

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Шманатов Микита Сергійович

УДК 327.5:341.324]:303.446(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
РЕАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ НА ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ
АНАЛІЗ

Спеціальність 052 – Політологія
Галузь знань 05 – Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття ступеня доктор філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Шманатов М.С.

Науковий керівник:

Мовчан Уляна Ігорівна, кандидат політичних наук, доцент.

Харків – 2025

АНОТАЦІЯ

Шманатов М. С. Реалізація влади на окупованій території: порівняльний аналіз. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – Політологія. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, 2025 рік.

Дисертаційне дослідження «Реалізація влади на окупованій території: порівняльний аналіз» присвячене комплексному вивченню окупації як механізму здійснення іноземного або міжнародного контролю над територіями. У його основі закладено підхід, який виходить за межі суто юридичного трактування окупації в міжнародному гуманітарному праві (МГП), розглядаючи її як ширше політичне явище. Норми МГП встановлюють вимоги до правового режиму окупації, спрямовані на мінімізацію її потенційних негативних наслідків та регулювання відносин між окупантом і населенням. Однак у реальній політичній практиці окупація нерідко виходить за ці рамки міжнародно-правових обмежень, набуваючи більш складних форм, що потребують детального аналізу її природи, функцій та механізмів реалізації влади.

Дисертаційне дослідження має на меті розкрити політико-інституційні особливості окупації, визначити її основні форми та механізми реалізації влади в умовах іноземного контролю. Актуальність теми зумовлена зростаючою кількістю сучасних конфліктів, що призводять до іноземного (міжнародного) контролю, претензії на суверенітет та появою нових моделей зовнішнього управління територіями. В тому числі актуальність зумовлена необхідністю наукового осмислення процесів окупації та анексії, що безпосередньо стосуються України. На практиці, окупація не обмежується теоретичним сценарієм строго обмеженої тимчасової військової адміністрації, а може включати елементи міжнародного управління, довготривалого політичного контролю та примусової інтеграції захоплених територій у правову систему держави-окупанта. Це вимагає розширення методологічних підходів та застосування міждисциплінарного аналізу

для розуміння окупації як політичного інституту іноземного (міжнародного) актора. Для здійснення дослідження сформовано наступну дослідницьку гіпотезу: іноземний чи міжнародний контроль території, є складним політичним феноменом, який можна розглядати як певний специфічний політичний режим (встановлює рамки управління територією) або ж як прояв політичного інституту, що надає конкретні механізми та структури для реалізації цього де-факто встановленого режиму. Тобто іноземний контроль, який проявляється у вигляді військової окупації чи міжнародного адміністрування, поєднує обидва ці виміри, дозволяючи аналізувати його не лише як тимчасовий правовий режим, а і як інструмент зовнішнього управління територією, який застосовується (практикується) іноземними чи міжнародними акторами у політичних відносинах. Дисертація спрямована на виявлення особливостей та закономірностей функціонування політичного інституту окупації, його впливу на державотворчі процеси та територію.

Наукова новизна дисертаційного дослідження головно полягає у комплексному міждисциплінарному аналізі окупації як політичного інституту, що дозволяє розглядати її не лише як тимчасовий правовий режим військово-політичного контролю, а як інституційну практику реалізації влади зовнішнім актором задля досягнення політичних цілей. Запропоновано авторський варіант типологізації форм іноземного контролю (до якої включено міжнародну територіальну адміністрацію, військову окупацію, військову окупацію з метою анексії), а також теоретичну модель окупації з метою анексії, яка відмежовується від традиційних правових та кейс-стаді підходів і передбачає аналіз організації влади, управлінських механізмів та трансформацій політичного простору. У межах емпіричного блоку здійснено порівняльний аналіз кейсів міжнародного адміністрування (Косово, Східний Тимор), військової окупації (Ірак, Палестина) й окупації з метою анексії, зокрема окупаційної політики Російської Федерації в Україні після 24 лютого 2022 року. Це дозволило ідентифікувати ключові

механізми влади, інституціоналізації контролю та спроби анексії через військову, адміністративну, правову й політичну інтеграцію тимчасово окупованих територій.

У першому розділі дисертаційного дослідження здійснено аналіз теоретико-методологічних засад дослідження окупації як багатогранного політичного явища. Проведено концептуалізацію поняття окупації, визначено її історичну еволюцію, розроблено критерії виокремлення видів, категорії порівняння та проаналізовано підходи до вивчення реалізації влади в умовах окупації.

Встановлено, що окупація, попри свої глибокі історичні корені, залишається предметом дискусій у сучасній науці. Підходи до визначення окупації в міжнародному гуманітарному праві та політичній науці, а також зростаючий вплив прав людини, створюють передумови для неоднозначного трактування цього явища. Науковий підхід до дослідження окупації як політичного інституту дозволяє розширити традиційні рамки правових підходів і виявити її як інструмент здійснення влади на територіях під іноземним контролем.

Проаналізовано підходи до типологізації окупаційних режимів, що базуються на таких критеріях, як правові рамки, мета, суб'єкти, тривалість, структура управління та вплив на суверенітет. На підставі цього автором запропоновано теоретичний підхід, у межах якого проаналізовано та порівнюються такі різновиди іноземного контролю, що проявляється у трьох формах (видах): військова окупація (ВО), військова окупація з метою анексії (ВОА) та міжнародна територіальна адміністрація (МТА). Такий підхід дає змогу пояснити окупацію не лише як тимчасовий правовий режим, а як складний політичний процес, що може існувати незалежно від його «легітимності».

Окрему увагу приділено функціональним і структурним аспектам реалізації влади в умовах окупації. Встановлено, що окупаційна влада зазвичай діє через військові або військово-цивільні структури, які не тільки забезпечують контроль над територією, а й виконують стратегічні завдання окупанта. Визначено ключові категорії аналізу управління окупованими територіями, які охоплюють причини окупації, мету, завдання, структуру управління, проблеми, що виникають

(внутрішні і зовнішні), політики (заходи), а також результати та роль місцевих політичних суб'єктів.

Запропоновані теоретичні конструкції, критерії порівняння та категорії аналізу сприяють систематизації підходів до вивчення окупації та визначенню закономірностей її функціонування, що є необхідним для переходу до аналізу реалізації влади в конкретних видах окупації.

У другому розділі дисертаційного дослідження здійснено детальний аналіз реалізації влади в умовах трьох теоретично визначених у першому розділі форм іноземного або міжнародного контролю: міжнародної територіальної адміністрації (МТА), військової окупації (ВО) та військової окупації з метою анексії (ВОА).

Аналіз міжнародних територіальних адміністрацій, зокрема місій ООН у Косово та Східному Тиморі, показав, що ці структури функціонують як політичні інститути, спрямовані на стабілізацію, демократизацію та інтеграцію окупованих територій у міжнародну систему. Основною характеристикою таких адміністрацій є їхня легітимність, підкріплена міжнародними мандатами та правовою базою ООН, що виходять за межі традиційного міжнародного гуманітарного права (МГП). Встановлено, що ефективність МТА має змішаний характер: попри успіхи у створенні базових інституцій, їхня довготривала стабільність залежить від міжнародного консенсусу щодо проблеми суверенітету території. Там, де такий консенсус був досягнутий, місії досягали поставлених цілей, тоді як у ситуаціях політичної невизначеності їхня ефективність знижувалася, що викликало дискусії щодо ролі МТА як демократичного перетворення чи інструмента політичної трансформації відповідно до інтересів міжнародного актора.

Військова окупація розглянута на прикладах Іраку та Палестини, які репрезентують два її підвиди: трансформаційну та безпекову окупації. Встановлено, що військові окупації орієнтовані на контроль територій через військово-цивільні адміністрації. У випадку Іраку окупаційна влада зіткнулася зі значними проблемами через високі витрати викликані безпрецедентними повноваженнями, стратегічні прорахунки в управлінських рішеннях, нездатність

створити стабільну систему управління, що робить цей кейс прикладом змішаного результату. Палестина, навпаки, демонструє тривалий і затяжний конфлікт із мінімальною перспективою стабілізації. У цих випадках спостерігається недотримання МГП, що підривало легітимність окупаційної влади та призвело до міжнародного осуду, хоча окупаційна влада із різною мірою «виходила за межі» встановлених рамок. Спільність полягає у тенденції використання військової окупації відповідно до політичних мотивів сторони-окупанта.

Військові окупації з метою анексії досліджено на прикладі окупації Туреччиною північного Кіпру. Встановлено, що цей випадок демонструє силову інтеграцію території через формування залежних квазі-державних структур. Туреччина використала окупацію для забезпечення власних стратегічних інтересів, проте ТРПК залишається міжнародно невизнаною. Характерними рисами цього кейсу є відмова від рамок міжнародного гуманітарного права, спроби легітимізувати окупацію через створення місцевих адміністрацій, а також довготривалий зовнішній контроль над територією. Унікальність випадку проявляється у демократичних тенденціях ТРПК, хоча її політична суб'єктність залишається обмеженою стратегічними інтересами Туреччини.

Узагальнюючи, проведене дослідження показало, що всі форми окупації спрямовані на реалізацію інтересів окупанта через встановлення політичного контролю над територіями.

Практичне значення цього розділу полягає в обґрунтуванні окупації як політичного інституту, що функціонує у різних умовах. Встановлено, що реалізація влади в умовах окупації залежить від взаємодії ключових чинників: правової легітимності, організаційної структури та політик (заходів), стратегічних цілей, а також взаємовідносин із місцевими політичними суб'єктами. Цей підхід дозволяє не лише систематизувати різні види окупаційних режимів, а й створити основу для подальших досліджень щодо ефективності таких інститутів у вирішенні конфліктів та забезпеченні стабільності.

У третьому розділі досліджено трансформацію управлінських підходів та окупаційних процесів на тимчасово окупованих територіях України, у так званих «ЛДНР», а також особливості окупації й анексії територій України після 24 лютого 2022 року. Аналіз дозволяє простежити, як зміна окупаційної політики РФ поступово узгоджується з теоретичною конструкцією «військової окупації з метою анексії» (ВОА), концептуалізованої у попередніх розділах. Особливий акцент зроблено на переході від непрямой до прямої окупації, що був обумовлений невдачами попередніх етапів у вирішенні як зовнішніх, так і внутрішніх проблем управління окупованими територіями.

Проаналізовано державотворчі процеси в так званих «ЛДНР», формування яких відбувалося через систему зовнішнього управління РФ. Встановлено, що на початковому етапі (2014–2022) Росія реалізовувала стратегію непрямой окупації, створюючи контрольовані адміністрації, що здійснювали легітимізацію через «референдуми» та «вибори». Визначено три етапи трансформації цих утворень: початковий (2014), військовий (2014–2018) та бюрократичний (2018–2022). Провал «Мінського процесу» та неможливість примусової інтеграції «ЛДНР» до складу України змусили РФ змінити підхід, що стало передумовою повномасштабного вторгнення у 2022 році.

Після 24 лютого 2022 року Росія здійснила перехід до прямої окупації з метою анексії. Нею були організовані військово-цивільні адміністрації в Херсонській та Запорізькій областях, а окуповані території Донецької та Луганської областей було інтегровано до складу так званих «ЛДНР». Головною задачею окупаційної влади стало підготовка до анексії шляхом проведення «референдумів» і політичної реорганізації територій. Окупація супроводжувалася репресіями, ліквідацією місцевого самоврядування, інформаційною кампанією та депортаціями населення. Виділено тенденції реалізації влади: 1) зміна підходів від непрямой до прямої окупації; 2) інтеграція окупованих територій до російського правового та адміністративного простору; 3) ігнорування міжнародного права та реакції

міжнародної спільноти; 4) стратегія «збільшення ставок» з метою визнання її «здобутків» та врахування претензій.

Реакція на внутрішню проблему підтримки легітимності проявляється у комплексній інтеграції, повному контролі нових політичних еліт та економічному утриманні нових «суб'єктів», на зовнішню проблему суверенітету – стратегією «збільшення ставок», силовим тиском. Досліджено ключові політики РФ на окупованих територіях у різних сферах. У політичній сфері створена нова місцева еліта, інтегрована у російську вертикаль влади, разом із поширенням російських політичних інститутів. В економіці здійснюються націоналізація підприємств, переорієнтація на військові потреби, субсидювання місцевих бюджетів, спеціальні заходи спрямовані на «економічне відновлення та переорієнтацію». У соціальній сфері впроваджуються російські соціальні програми, контролюється мобільність населення через паспортизацію та обмеження, пов'язані з воєнним станом. У культурній сфері заборонено українську мову, знищуються національні символи, впроваджується пропаганда російської ідентичності. В освітній сфері застосовано російські програми, вилучено українські підручники, залучено російські кадри. У демографічній сфері відбувається зміна етнічного балансу через міграцію російських громадян і депопуляцію українського населення. В інформаційній сфері заблоковано альтернативні джерела, розвиваються російські медіа, створюється уявлення про «історичну справедливість» інтеграції територій до РФ.

Загалом, розділ демонструє, що окупаційна політика РФ еволюціонувала від непрямого управління до анексії з використанням адміністративних, військових та інформаційних важелів впливу. Реалізація влади РФ на захоплених територіях підтверджує концепцію ВОА, оскільки передбачає довготривалий контроль, претензію на суверенітет і свідому відмову від регулювання окупації нормами міжнародного гуманітарного права. Водночас питання міжнародного визнання територіальних змін залишається невирішеним, що робить окуповані території потенційним простором нестабільності з потенціалом подальших трансформацій.

Відповідно, в цілому дисертація «Реалізація влади на окупованій території: порівняльний аналіз» є комплексним дослідженням окупації як форми іноземного чи міжнародного контролю над територією, що виходить за рамки правового визначення у міжнародному гуманітарному праві. У роботі вперше запропоновано три моделі окупації, які розрізняються за механізмами реалізації влади, політичними цілями та впливом на суверенітет. Визначено критерії порівняльного аналізу окупаційних режимів та доведено, що окупація як політичний інститут виконує функції витіснення місцевих політичних суб'єктів, вирішення внутрішніх та зовнішніх проблем, досягнення стратегічних цілей зовнішнього, міжнародного актора. Дослідження показало, що окупаційний режим може виступати як специфічний політичний порядок, що змінює баланс влади на підконтрольних територіях. Підтверджено, що окупація спричиняє глибокі соціально-економічні, політичні та демографічні трансформації. Це робить її ефективним механізмом зовнішнього контролю, що може використовуватися для послаблення опонента та зміцнення геополітичного впливу. Межа між ВО, МТА та ВОА визначається правовою базою, повноваженнями окупаційної влади та її відповідальністю. Дисертація пропонує нові підходи до аналізу окупації як політичного інституту. Розроблені теоретичні конструкції, моделі та категорії аналізу дозволяють поглибити розуміння явища окупації та його впливу на політичні, соціальні й економічні процеси. Практичне значення роботи полягає у створенні бази для розробки стратегій реінтеграції територій, а також для формування ефективної міжнародної політики у сфері запобігання конфліктам та вирішення проблем, пов'язаних з окупацією.

Ключові слова: окупація, міжнародна безпека, політичні інститути, війна, політичні режими, анексія, конфлікти, держава.

ABSTRACT

Shmanatov M. S. Exercise of power in the occupied territory: a comparative analysis.
– Qualifying scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 052 – Political Science. V. N. Karazin Kharkiv National University of Ukraine, Kharkiv, 2025.

The dissertation research «Exercise of Power in the Occupied Territory: A Comparative Analysis» is devoted to a comprehensive study of occupation as a mechanism for exercising foreign or international control over territories. It is based on an approach that goes beyond the purely legal interpretation of occupation in international humanitarian law (IHL), considering it as a broader political phenomenon. IHL establishes requirements for the regime of military occupation aimed at minimizing its potential negative consequences and regulating relations between the occupier and the population. However, in real political practice, occupation often goes beyond these international legal restrictions, acquiring more complex forms that require a detailed analysis of its nature, functions and mechanisms of exercising power.

The dissertation aims to reveal the political and institutional features of occupation, to identify its main forms and mechanisms of exercising power under foreign control. The relevance of the topic is due to the growing number of modern conflicts that lead to foreign (international) control, claims to sovereignty and the emergence of new models of external governance of territories. In particular, the relevance is due to the need for a scientific understanding of the processes of occupation and annexation that directly affect Ukraine. In practice, the occupation is not limited to the theoretical scenario of a strictly limited interim military administration, but may include elements of international governance, long-term political control and forced integration of the occupied territories into the legal system of the occupying power. This requires the expansion of methodological approaches and the use of interdisciplinary analysis to understand occupation as a political institution of a foreign (international) actor. The following hypothesis was formulated for the research: foreign or international control of territory is a complex political phenomenon that can be viewed as a specific political regime

(establishing the framework for governing the territory) or as a manifestation of a political institution that provides specific mechanisms and structures for implementing this de facto established regime. In other words, foreign control, which manifests itself in the form of military occupation or international territorial administration, combines both of these dimensions, allowing it to be analysed not only as a temporary legal regime, but also as an instrument of external control over the territory, which is applied (practised) by foreign or international actors in political relations. The research is aimed at identifying the features and patterns of functioning of the political institution of occupation, its impact on state-building processes and territory.

The scientific novelty of the dissertation research is a comprehensive interdisciplinary analysis of occupation as a political institution, which allows us to consider it not only as a temporary legal regime of military and political control, but also as an institutional practice of exercising power by an external actor to achieve political goals. The author's version of typology of forms of foreign control (international territorial administration, military occupation, military occupation with the aim of annexation) is proposed, as well as a theoretical model of occupation with the aim of annexation, which is distinguished from traditional legal and case study approaches and involves an analysis of the organization of power, governance mechanisms and transformations of political space. Within the empirical block, a comparative analysis of the cases of international administration (Kosovo, East Timor), military occupation (Iraq, Palestine) and occupation with the aim of annexation, in particular the occupation policy of the Russian Federation in Ukraine after February 24, 2022, was carried out. This made it possible to identify key mechanisms of power, institutionalization of control and attempts at annexation through the military, administrative, legal and political integration of the temporarily occupied territories.

The first chapter of the dissertation analyzes the theoretical and methodological foundations of the study of occupation as a multifaceted political phenomenon. The concept of occupation is conceptualized, its historical evolution is determined, criteria for

distinguishing types, categories of comparison are developed, and approaches to the study of the exercise of power under occupation are analyzed.

It is established that occupation, despite its deep historical roots, remains a subject of debate in contemporary scholarship. The approaches to the definition of occupation in international humanitarian law and political science, as well as the growing influence of human rights, create preconditions for an ambiguous interpretation of this phenomenon. A scientific approach to the study of occupation as a political institution allows us to expand the traditional framework of legal approaches and identify it as an instrument of exercising power in territories under foreign control.

The research analyzes the approaches to typologizing occupation regimes based on such criteria as legal framework, purpose, actors, duration, governance structure and impact on sovereignty. On this basis, the author proposes a theoretical approach within which the following types of foreign control are analyzed and compared, which manifests itself in three forms (types): military occupation (MO), military occupation with the aim of annexation (MOA) and international territorial administration (ITA). This approach allows us to explain occupation not only as a temporary legal regime, but also as a complex political process that can exist regardless of its «legitimacy».

Special attention is paid to the functional and structural aspects of the exercise of power under occupation. It is established that the occupying power usually acts through military or civil-military structures that not only ensure control over the territory but also fulfill the strategic tasks of the occupier. The author identifies the key categories of analysis of the management of the occupied territories, which cover the reasons for the occupation, the purpose, objectives, management structure, emerging problems (internal and external), policies (measures), as well as the results and role of local political actors.

The proposed theoretical constructs, comparison criteria, and categories of analysis contribute to the systematization of approaches to the study of occupation and the identification of patterns of its functioning, which is necessary for the transition to the analysis of the exercise of power in specific types of occupation.

The second chapter of the thesis provides a detailed analysis of the exercise of power under the three types of foreign or international control theorized in the first: international territorial administration (ITA), military occupation (MO), and military occupation for the purpose of annexation (MOA).

The analysis of international territorial administrations, in particular the UN missions in Kosovo and East Timor, has shown that these structures function as political institutions aimed at stabilizing, democratizing and integrating the occupied territories into the international system. The main characteristic of such administrations is their legitimacy, backed by international mandates and the UN legal framework, which go beyond the traditional international humanitarian law (IHL). The article shows that the effectiveness of the ITAs is mixed: despite the success in establishing basic institutions, their long-term stability depends on international consensus on the issue of territorial sovereignty. Where such a consensus has been reached, missions have achieved their goals, while in situations of political uncertainty their effectiveness has declined, which has led to debate about the role of the ITA as a democratic transformation or an instrument of political transformation in accordance with the interests of an international actor.

The military occupation is considered on the examples of Iraq and Palestine, which represent its two subtypes: transformational and security occupations. It is established that military occupations are focused on controlling territories through civil-military administrations. In the case of Iraq, the occupation authorities faced significant problems due to high costs caused by unprecedented powers, strategic miscalculations in management decisions, and the inability to create a stable governance system, which makes this case an example of a mixed result. Palestine, on the other hand, demonstrates a long and protracted conflict with minimal prospects for stabilization. In these cases, there is a lack of compliance with IHL, which undermined the legitimacy of the occupying power and led to international condemnation, although the occupying power «went beyond» the established framework to varying degrees. The commonality lies in the tendency to use military occupation in accordance with the political motives of the occupying power.

Military occupations with the aim of annexation are studied on the example of Turkey's occupation of Northern Cyprus. It is established that this case demonstrates the forceful integration of the territory through the formation of dependent quasi-state structures. Turkey used the occupation to secure its own strategic interests, but the TRNC remains internationally unrecognized. Characteristic features of this case are the rejection of the framework of international humanitarian law, attempts to legitimize the occupation through the creation of local administrations, and long-term external control over the territory. The uniqueness of the case is manifested in the democratic tendencies of the TRNC, although its political subjectivity remains limited by Turkey's strategic interests.

Summarizing, the study showed that all forms of occupation are aimed at realizing the interests of the occupier through the establishment of political control over the territories.

The practical significance of this chapter is to substantiate the occupation as a political institution that functions in different conditions. It is established that the exercise of power under occupation depends on the interaction of key factors: legal legitimacy, organizational structure and policies (measures), strategic goals, and relations with local political actors. This approach allows not only to systematize different types of occupation regimes, but also to create a basis for further research on the effectiveness of such institutions in conflict resolution and stability.

The third chapter examines the transformation of governance approaches and occupation processes in the temporarily occupied territories of Ukraine, the so-called «LDPR», as well as the peculiarities of the occupation and annexation of Ukrainian territories after February 24, 2022. The analysis allows us to trace how the change in Russia's occupation policy is gradually aligned with the theoretical construct of «military occupation with the aim of annexation» (MOA) conceptualized in the previous sections. Particular emphasis is placed on the transition from indirect to direct occupation, which was due to the failures of the previous stages in solving both external and internal problems of managing the occupied territories.

The research analyzes the state-building processes in the so-called «LDPR», which were formed through the system of external governance of the Russian Federation. It is established that at the initial stage (2014-2022) Russia implemented a strategy of indirect occupation, creating controlled administrations that legitimized through «referendums» and «elections». The author identifies three stages of transformation of these entities: initial (2014), military (2014-2018) and bureaucratic (2018-2022). The failure of the «Minsk process» and the impossibility of the «LDPR» forced integration into Ukraine made Russia to change its approach, which became a prerequisite for a full-scale invasion in 2022.

After February 24, 2022, Russia moved to direct occupation with the aim of annexation. It organized civil-military administrations in Kherson and Zaporizhzhia regions, and the occupied territories of Donetsk and Luhansk regions were integrated into the so-called LDPR. The main task of the occupation authorities was to prepare for annexation by holding «referendums» and political reorganization of the territories. The occupation was accompanied by repressions, liquidation of local self-government, information campaign and deportations of the population. The author identifies the following trends in the exercise of power: 1) change of approaches from indirect to direct occupation; 2) integration of the occupied territories into the Russian legal and administrative space; 3) ignoring international law and the reaction of the international community; 4) the strategy of «raising the stakes» in order to recognize its «achievements» and take into account claims.

The reaction to the internal problem of maintaining legitimacy is manifested in comprehensive integration, full control of new political elites and economic maintenance of «new subjects», and to the external problem of sovereignty – by the strategy of «raising the stakes», by forceful pressure. The research analyzes the key policies of the Russian Federation in the occupied territories in various spheres. In the political sphere, a new local elite has been created, integrated into the Russian vertical of power, along with the spread of Russian political institutions. In the economy, enterprises are being nationalized, reoriented to military needs, local budgets are being subsidized, and special

measures are being taken to «restore and reorient» the economy. In the social sphere, Russian social programs are being implemented, and the mobility of the population is being controlled through passportization and martial law restrictions. In the cultural sphere, the Ukrainian language is banned, national symbols are destroyed, and propaganda of Russian identity is introduced. In the educational sphere, Russian curricula have been introduced, Ukrainian textbooks have been confiscated, and Russian personnel have been hired. In the demographic sphere, the ethnic balance is changing due to the migration of Russian citizens and the depopulation of the Ukrainian population. In the information sphere, alternative sources have been blocked, Russian media are developing, and the idea of «historical justice» of the integration of the territories into the Russian Federation is being created.

Overall, the chapter demonstrates that Russia's occupation policy has evolved from indirect control to annexation using administrative, military, and information levers of influence. The exercise of power by the Russian Federation in the occupied territories confirms the concept of MOA, as it involves long-term control, a claim to sovereignty, and a deliberate refusal to regulate the occupation by international humanitarian law. At the same time, the issue of international recognition of territorial changes remains unresolved, making the occupied territories a potential space of instability with the potential for further transformations.

In general, the dissertation «Exercise of power in the occupied territory: a comparative analysis» is a comprehensive study of occupation as a form of foreign or international control over territory that goes beyond the legal definition in international humanitarian law. The work proposes three models of occupation for the first time, which differ in terms of the mechanisms of exercising power, political goals, and impact on sovereignty. The criteria for comparative analysis of occupation regimes are defined, and it is proven that occupation as a political institution performs the functions of displacing local political actors, solving internal and external problems, and achieving the strategic goals of an external, international actor. The study showed that an occupation regime can act as a specific political order that changes the balance of power in the controlled

territories. It has been confirmed that occupation causes profound socio-economic, political, and demographic transformations. This makes it an effective mechanism of external control that can be used to weaken opponents and strengthen geopolitical influence. The boundary between MO, MOA and ITA is determined by the legal basis, powers of the occupying authority, and its responsibilities. The dissertation proposes new approaches to the analysis of occupation as a political institution. The developed theoretical constructs, models, and categories of analysis allow for a deeper understanding of the phenomenon of occupation and its impact on political, social, and economic processes. The practical significance of the work lies in creating a basis for developing strategies for the reintegration of territories, as well as for forming effective international policy in the field of conflict prevention and resolving issues related to occupation.

Keywords: military occupation, international security, political institutions, war, political regimes, annexation, conflicts, state.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові статті, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Шманатов, М. (2023). Військова окупація: значення, суперечності та виміри поняття. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*, 44, 26-40. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2023-44-04>
2. Шманатов, М. С. (2023). Формування інформаційного простору на тимчасово окупованих територіях України: як інформація окупує реальність. *Стратегічна панорама*, (2), 28-47. <https://doi.org/10.53679/2616-9460.2.2022.03>
3. Shmanatov M. (2024). Exercise of Power during Military Occupation: a case study of military and transformative occupations. *Регіональні студії*, 39, 105–112.
4. Шманатов, М. С. (2021). Цифрові технології як фактор впливу на політичні процеси: спроби концептуалізації. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*, 40, 29-37. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2021-40-04>

Наукові публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Shmanatov M. (2022) «Ukrainian Territories under Occupation: Events, Collaborationism, Management», *European Socio-Legal & Humanitarian Studies*, 2, 198-210.
6. Шманатов, М. С. (2021). Зростання ролі цифрових технологій у політичному публік рілейшнз (ppr). *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток суспільних наук: європейські практики та національні перспективи»*. Львів, ГО «Львівська фундація суспільних наук», грудень 2021 року. С. 68–73.
7. Панасенко, А., & Шманатов, М. (2020). Спроби порушення цілісності світового господарства застосуванням сучасних методів ведення нетрадиційної війни: досвід України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*, (11), 15-22. <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2020-11-02>
8. Панасенко, А., & Шманатов, М. (2020). Проблеми військової безпеки Європи та Азії: досвід перших двадцяти років XXI сторіччя. *Eurasian scientific congress. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference, Barca Academy Publishing. Barcelona, Spain*, квітень 2020. С. 343-350.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	21
-------------------	-----------

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩА ОКУПАЦІЇ.....32

1.1. Визначення поняття окупації та еволюція сприйняття цього явища у міжнародних відносинах та науковому дискурсі.....	32
1.2. Теоретико-методологічні підходи до типологізації, дослідницький досвід концептуалізації та порівняльного політичного аналізу окупації як форми іноземного контролю.....	47
1.3. Формування рамок дослідження реалізації влади в умовах окупації як прояву іноземного політичного контролю та механізмів здійснення владних практик на окупованій території	69
Висновки до розділу 1.....	83

РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ.....85

2.1. Влада міжнародних територіальних адміністрацій ООН як проявів міжнародного управління територією на прикладі Косово, Східного Тимору.....	85
2.2. Влада військової окупації як проявів іноземного управління на прикладі окупації Іраку Сполученими Штатами Америки та Палестинських територій Ізраїлем.....	104
2.3. Влада окупації з метою анексії як прояву іноземного контролю та управління на прикладі окупації Північного Кіпру Туреччиною.....	124
Висновки до розділу 2.....	138

РОЗДІЛ 3. ОКУПАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ: УПРАВЛІННЯ ТА ПОЛІТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ (2014–2024 РР.).....	140
3.1. Окупація та реалізація влади на тимчасово окупованих територіях України (березень 2014 – лютий 2022).....	140
3.2. Здійснення окупації та формування вертикалі влади на тимчасово окупованих територіях України після 24 лютого 2022 року.....	157
3.3. Анексія та реалізація влади на тимчасово окупованих територіях України після 24 лютого 2022 року.....	168
Висновки до розділу 3.....	184
ВИСНОВКИ.....	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	194
ДОДАТКИ.....	226

ВСТУП

Актуальність теми. Окупація як прояв іноземного контролю в умовах війни, є складним явищем оскільки безпосередньо стосується питань територіальної цілісності, суверенітету, та трансформації владних структур. Частота проявів окупації в сучасному світі, зокрема на пострадянському просторі, на Близькому Сході, Балканах та в інших конфліктних регіонах, демонструє її значущість у міжнародних і внутрішніх політичних процесах. Окупаційні режими не лише впливають на місцеве управління, але й трансформують політичні інститути, створюючи нові форми взаємодії між владою та суспільством.

Хоча значна кількість досліджень присвячена правовим аспектам окупації, зокрема міжнародному гуманітарному праву, та кейс-стаді окремих ситуацій, спостерігається брак комплексних політичних аналізів проявів окупації та окупаційних режимів як специфічних політичних інститутів. Політична складова – особливості функціонування влади, стратегія легітимації окупаційного режиму, механізми управління територіями, залишається недостатньо висвітленою, що створює прогалини у розумінні політичних наслідків окупації для підконтрольних територій. Політичний вимір цього явища, включаючи організацію влади, формування легітимності та діяльність нової влади в умовах окупації, залишається малодослідженим. Це створює необхідність у вивченні окупації як політичного інституту (практики), який функціонує (застосовується актором) в умовах кризи суверенітету та територіальної цілісності. Аналіз окупаційних процесів через призму політичних моделей дозволяє виявити специфічні механізми взаємодії окупаційної влади із місцевим акторами та міжнародним середовищем, а також підходи (заходи) спрямованні на вирішення «проблем» у зовнішньому та внутрішньому просторі, що створені окупацією.

Актуальність дослідження підсилюється ситуацією в Україні, де з 2014 року Російська Федерація здійснює тривалу окупацію, яка зазнала еволюції. Особливої уваги потребує вивчення політичної організації так званих «ЛДНР», процесів

формування вертикалі влади на окупованих територіях, а також трансформація управління та впровадження нових практик після повномасштабного вторгнення у 2022 році. Аналіз таких процесів дає змогу глибше зрозуміти закономірності функціонування окупаційних режимів та їхній вплив на трансформацію політичного середовища.

Актуальність дослідження обумовлюється як частотою проявів окупаційних режимів у сучасному світі, так і потребою комплексного аналізу політичної організації окупаційної влади. Дослідження окупації територій України у 2014–2024 роках має не лише теоретичне, але й практичне значення. Воно сприяє поглибленню розуміння явища окупації та його впливу на політичні, соціальні й економічні процеси. Практичне значення роботи полягає у створенні бази для розробки стратегій реінтеграції територій, а також для формування ефективної міжнародної політики у сфері запобігання конфліктам та вирішення проблем, пов'язаних з окупацією.

Для здійснення дослідження сформовано гіпотезу, що іноземний чи міжнародний контроль території, є складним політичним феноменом, який можна розглядати як певний специфічний політичний режим (встановлює рамки управління територією) або ж як прояв політичного інституту, що надає конкретні механізми та структури для реалізації цього де-факто встановленого режиму. Тобто іноземний контроль, який проявляється у вигляді військової окупації чи міжнародного адміністрування, поєднує обидва ці виміри, дозволяючи аналізувати його не лише як тимчасовий правовий режим, а і як інструмент зовнішнього управління територією, який застосовується (практикується) іноземними чи міжнародними акторами у політичних відносинах.

Правові аспекти окупації, її типологізація та питання відповідності міжнародному гуманітарному праву розглядалися в роботах А. Робертса, який досліджував основні ознаки військової окупації та проблеми її правового регулювання, та М. Сієґріста, який аналізував визначення початок і завершення правового режиму військової окупації. Комплексне дослідження міжнародно-

правових норм, що регулюють окупаційні режими, здійснив Е. Бенвеністі, зосереджуючись на їхній адаптації до сучасних викликів. Питання післявоєнного правового врегулювання та міжнародного управління окупованими територіями досліджували Дж. Коен та Б. Кондоч, зокрема через призму діяльності ООН та концепції *jus post bellum*. Концептуальні підходи до визначення окупаційних режимів та їхньої тривалості аналізуються Т. Ферраро, тоді як Дж. Пінзауті проаналізувала концепцію так званої «повзучої анексії» як інструменту поступового інтегрування окупованих територій.

Політичний вимір окупаційних процесів розглядався у працях Д. Едельштайна, який досліджував ключові фактори успіху та провалу окупації, та П. Стірка, який аналізував діяльність окупаційних адміністрацій у різних історичних контекстах. Дослідження діяльності міжнародних територіальних адміністрацій здійснив Р. Вайлд, запропонувавши підходи до аналізу їх діяльності як політичної інституції. Питання окупації та анексії українських територій висвітлюється В. Азаровою, яка проаналізувала правовий статус окупації та анексії Криму, та Т. Маляренко, Б. Кормичем, та О. Міхеєвої які дослідили окупаційну політику Росії та її соціально-економічні наслідки. Рух опору на окупованих територіях України вивчали Ю. Мацієвський і С.Кардаш, а Л. Дешко та О. Васильченко дослідили правовий режим військової окупації на окупованих українських територіях. Науковий підхід до розгляду окупації як специфічного політичного режиму, запропоновано у дисертаційній роботі А. Разметаєва. Управлінський аспект на окупованих територіях України в тому числі висвітлюється в роботах Т. Кузьо, А. Матвеєвої, М. Дорошко, у рамках більш ширшого дослідження російсько-української війни.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у рамках науково-дослідницької теми кафедри політології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Реформування політичної системи України у глобальній та порівняльній перспективі» (№ 0119U102298). Матеріали дослідження можуть знайти практичне використання в навчальному

процесі, при підготовці нормативних і спеціальних курсів у вищих навчальних закладах з проблем політології, етнополітології, конфліктології, міжнародних відносин, державного управління, зовнішньої політики України, новітньої історії. Науково-дослідний аспект застосування результатів дослідження полягає також у тому, що його основні положення та висновки можуть бути використані для подальшої розробки цієї проблематики.

Метою роботи є комплексний аналіз політичної реалізації влади та управління в умовах військової окупації та міжнародного адміністрування. Дослідження спрямоване на виявлення особливостей та закономірностей функціонування політичного інституту окупації, його впливу на державотворчі процеси та територію. Для досягнення поставленої мети були визначені наступні завдання та механізми їх вирішення:

- проаналізувати еволюцію поняття окупації у межах міжнародного гуманітарного права та визначити наукові підходи до визначення, типологізації та класифікації явища як прояву іноземного контролю;
- розробити авторську модель типологізації окупації, враховуючи сучасні наукові дискусії та визначити місце «окупації з метою анексії» у ній;
- обґрунтувати підходи до аналізу та способи дослідження окупації як окремого політичного режиму та політичного інституту;
- дослідити прояви міжнародного територіального адміністрування, військової окупації та окупації з метою анексії як форм іноземного контролю, здійснивши компаративний аналіз міжнародного та іноземного досвіду реалізації влади;
- дослідити окупаційну політику Російської Федерації на окупованих територіях України у 2014-2024 рр.
- узагальнити результати аналізу для розуміння окупації як політичного інституту, особливостей реалізації влади у ній та оцінки впливу на окуповані території.

Об'єктом дослідження є політичний феномен окупації як форми зовнішнього контролю над територіями, що включає в себе сукупність політичних, адміністративних та соціальних процесів, пов'язаних із функціонуванням окупаційної влади, її впливом на місцеве населення, інституційним устроєм, а також взаємодією із міжнародними та національними акторами.

Предметом дослідження є особливості реалізації влади в умовах окупації, функціонування політичних інститутів окупаційної влади, їхня структура, цілі, механізми, а також політичні процеси, що виникають унаслідок діяльності цих інститутів на окупованих територіях.

Методи дослідження. Дисертаційне дослідження має міждисциплінарний характер, що ґрунтується на використанні теоретичних і методологічних підходів політології, міжнародного права, теорії міжнародних відносин, а також нового напрямку історичних досліджень присвячених «окупаційним студіям». Теоретико-методологічною основою дослідження є низка підходів та методів, які забезпечують комплексний аналіз явища окупації та політичних режимів, що формуються в цих умовах. Зокрема, застосовано неоінституційний підхід, який дозволяє вивчити структуру, функції та динаміку розвитку політичних інститутів в умовах окупації, а також вивчити неформальну взаємодію політичних акторів; геополітичний підхід, що аналізує вплив міжнародного контексту на формування та функціонування окупаційної влади; історичний підхід для вивчення еволюції явища окупації у часовій перспективі; а також критико-діалектичний підхід для розкриття суперечностей у діяльності окупаційних адміністрацій. Застосовано реалістичний та неореалістичний підходи, які дозволяють розглянути окупацію як один із інструментів геополітичного суперництва та балансу сил. Це дозволяє пояснити її не лише як правове явище, а й як стратегічний механізм держав для зміцнення контролю та перерозподілу впливу.

До аналітичних методів дослідження належать системний аналіз, що забезпечує комплексне розуміння структурних елементів окупаційного режиму та їх взаємодії; компаративний аналіз, який порівнює різні випадки окупації для

визначення спільних рис та ключових відмінностей; та аналіз у історичній ретроспективі, що допомагає простежити закономірності у становленні окупаційної влади.

Серед загальнонаукових методів використано історико-порівняльний, логіко-семантичний, метод співставлення, узагальнення та інші.

Метод системного аналізу сприяв розгляду явища окупації як комплексної системи, що складається з взаємопов'язаних елементів, таких як причина, мета і завдання окупації, структура окупаційної влади, механізми її функціонування та застосовані політики (заходи), взаємодія з місцевим актором і міжнародною спільнотою.

Методи прогнозування та політичного моделювання дозволили, на основі аналізу попередніх і сучасних кейсів, оцінити можливі сценарії розвитку політичних режимів на окупованих територіях. Це забезпечило можливість розробки узагальнених моделей управління, які враховують як історичний досвід, так і сучасні політичні реалії.

Застосування цих методів у поєднанні з міждисциплінарним підходом надало дослідженню цілісності та комплексності, дозволивши створити єдину теоретичну та методологічну базу для аналізу політичної організації влади в умовах окупації.

Емпірична база дослідження включає широкий спектр документів і даних: Гаазька конвенція 1907 р., Женевська конвенція 1949 р. та ін. документи міжнародного гуманітарного права (МГП), що визначають міжнародні встановлені вимоги та норми проведення окупації та широти повноважень окупаційної влади, а також нормативну базу міжнародного права прав людини (МППЛ), що здійснює все більший вплив на явище окупації, та широту повноважень окупаційної влади відповідно. В роботі проаналізовано міжнародні договори та переговори між сторонами конфліктів, які мали прямий вплив на організацію влади в окупації та управління територіями, зокрема Мінські угоди I, II, Угоди в Осло I, II, результати переговорів між Республікою Кіпр та Турецькою Республікою Північного Кіпру, Республікою Сербією та Косовської автономною адміністрацією за посередництва

ООН та ін. Також проаналізовані так звані формули та плани представників ООН або представників сторін переговорів щодо досліджуваних кейсів, зокрема формули Штайнера (Косово), Штайнмаєра (Україна), план Аннана (Кіпр), що мали вплив на зовнішнє врегулювання конфліктів і відповідно на перебіг окупації.

Разом із цим, в роботі використані резолюції Ради Безпеки та Генеральної Асамблеї ООН, що стосуються проаналізованих кейсів в роботі, десятки звітів міжнародних територіальних адміністрацій ООН (місій), а також закони, документи та звіти окупаційних адміністрацій (кейси Іраку, Палестини, України). Крім цього в роботі використовуються аналітичні записки та тематичні дослідження міжнародних правозахисних організацій («Human Rights Watch», «Amnesty International», «BADIL Resource Center for Palestinian Residency and Refugee Rights», «Української Гельсінської спілки з прав людини» ін.), а також Спеціального координатора ООН з Близькосхідного мирного процесу.

Використовуються бази даних та дослідження міжнародних аналітичних центрів таких як Freedom House, Council on Foreign Relations та ін. Крім того, було використано офіційні заяви, свідчення учасників подій, оприлюднені в медіа та на прес-конференціях.

Наукова новизна отриманих результатів. Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у комплексному аналізі окупації як політичного інституту, що виходить за рамки її трактування винятково як тимчасового політичного режиму. Зокрема, в ході розв'язання дослідницьких завдань отримано такі висновки та результати, які характеризуються ознаками наукової новизни:

Уперше:

- в українській політичній науці проведено комплексний аналіз масиву наукової літератури, присвяченого теоретичному осмисленню окупації і міжнародного адміністрування, що дозволило розробити концептуальні засади вивчення окупації в політичній площині, зокрема типологізацію проявів та аналізу її як політичного інституту, а також виявити взаємозв'язок між видом окупації та

механізмами реалізації влади, впливом на державний суверенітет на окупованих територіях.

- запропоновано авторську модель типологізації окупації, яка враховує сучасні наукові підходи й емпіричні прояви цього явища. У межах цієї моделі здійснено систематизацію окупаційних процесів із урахуванням сучасних викликів та прогалин, не охоплених концепцією «військової окупації». Це дозволило змістити фокус із відповідності кейсів міжнародному гуманітарному праву на аналіз організації влади, механізмів управління і наслідків для окупованих територій та місцевих політичних суб'єктів. Виявлено, що на ефективність окупації впливає фактор наявності міжнародного консенсусу між зацікавленими акторами.
- сформовано новий підхід, відповідно до якого окупація розглядається як одна з форм іноземного контролю, а саме військової окупації, окупації з метою анексії та міжнародної територіальної адміністрації. Це дозволило дослідити її як інституційну практику міжнародного або іноземного актора, спрямовану на досягнення конкретних політичних цілей, верифікованих і порівняних на основі емпіричних кейсів. Крім цього, аргументовано, що в загальному плані на будь-яку окупаційну владу впливатимуть зовнішня та внутрішня проблеми, які обов'язково потребують узгодження: проблема суверенітету (статусу територій) та підтримка внутрішньої легітимності (формування підтримки серед місцевого населення та місцевих політичних акторів). Їх ігнорування неминуче призводитиме до підриву ефективності окупаційних процесів;
- комплексно проаналізовано окупаційну політику Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях України після 24 лютого 2022 року, зосереджуючись на механізмах реалізації влади через концепцію інституту окупації, спрямованого на анексію та інтеграцію територій до правового, адміністративного та політичного простору РФ. Діяльність РФ на

окупованих територіях України узагальнено як перехід від непрямой до прямої окупації з метою анексії.

Удосконалено:

- концепцію дослідження окупаційних режимів, що дає змогу аналізувати повноваження окупаційної влади, механізми її функціонування та політичні наслідки для окупованих територій;
- критерії класифікації невизнаних держав, запропоновані Дж. Кірісом, Н. Касперсеном, Ч. Кінгом, адаптувавши їх до аналізу окупації як політичного інституту;
- політичні критерії визначення «окупації через третіх осіб» або «непрямой окупації», інтегрувавши критерії ефективного та загального контролю, застосовувані міжнародними воєнними трибуналами.

Отримали подальший розвиток:

- компаративний аналіз кейсів окупації, зокрема діяльності місій ООН у Косово та Східному Тиморі, військової окупації в Іраку та Палестині, що дозволило виявити їхні спільні ознаки та ключові відмінності;
- наукові розробки, присвячені окупаційним процесам на тимчасово окупованих територіях України, включаючи концепції «непрямой окупації» та «окупації через третіх осіб». Запропоновано обґрунтування класифікації цього випадку як «військової окупації з метою анексії», що відповідає критерію проблеми «непрямого управління» (створення або підтримка контрольованого невизнаного уряду);
- розгляд і структуризація особливостей управлінських практик Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях України після 24 лютого 2022 року, зокрема анексії, що розкриває особливості організації та здійснення влади в умовах окупації.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів. Дисертація розширює наукові уявлення про окупацію як політичний інститут (відтворювану практику), що використовується іноземними чи міжнародними акторами для

досягнення стратегічних цілей. Такий підхід дозволяє аналізувати її прояви не у відриві, а комплексно або компаративно, використовуючи підходи політологічної науки. Практичне значення роботи полягає у можливості застосування її результатів для вдосконалення політичних підходів до управління окупованими територіями, розробки стратегій стабілізації в умовах іноземного контролю, а також у побудові ефективних моделей реалізації влади на окупованих територіях. Висновки дослідження можуть бути корисними для державних органів влади, аналітичних центрів, міжнародних організацій та наукових установ при розробці механізмів врегулювання конфліктів, управління окупованими територіями та забезпечення їх пост-конфліктного розвитку.

Матеріали дисертації мають прикладне значення для аналізу кейсів окупації у міжнародній практиці, оцінки ефективності різних видів окупації та практик її використання акторами задля власних цілей. Отримані результати можуть використовуватись у навчальних програмах для підготовки спеціалістів у галузі політології, міжнародних відносин, безпеки та врегулювання конфліктів, а також при розробці спеціальних курсів з вивчення політичних режимів, іноземного контролю та управління, міжнародного адміністрування та управління в умовах кризи.

Апробація матеріалів дисертаційного дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження були апробовані на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах та круглих столах, зокрема: у рамках участі у міжнародному дослідницькому проєкті «Memory Wiki: in the wake of forgotten victims» між науковими закладами Бремену та Дніпра, де було представлено досвід окупованих територій України під час Другої Світової війни (Бремен, 2019), Євразійському науковому онлайн-конгресі (Барселона, 2020) із тезами на тему «Проблеми військової безпеки Європи та Азії», у рамках участі у проєкті «Countering Fake Histories in International Politics and Propaganda» від Київської школи дипломатичних мистецтв (2022, Київ), під час участі у міжнародному круглому столі від «Institute of Political Science at Academia Sinica»

із презентацією та захистом теми «Окупація України: перший рік з початку повномасштабного вторгнення» (Тайвань, 2022), міжнародній науково-практичній онлайн-конференції NTU-WU-INU Workshop on the «Russian Aggression on Ukraine: Implications for Regional Order in Indo-Pacific» (м. Варшава, 2022), міжнародній онлайн конференції «Європейські соціально-правові та гуманітарні дослідження» (м. Бая-Маре, 2023), міжнародному науково-практичному онлайн-воркшопу від «Occupation Studies Research Network» (м. Маастрихт, 2024).

Результати дослідження також обговорювались на засіданнях кафедри політології філософського факультету та кафедри міжнародних відносин Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, розробки теми також проводились на засіданнях кафедри історії України історичного факультету Дніпровського національного університету ім. О. Гончара під час науково-методичних семінарів і консультацій з експертами у сфері політичних інститутів та процесів, міжнародних відносин, а також історії окупації України. Апробація результатів та експертні консультації дозволили вдосконалити концептуальні, міждисциплінарні підходи, теоретичну основу та уточнити висновки роботи.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображені у 8 наукових публікаціях, з яких 4 опубліковано у фахових виданнях України, що спеціалізуються на політичних науках, 2 – у міжнародних наукових журналах, а також 2 – у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи складає 241 сторінку, з яких на 173 сторінки припадає на основний текст. У дослідженні наявні 3 рисунки та 12 таблиць. Список використаних джерел містить 288 позицій і займає 32 сторінки, 16 сторінок становлять додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩА ОКУПАЦІЇ

1.1 Визначення поняття окупації та еволюція сприйняття цього явища у міжнародних відносинах та науковому дискурсі

Визначення поняття «окупація» та розуміння еволюції цього явища є ключовими аспектами для аналізу політичних і соціальних процесів, що відбуваються на територіях під контролем окупаційних сил. Окупація, як явище міжнародного права та політики, що тісно пов'язане із явищем війни, зазнала значних змін протягом століть. Від класичних форм, що передбачали повне військове захоплення та перехід суверенітету над територіями, до сучасних проявів, які можуть бути обмежені та тимчасові, проявлятися у різних непрямих формах, окупація залишається складним і багатогранним феноменом. У цьому розділі ми розглянемо основні підходи до визначення окупації, простежимо еволюцію цього явища в історичному контексті та проаналізуємо сучасні трактування окупаційних процесів, зокрема з урахуванням міжнародних правових норм і політичної практики.

Необхідність врегулювання на міжнародному рівні явища «окупація» виникла внаслідок війн та фактів захоплення територій і всіх негативних наслідків, які воно спричиняло. На кожному історичному етапі формувалося та вдосконалювалося розуміння норм і правил ведення війни, і разом із цим норм та вимог до організації окупації на захопленій території.

Перша згадка поняття «військова окупація» (belligerent/military occupation) фіксується німецьким публіцистом у 1844 році Адамом Робертсом [1]. Автора першої кодифікації правил «військової окупації» дослідники вважають доктора Френсіса Лібермана з його текстом «Інструкція з управління арміями США в польових умовах», виданим 1863 року як наказ під час Громадянської війни в США [2]. Цей наказ відомий як перша спроба гуманізації поведінки армії у відповідь на

жахливі наслідки війни. Він містив правила поведінки з полоненими, захопленим майном, заборону на згвалтування та ув'язнення в рабство, а також правила «військової окупації». Попри те, що цей наказ стосувався громадянської (внутрішньої війни), як спроба встановити правила, нормалізувати поведінку військових на зайнятих територіях, він вплинув на подальшу кодифікацію в Європі. Зазначимо, що явище окупації з її наслідками впливало на подальше формування правил та норм її організації, які б знизили або унеможливили вірогідність повторення попередніх негативних наслідків досвіду окупації.

Основоположником ідеї сучасної «військової окупації» прийнято вважати Еммеріха де Ваттеля [3]. Відповідно до його концепції «військова окупація» означала тимчасовий контроль з обмеженими повноваженнями певної території внаслідок захоплення, до моменту підписання договору, що остаточно врегулює територіальні питання та правовий статус. Тобто суверенітет не переходив до сторони-загарбника, яка отримувала лише тимчасові та обмежені права на контроль.

Цей підхід значно відрізнявся від існуючого до нього. До виникнення перших спроб кодифікації «військової окупації» воюючі сторони розглядали факт окупації як отримання суверенітету, права на повноцінне управління територією без будь-яких обмежень, на власний розсуд. Поява нового підходу стала відповіддю на необмежені повноваження, абсолютну владу завойовників, що призводили до злочинів, вбивств та тотальної експлуатації під час захоплення територій.

Спроби вдосконалення законів, звичаїв війни та окупації продовжувались у XIX сторіччі, починаючи з Міжурядової конференції в 1874 р. до Гаазької конференції у 1907 р. Підписана Гаазька конвенція «Про закони та звичаї війни» містить розділ «Військова влада на території ворожої держави» з 15 статей [4]. Вона сприяла подальшій кодифікації правил війни, в тому числі і військової окупації. Згідно з конвенцією, на окупованій території встановлювалась військова адміністрація, яка повинна була забезпечити життєдіяльність до моменту завершення війни. Завершитись вона могла або мирним договором із подальшим

закріпленням суверенітету, або так званим «*debellatio*» – повним захопленням території та знищенням політичних інститутів, з подальшим позбавленням суверенітету попереднього суверена, уряду.

До завершення війни окупована територія під керівництвом військової адміністрації зберігала «*status quo*» – положення, яке існувало до війни. Фактично нова тимчасова адміністрація відповідала за збереження довоєнного статусу та суверенітету. Ключовими сферами відповідальності за тимчасовою окупаційною адміністрацією залишались – безпека, обов'язок підтримки миру та деякі основні права місцевого населення. Гаазька конвенція, таким чином, захищала місцеве населення та інтереси суверена, водночас визнаючи певні потреби окупаційної влади, такі як необхідність підтримки безпеки на зайнятій території та дотримання правил мирного співіснування [5, с. 510-521]. Умовно кажучи, згідно з таким підходом війна відбувалась між суверенами та арміями, а не з цивільним населенням, тому приватна власність, права цивільного населення, економічна діяльність повинні бути збереженими у довоєнному стані, а за завдання збитків виникала відповідальність у вигляді компенсації. За таких умов вважалося, що між тимчасовою окупаційною владою та цивільним населенням не повинно виникати конфлікту інтересів. Окупаційна влада виступала як незацікавлена сторона, що підтримує «*status quo*», а населення – підкорюється її управлінню.

Новому розумінню окупації сприяв розвиток гуманізму та події Великої Французької революції, Наполеонівські та Франко-Пруські війни. Відомий декрет французьких законодавчих зборів від квітня 1772 року оголошував, що мирні громадяни, країни яких будуть зайняті військами, не будуть для них ворогами та навіть підданими.

Проте такий, на перший погляд, гуманістичний підхід був обмежений. В своєму потягу до захисту та вирішення питання суверенітету, збереження права власності, економічної діяльності, він ігнорував інтереси населення у вирішенні питання власної долі. Інтереси які зберігались у конвенції були в більшій мірі інтересами державних еліт, а не громадян [6]. Більшість положень розділу окупації

стосувалась збереження власності, а тільки три – фізичної недоторканності [7, с. 491-500]. Населення, перебуваючи в умовах окупації, яка повинна була гарантувати їхню безпеку, могло лише продовжувати свою життєдіяльність але не впливати на власну політичну долю.

Світові війни у XX ст. призвели до катастрофічних людських втрат і вплинули на подальший розвиток міжнародного права, в тому числі і регулювання явища «окупації». Стало очевидним, що існуючі норми та закони були недостатньо ефективними, якщо не змогли унеможливити злочини, що здійснювались під час цих війн. Під час окупації учасники війни ігнорували міжнародні норми, тому всі території, що перебували під контролем інших сторін, зазнали руйнувань, злочинів та насилля. Окупаційні режими, особливо під час Другої Світової війни, переслідували власні інтереси та інтереси власних держав, нехтуючи нормами міжнародного права, що були затверджені в результаті конференцій у Гаазі.

У 1949 році в Женеві було прийнято нові конвенції, що регулювали закони та звичаї війни, включаючи Додатковий Протокол I та Протокол II до Женевських конвенцій. Вони стали відповіддю на жахи світових війн та прагнули вдосконалити систему захисту населення під час війни та окупації. Особливу увагу було приділено правам цивільного населення, захисту від злочинів, які були скоєні окупаційними силами, включаючи примусове переміщення, депортацію, примусову працю та інші форми насильства. Женевські конвенції встановлювали чіткі правила та обов'язки для окупаційної влади щодо захисту прав цивільного населення [7, с. 497-501].

Женевські конвенції закріпили у міжнародному праві правила про гуманне поводження під час війни, захист вразливих категорій населення, а також кодифікували норми поведінки сторін конфлікту. Четверта конвенція, присвячена захисту цивільного населення під час війни, значно детальніше прописує правила поведінки сторін під час військової окупації, порівняно з попередніми Гаазькими конвенціями. Вона продовжує визнавати раніше встановлені норми, але додає значно розширений і деталізований перелік вимог до окупаційної сторони щодо

цивільного населення [8]. Конвенція включає вимоги поваги та забезпечення прав місцевого населення, а також заборону дискримінації за будь-якими ознаками.

Конвенція значно розширює власну сферу застосування, зазначаючи, що її положення поширюються на всі випадки оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, а також на всі випадки часткової або повної окупації. Додатково до норм, що реалізуються у мирний період, Конвенція застосовується у всіх ситуаціях оголошеної війни або будь-якого іншого збройного конфлікту, навіть якщо одна з договірних сторін не визнає стану війни. Також вона застосовується у випадках часткової або повної окупації договірної сторони, навіть якщо така окупація не зустрічає збройного опору. Конвенція також передбачає розширення вимог до окупаційної сторони та збільшення уваги до захисту прав населення.

Отже, Женевська конвенція має три принципові особливості:

- Збереження суверенітету за попередньою стороною. Тимчасові повноваження адміністрації до моменту завершення війни.
- Розширення сфери застосування конвенції. Вона охоплює всі можливі випадки територіальних змін під час війни чи конфлікту.
- Розширення положень для забезпечення захисту прав населення, яке є вразливою категорією на окупованій території, збільшення уваги до захисту населення та деталізація вимог до окупаційної сторони.

Окупаційна влада повинна виступати як тимчасова адміністрація з обмеженими повноваженнями, забезпечуючи належні умови для існування місцевого населення до завершення війни. Місцеве населення залишається носієм суверенітету, але окупаційна сторона може вживати необхідних заходів для підтримки власного функціонування та зменшення ризиків з боку місцевого населення, включаючи застосування власного законодавства та інтернування місцевого населення в рамках окупованої території. Окупаційна влада не повинна розглядати громадян окупованої території як власних громадян, але повинна

поважати їхні права, при цьому організовуючи простір для ефективного виконання своїх обов'язків.

Конвенція формулює зобов'язання окупаційної сторони щодо забезпечення безпеки та добробуту місцевого населення, встановлюючи «новий баланс між окупантом та окупованим» [9, с. 247-261]. Гуманістична спрямованість конвенцій зміщує фокус на індивіда, його права та захист.

Проте, чіткого визначення окупації в Конвенції немає, і залишаються чинними положення Гаазької конвенції, де зазначено, що територія визнається окупованою, якщо вона фактично перебуває під владою армії супротивника, і окупація поширюється лише на територію, де така влада встановлена і здатна виконувати свої функції [4].

Додатковий протокол до Женевської конвенції 1949 року, прийнятий у 1977 році, розширює застосування норм Конвенції на всі збройні конфлікти, які не підпадають під дію статті 1 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів [10]. У преамбулі Протоколу підкреслюється необхідність забезпечення ефективного захисту жертв збройних конфліктів, що не є міжнародними, та нагадування, що у випадках, не передбачених чинними правовими нормами, людська особистість залишається під захистом принципів гуманності та вимог суспільної свідомості.

Протокол відбиває тенденцію розвитку захисту прав людини на окупованих територіях. Згідно з положеннями Гаазької та Женевської конвенцій, виділяються три головні елементи, необхідні для встановлення факту окупації відповідно до цілей Міжнародного гуманітарного права [11, с. 140-155]:

1. Несанкціонована присутність іноземних сил.
2. Нав'язування іноземними силами власної влади (ефективний контроль).
3. Нездатність місцевої суверенної влади.

Наприкінці XX та початку XXI століття військові конфлікти призвели до подальшого розвитку законодавства щодо окупації, водночас породивши різні

трактування та розуміння цього явища, а також суперечності навколо нього. Під час військових конфліктів на Балканах, Східному Тиморі та під час військової операції США в Іраку встановлювались тимчасові перехідні адміністрації, які на законних підставах отримали дуже широкі повноваження [5, 12, 13].

В Косово та Східному Тиморі тимчасові адміністрації під егідою ООН мали безпрецедентні законодавчі, виконавчі та судові повноваження. На підставі резолюцій Ради Безпеки ООН відповідно до глави 7 було санкціоновано військову та цивільну присутність міжнародних місій під егідою ООН. Військові миротворчі сили повинні були забезпечувати безпеку в регіонах, запобігати військовим діям і сприяти поверненню біженців. Цивільні адміністрації відповідали за відновлення цивільної влади, проведення демократичних виборів, захист прав місцевого населення та післявоєнну відбудову. Місії ООН у зонах конфліктів тимчасово перебирали на себе широкі повноваження для встановлення демократичної влади в регіоні та припинення війни.

Цей досвід використання перехідних адміністрацій у зонах збройних конфліктів вплинув на військове вторгнення США, Великобританії та коаліції союзників в Ірак у 2003 році. Після проведення операції «Свобода Іраку» та повалення режиму Саддама Хусейна була прийнята резолюція 1483 Ради Безпеки ООН [14]. Вона визнала США та Великобританію окупаційними державами, підтвердила необхідність дотримання норм міжнародного права, включаючи Гаазькі та Женевські конвенції, і санкціонувала створення тимчасової адміністрації коаліції. Тимчасова адміністрація мала забезпечити захист прав цивільного населення та підтримання статус-кво, однак сама природа військової інтервенції, повалення попереднього режиму та встановлення тимчасового правління більше відповідала розумінню миротворчої місії з її трансформаційною роллю. За час свого існування адміністрація видала близько 100 законів, які суттєво вплинули на подальшу політичну ситуацію в країні [15, с. 3-4].

Отже, у сучасний період явище «військової окупації» з характерним статус-кво та орієнтацією на підтримку довоєнного стану з дотриманням прав місцевого

населення може перетворюватись на «трансформаційну окупацію». Метою останньої є трансформація попереднього режиму або устрою на окупованих територіях до прийнятної політичної форми з орієнтацією на права людини та демократичну виборчу систему (або встановлення політичного режиму прийнятного для сторони що проводить окупацію). Через різні принципи, які закладені в основу цих двох понять виникають сумніви та протиріччя.

Таким чином, розвиток розуміння та регулювання явища окупації в міжнародних відносинах представлений в Додатку 2.

Для умовно виділених етапів пропонується модель розвитку явища окупації та її кодифікації:

Рисунок 1. Розвитку явища окупації та її кодифікації

Різні за своїм характером трансформаційна та військова окупації визначаються різним обсягом прав окупанта, тобто його правом на трансформаційні дії [16, с. 585-590]. В основні протиріччя між прихильниками, що виправдовують трансформаційну окупацію, як засіб встановлення демократії та захисту прав людини, та критиками, що підтримують принцип збереження (conservationist set of rules) та меншого втручання, лежить різний погляд на потенційні наслідки таких «трансформаційних» інтервенцій, а також різні погляди на баланс міжнародного гуманітарного права (МГП) та міжнародного права прав людини (МПЛ).

Дискусії щодо пошуку балансу між ними під час окупації та доцільності трансформаційних проектів ще тривають. Вони зосереджені довкола нагальних питань легальності чи нелегальності трансформаційних окупацій, ролі Ради Безпеки ООН у контролі за проведенням окупації, процесам підзвітності та прозорості, імплементації обох норм міжнародного права в залежності від ситуації та пошуку нових шляхів спільного застосування права окупації та прав людини у випадку окупації [16, с. 584].

Однак попри дискусії, трансформаційні окупації вже трапляються де-факто в історії. Зокрема, одні із наймасштабніших військових окупацій після Другої Світової війни – Німеччини та Японії, були трансформаційними за своїм характером. Тому варто відзначити, що військова окупація може бути реалізована як відповідно до норм МГП та принципів збереження закладених у ньому, так із широкими трансформаційними повноваженнями, що залежить від контексту окупації, її причини, мети та правових підстав. Широкі трансформаційні проекти під егідою ООН зазвичай не розглядаються як військова окупація, або військова трансформаційна окупація. Проте її визнають іноземним багатостороннім контролем із безпрецедентними повноваженнями, із чітким розумінням потенційних ризиків пов'язаних із обмеженням суверенітету.

Тож як мінімум, можна виокремити дві великі групи пов'язані із встановленням іноземного контролю над територією із застосуванням збройних сил – «військова окупація» однією або групою держав та іноземний контроль під міжнародним управлінням ООН (міжнародна тимчасова окупація). Перша проявляється як тимчасовий контроль території однією або декількома державами внаслідок військового втручання, які не претендують на отримання постійного суверенітету над цими територіями до моменту вирішення конфлікту. Від самого початку окупаційна держава має чіткий намір залишити окуповану територію та визнає суверенітет місцевого населення або його уряду (або сформованого нового народного уряду під час окупації) [17, с. 4], [18, с. 475]. Відповідно, діяльність сторони, що здійснює окупацію буде пов'язана із забезпеченням своїх інтересів,

встановленням прийнятної ситуації для себе у регіоні та залишення її, після підписання необхідного договору або ж легітимної процедури передачі суверенітету. Військові адміністрації можуть мати, як обмежені, так і розширенні повноваження для управління та реформ, через передумови що склалися. В залежності від своєї мети, такі окупації можуть бути пов'язані як виключно із безпековими заходами, так і більш широкими заходами підтримки, відновлення, встановлення політичного режиму.

Прикладами таких окупацій можуть бути окупації союзними силами після Другої Світової війни – окупація Німеччини, Італії, Японії, Пв. та Пд. Кореї (до війни 1950-53 рр.), військова присутність США у В'єтнамі, Ізраїлю в Південному Лівані, військовий контингент СРСР та пізніше діяльність сил НАТО в Афганістані. Із нещодавніх прикладів, які спричинили велику кількість досліджень різноманітних аспектів окупації – це управління США після вторгнення в Ірак та окупація Палестини Ізраїлем. Сутність військових окупацій (*military occupation*) полягає у створенні окремого військового уряду на окупованих територіях та застосування до них міжнародних правил про військову окупацію.

Окупація Іраку часто розглядається як трансформаційна військова окупація, через широкі повноваження, що дозволяло створеній адміністрації проводити реформи та впливати на політичне управління територіями, що вірогідно стало наслідком впливу зростаючої кількості гуманітарних інтервенцій під егідою ООН (Фох, 2013). Незважаючи на спроби уникнути терміну «окупація» і замість цього позиціонувати дії в Іраку як «звільнення», закон окупації застосовувався після того, як коаліційні сили взяли під контроль Ірак після повалення режиму Саддама Хусейна [19, с. 25]. Тож, можна відмітити, що кожна військова окупація має визначенні законами та нормами обмеження, але в той же час це не виключає можливостей розширення політичних повноважень окупаційних адміністрацій за певних політичних обставин.

Саме факт військового втручання, тимчасовість адміністрацій встановлених після нього, відсутність наміру залишатися на іноземній території, відсутність

претензій на постійний суверенітет (суверенний контроль) та обмеженість повноважень відповідно до міжнародних правил військової окупації відокремлюють таку окупацію від анексії [20, с. 4].

Друга група іноземного контролю над територією із застосуванням збройних сил пов'язана із зростаючою кількістю міжнародних миротворчих місій тимчасового управління під егідою ООН. Те, що стало феноменом починаючи із другої половини 20-го століття: все частіші випадки застосування Організації Об'єднаних Націй та її структур для тимчасового контролю і управління територіями охопленими як громадянськими, так і міждержавними війнами, кризами. На території Західної Гвінеї, Камбоджі, Східної Славонії (Хорватія), Східного Тимору, Косово, Сомалі та ін., за резолюцією Ради Безпеки створювались тимчасові перехідні адміністрації з надзвичайно широкими повноваженнями законодавчої, виконавчої та судової влади. Так звані місії ООН, які Бердал називає міжнародними адміністраторами [21], отримували мандат на управління територіями охопленими війною, для досягнення визначеною Радою Безпеки ООН мети – припинення війни. Ці місії мали спільну рису, надзвичайні управлінські повноваження та тимчасовий характер, а загальна мета мала різну специфікацію відповідно до мандату: сприяння миру та стабільності, забезпечення мирного переходу, адміністрація до здобуття незалежності, сприяння стабільності та розвитку після війни.

Хоча міжнародні територіальні адміністрації ООН не є класичними військовими окупаціями, у науковій літературі можна зустріти вживання терміну окупація [20] та твердження про поширення закону військової окупації щодо них [22], що скоріше наголошує на факті іноземного контролю, ніж на їх завоюницькому характері. Виділення їх у окрему групу зумовлене їх широтою повноважень, походженням із санкцій Ради Безпеки з правової точки зору, а також їх характером – місії спрямовані на припинення війни, сприяння миру та є багатосторонніми, не представляють окрему державу під час своєї діяльності. В той час як військова окупація – є, як правило, наслідком військового втручання та

захоплення, де є чітко виражена сторона-завойовник, хоча і також може бути багатостороння. Врешті це впливає і на сприйняття окупації (або військової присутності) місцевим населенням – знижує тиск фактору «захоплення» та вітається частиною населення, у порівнянні із часто антагоністичним сприйняттям під час військової окупації [20, с. 8]. Окупація та міжнародна територіальна адміністрація обидві передбачають зовнішній контроль над територією, але різняться за походженням і завданнями. Окупація є наслідком збройного конфлікту без згоди держави та має тимчасовий характер із чіткими обмеженнями міжнародного гуманітарного права. МТА, зазвичай створена рішенням міжнародних організацій, діє на основі ширшого мандату, орієнтованого на відновлення інститутів влади, розвиток та передачу повноважень місцевій адміністрації [21].

Таким місіям ООН присвячено чимало праць та офіційних документів, в яких можна зустріти різні узагальнені назви – міжнародні адміністрації, міжнародне управління, адміністрації ООН з управління іноземними територіями [22], окупації ООН [20], міжнародні територіальні адміністрації (міжнародне територіальне управління) [23], перехідні цивільні адміністрації, миротворчі операції ООН [24] та ін. Для зручності дослідження, обрано узагальнену назву для другої групи випадків іноземного контролю (окупації) під управлінням ООН – міжнародні територіальні адміністрації ООН.

Однак військовими окупаціями та міжнародними територіальними адміністраціями ООН явище іноземного контролю із застосуванням збройних сил не вичерпується. Ці перші дві групи, маючи спільні та відмінні риси, мають одну принципову спільність – вони від самого початку є тимчасовими. Окупація може бути короткочасною або довготривалою, а міжнародні територіальні адміністрації можуть тимчасово перебирати на себе всю повноту влади, але за логікою обох груп, після досягнення своєї першочергової мети, вони мають припинитися, а місцеве населення зможе реалізовувати свій законний суверенітет над територією.

Але завдяки історичним прикладам можна виокремити як мінімум два інші сценарії пов'язані із окупацією – військова окупація яка переходить в анексію, так звана «повзуча анексія» [25, с. 90], та окупацію, що від самого початку здійснювалась з метою анексії територій, захоплення. Відповідно до цього підходу, окупації, які здійснювала Німеччина у Європі, або Японія в Азії під час Другої світової війни вважають окупаціями лише завдяки факту поразки цих країн та звільнення територій. Ні Німеччина, ні Японія не розглядали ці території окупованими та не збирались їх звільнювати від свого впливу [20, с. 10]. Аналогічно у випадку із німецькою окупацією українських територій під час Другої світової: створена там мережа окупаційних утворень не розглядалась вищим керівництвом Третього Рейху як території, які будуть абсолютно самостійними після завершення війни. Де-факто, вони були захоплені із метою обслуговування геополітичних інтересів агресора та адміністративного включення до складу більшого політичного утворення, або створення держави-сателіту у майбутньому. У цьому випадку, територіальні захоплення здійснені Німеччиною, Японією та їх союзниками протягом 1939-1945 років показують все розмаїття окупаційних процесів, які пов'язані із головною метою – захоплення суверенітету, анексія та політичний контроль над територією.

Із більш нещодавніх прикладів показовими є мережа квазі-державних утворень [26, с. 210-212] та акти анексії, яким передувала окупація, здійснені Російською Федерацією [27, с. 41-50]. Сюди ж можна віднести невизнанні державні утворення, що виникли внаслідок розпаду СРСР та збройних конфліктів за розподіл державного кордону між колишніми республіками. Квазідержавні утворення, так звані Республіка Абхазія (1992, 2008) та Республіка Південна Осетія (1990, 2008), Нагірно-Карабаська Республіка (НКР) (1991), Придністровська Молдавська Республіка (ПМР) (1992) так звані Донецька Народна Республіка (ДНР) (2014) та Луганська Народна Республіка (ЛНР) (2014), анексія Криму (2014), і окупація південно-східних українських територій, проголошення там незалежних регіональних квазідержавних утворень (Запорізька, Херсонська військово-цивільні

адміністрації) та їх подальша анексія за результатами повномасштабного вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року.

Перераховані випадки мають декілька спільних рис: наявність сторони, що підтримує нестабільність у іншій державі та підтримує сепаратистські рухи, здійснення військової інтервенції або розміщення військового контингенту для впливу, створення уряду або пряме іноземне управління, самопроголошення сепаратистськими групами незалежності або повна анексія території. Врешті це призводить до ситуації, коли сторона, яка проводила окупацію або підтримувала сепаратистський рух або анексує цю територію, або визнає її незалежність, а сторона, яка втратила фактичний контроль над частиною своєї території оголошує її незаконно окупованою.

Виходить, що під час здійснення такої окупації, сторона-окупант може піти двома шляхами. Перший полягає у підготовці прямої анексії під час окупації, спробі створити «легітимну» процедуру приєднання територій. Анексія відноситься до включення території та її людей до іншої держави, законно чи незаконно. У сучасному міжнародному праві одностороння анексія території без згоди вважається незаконною, що означає відхід від історичного прийняття завоювання як засобу територіального придбання [28]. Тому в такому випадку сторона-окупант забезпечує самопроголошений уряд, проводить в умовах військового тиску «референдуми» пов'язані із проголошенням незалежності та приєднання до держави-агресора. Цей процес необхідний радше їй самій, для того щоб чітко сформулювати свою позицію на міжнародній арені щодо «легітимної» процедури переходу суверенітету, адже практика показує що такі процеси засуджуються та не визнаються міжнародною спільнотою.

Другий шлях полягає у створенні та забезпеченні необхідними ресурсами сепаратистський уряд, та визнання його єдиним носієм суверенітету окупованої території. Це дозволяє підтримувати нестабільність у державі, яку окупають, та знімати з себе відповідальність за злочини здійсненні на цій території, посиляючись на відповідальність самопроголошеної влади.

Якщо проаналізувати окупації, які здійснювала Німеччина (аншлюс Австрії, окупація Судетської області та проголошення протекторату Богемії та Моравії, окупація Франції Німеччиною та Італією, режим Віші у Франції, Незалежна держава Хорватія, окупації Польщі та українських територій та створення там мережі адміністративно-територіальних утворень та ін.) та Японія (Маньчжурська держава, Друга Філіппінська Республіка, колоніальні адміністрації Індонезії, Малаї, Гуаму, держава Бірма, Французький Індокитай та ін.) [12, с. 61-95] під час Другої Світової війни, то всі вони належать до першого або другого узагальнених варіантів окупації з метою анексії.

Показовим тут є те, що незважаючи на встановленні політичні режими, спосіб реалізації контролю, всі ці політичні утворення завершили своє існування після поразки держав, які здійснювали окупацію. Політичну долю цих територій вирішували держави-переможці у Другій світовій війні. Деякі території були окуповані ключовими державами-переможцями, які прямо вплинули на їх подальший політичний розвиток (Японія, Німеччина, Італія, Франція, Хорватія, Польща, Україна, Хорватія, Сербія та ін.), а на деяких було відновлено довоєнний колоніальний порядок (Філіппіни, Індонезія, Малаї, Бірма, Гуам та ін.).

Отже, характерною ознакою групи «окупації з метою анексії» можна визначити те, що незважаючи на форму або варіант у якій вона проявилась, без держави, яка здійснює окупацію або її підтримки – ці політичні утворення нежиттєздатні.

Аналогічним образом можна розділити наведені вище приклади окупацій на території країн колишнього соціалістичного табору після розпаду СРСР. Самопроголошені невизнанні республіки, які були підтримувані країнами, які зацікавлені у посиленні своєї позиції та контролі над територією (Росія, Вірменія), території що були прямо анексовані після короткотривалої або довгострокової окупації (Україна), та держави, які не визнають результатів анексії або самопроголошених квазідержавних утворень (Україна, Грузія, Молдова, Азербайджан).

Так чи інакше, у всіх випадках не має стримуючих факторів впливу закону про окупацію або санкцій Ради Безпеки, не має тимчасового характеру управління з чітким наміром залишити територію, а навпаки – є безкомпромісні позиції між сторонами, акти агресії та намір захопити і контролювати територію. Що дозволяє такі і всі подібні випадки відносити до третьої умовної великої групи пов'язаної із іноземним контролем.

Тож в загальному плані можемо стверджувати про 3 великі групи різновидів іноземного контролю, виділених на основі їх характеру та головної мети: військові окупації, міжнародні територіальні адміністрації ООН, військові окупації із метою анексії територій. Ці групи мають як принципові відмінності, так і спільні риси.

Для узагальненого порівняння пропонується Додаток 3.

1.2 Теоретико-методологічні підходи до типологізації, дослідницький досвід концептуалізації та порівняльного політичного аналізу окупації як форми іноземного контролю

Сторона що здійснює окупацію обов'язково переслідує конкретну мету, для досягнення якої вважає її необхідним етапом. Ми з'ясували, що як один із проявів іноземного контролю, окупація може бути віднесена до однієї із трьох груп, виділених на основі концептуальних особливостей. Для з'ясування цих особливостей явища були враховані такі фактори як походження, підхід до управління, мета та правовий статус. Проте різноманітність конкретних проявів окупації та її наслідки вимагають комплексного підходу до їх типологізації, адже окупаційні процеси можуть бути довготривалими і зазнавати трансформацій, а сам факт встановлення окупації зовсім не означає досягнення її мети. Через що виникає питання, зважаючи на специфіку кожного випадку, чи існують підходи що дозволяють їх типологізувати та систематизувати.

Тож окупація – це форма іноземного або міжнародного контролю над територією, що здійснюється однією або групою держав чи міжнародною

організацією із залученням збройних сил та створенням адміністративних органів для досягнення конкретної мети. Вона може виникати внаслідок військового встановлення контролю або за згодою сторін, що передбачає тимчасову передачу суверенних повноважень для вирішення кризової ситуації. Під час окупації, сторона, що її здійснює може мати різний обсяг відповідальності та повноважень (гілок влади), що обґрунтовується правовими рамками здійснення окупації, або їх ігноруванням.

Окупація може відповідати вимогам: відповідно до міжнародного гуманітарного права, резолюцій Ради Безпеки та Генеральної Асамблеї ООН або, навпаки, ігнорувати їх, відкидаючи сам факт здійснення насильницького контролю. Її тривалість не завжди визначається заздалегідь і може залежати від реалізації заявленої мети, міжнародної реакції або зміни політичного контексту. Це динамічний процес, який може трансформуватися в інші форми політичного режиму, бути довготривалим механізмом зовнішнього управління або припинитися внаслідок змін у стратегії окупаційної влади чи зовнішніх обставин

Відповідно ця динамічність призводить до різноманітних проявів окупації, в яких по різному може здійснюватися реалізація влади, встановлення владних структур, залучення місцевого населення та врахування його інтересів, її завершення та ін. Це різноманіття призвело до спроб дослідників концептуально осягнути явище окупації, в тому числі спробувати групувати, типологізувати або розрізняти їх за певними характеристиками. Тобто, можна назвати це підходами до побудови таксономії явища.

Так званий рід «окупація» можна типологізувати по-різному, залежно від конкретної мети [1, с. 249-251]. Одним із способів типологізації може бути застосовність закону про окупацію (міжнародного гуманітарного права, далі – МГП) до конкретного випадку, що було взято за основу для виділення трьох великих груп пов'язаних із окупацією, як формою іноземного контролю. Одна із перших таких спроб була здійснена Адамом Робертсом, у його роботі присвяченій концептуальному осмисленню «військової окупації» з точки зору міжнародного

права. Беручи в основу критерій часового проміжку – воєнний, повоєнний, мирний та застосування закону про окупацію у МГП, він виділив загалом 17 типів проявів явища та охарактеризував кожен із них:

- 1) Воєнний та повоєнний час: військова окупація; окупація нейтральної території; окупація союзної території; окупація за перемир'ям; окупація після капітуляції; окупація через рік після воєнних дій;
- 2) Мирний час: насильницька окупація в мирний час; окупація в мирний час за згодою;
- 3) Інші можливі категорії: окупація території, статус якої є спірним або невизначеним; окупація, коли уряд корінного населення перебуває на посаді; подальша окупація; багатостороння окупація; окупація силами Організації Об'єднаних Націй або аналогічними силами; окупація території, за яку Організація Об'єднаних Націй несе відповідальність; окупація недержавним суб'єктом; незаконна окупація; окупація довіреною особою.

Автор зазначає, що ці типи не є взаємовиключними: певна окупація може підпадати під дві або більше одночасно або в різний час. А із одного типу конкретний випадок міг «перейти» у інший, що підтверджує штучність цих категорій, сформованих лише з певною метою для дослідження явища.

Виділені типи у третій групі «інші можливі категорії» можуть відбуватися як у воєнний, так і в мирний час. Застосовність закону про окупацію до цих типів є найбільш дискусійною, адже включає випадки, які можуть не повною мірою відповідати нормам та умовам, викладеним у Женевській та Гаазькій конвенціях. Саме ці типи з більшою вірогідністю потраплятимуть у групу II і III, виділену нами, – «міжнародні територіальна адміністрації ООН» та «окупація з метою анексії».

Виникає питання щодо суб'єкту, який би визначав факт окупації чи його відсутність у кожному конкретному випадку. Гаазька та Женевська конвенції не передбачають органу, який би визначав за яких обставин вони можуть бути застосовані. Коли якась із сторін заперечує термін «окупація», інші держави та міжнародні організації можуть чітко заявити, що вони вважають певну територію

окупованою, і розглядати дії окупанта за стандартами закону про окупацію. Резолюції Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки ООН не один раз були засобом вираження такої точки зору. Висловлювали свою позицію і інші авторитетні міжнародні, регіональні організації, такі як Міжнародний Комітет Червоного Хреста, Організація африканської єдності (ОАЄ) щодо окупації певної території та зобов'язань сторін дотримуватися положення IV Женевської конвенції 1949 року [1, с. 251].

В своїх висновках автор розмірковує щодо доцільності застосування єдиного зводу правил до всіх імовірних випадків проявів явища. Попри існування протиріч між одним прописаним класичним випадком та різноманітністю фактичних проявів, закон про окупацію не повинен обмежуватись лише певним стандартом, а має гнучкість та адаптивність для регулювання різних ситуацій. Аргументом на користь цього слугує судова практика та досвід, можливість впливати на діяльність іноземних сил на чужій території та той факт, щоб будь-яка прописана норма не могла б відобразити усе різноманіття проявів окупації де-факто. Тому замість того, щоб відкидати застосування норм МГП до деяких проявів окупації, автор пропонує використовувати гнучкі підходи до застосування норм разом із іншими конвенціями більш загального характеру, такими як декларація прав людини та ін. Тож практична потреба у зводі законів, що значною мірою ґрунтується на праві війни і забезпечує критерії діяльності збройних сил по відношенню до мешканців чужих територій зберігатиметься і надалі.

Інший підхід був заснований на критерії претензії на суверенітет та наміру покинути чужу територію. У спробі дослідити чому військові окупації зазнають успіху чи невдачі, Д. Едельштайн, починає з визначення понять та опису варіативності кейсів. Автор виділяє декілька форм іноземного контролю спираючись на два критерії: претензія на суверенітет та початковий намір залишити територію [20, с. 53-55]. За цією логікою він відрізняє форми одна від одної:

- 1) Військова окупація – тимчасовий контроль території іншою державою, яка не претендує на постійний суверенний контроль та має намір звільнити окуповану територію та повернути контроль уряду корінного народу.
- 2) Анексія – постійне придбання і включення території до складу держави, що анексує.
- 3) Колоніалізм – іноземний контроль над територією, який може закінчитися в певний момент, проте намір покидати територію може бути не зрозумілим на початку колоніальної місії.
- 4) Короткочасне втручання – форма іноземного втручання при якому інтервент здійснює незначний політичний контроль над територією.
- 5) Окупація у воєнний час – контроль території іншою державою, який був припинений у результаті бойових дій, і відповідно, у держави-окупанта не було початкового наміру звільнювати територію. Така форма знаходиться на межі між військовою окупацією та анексією.
- 6) Окупації Організації Об'єднаних Націй – багатосторонній іноземний контроль під егідою ООН, який не становить виклик для місцевого населення як у випадку військової окупації. Присутність ООН часто вітається окупованим населенням, а її багатосторонній характер зменшує тиск на окупаційну владу, щоб вона припинила свою дорого вартісну окупацію.

Зосереджуючи увагу на порівнянні військових окупацій, автор також розрізняє декілька типів за ступенем їх амбіцій: безпекову, комплексну, забезпечення, підтримки (caretaker).

Безпекова окупація спрямована на запобігання перетворенню окупованої країни на загрозу для окупаційної влади або інших держав та дестабілізуючий фактор у регіоні. У цьому випадку окупаційна влада утримується від зміни політичної чи економічної системи окупованої країни.

Окупація з метою забезпечення спрямована на утримання іноземної території до тих пір, поки не буде виплачена певна компенсація окупаційній владі.

Окупація підтримки спрямована утримувати територію доти, доки не буде розроблено довгострокове врегулювання її статусу.

Комплексна окупація здійснюється також з метою реалізації інтересів держави-окупанта та забезпечення довгострокової стабільності у регіоні, країні. Але окупаційна влада створює та підтримує певну політичну систему та продуктивну економіку. Таким чином, комплексні окупації ближчі до розбудови держави, тобто встановлення політичних режимів, які не загрожують ідеології окупаційної влади.

Відрізняючи форми та типи одна від одної, автор зосереджується на формі військової окупації та типах «комплексна» і «безпекова», що дозволяє сфокусуватися на порівнянні цих проявів. Під час здійснення порівняльного аналізу вводиться залежні змінні «успіху» та «невдачі», на які впливають такі фактори: дихотомічна природа «результату» як безперервної змінної, ціна окупації з прямих і непрямих витрати (прямі: тривалість, фінансові витрати на війська та адміністрацію і людські витрати; непрямі: політичні наслідки, такі як суперництво або збитки національним інтересам), зміна цілей під час окупації, довгострокова стабільність після завершення окупації (взаємовідношення цілі та наслідків) [20, с. 58]. Відповідно, за таким підходом можна очікувати декілька потенційних сценаріїв розвитку випадків:

- 1) Окупація коштує багато та досягає цілей, забезпечує довготривалий результат = успіх;
- 2) Окупація коштує багато та не досягає своїх цілей = невдача;
- 3) Окупація коштує мало та не досягає цілей = невдача;
- 4) Окупація коштує мало та досягає цілей = успіх.

За цієї логікою, можливі три результати аналізу конкретного випадку: успіх, невдача, змішаний результат (варіативні комбінації сценаріїв, до яких додається аналіз співвідношення цілей та витрат). Якщо спростити цю модель, можна визначити 3 ключові сценарії: цілі досягнуті – успіх, цілі не досягнуті – невдача, цілі досягнуті частково – змішаний результат. З них найефективнішими були б ті,

що коштують мало та досягають успіху. В інакшому випадку окупація може зазнати невдачі, коли витрати зростають, а цілі не досягаються, або ж частково досягнуті цілі не вартують витрат, або ж короткотривалий результат досягнення цілей не забезпечив довготривалого прибутку (у вигляді геополітичних здобутків, міжнародного іміджу, покращення відносин, стабілізації ситуації, економічних переваг і т.д.).

Автор також виділяє фактор взаємовідносин із місцевим населенням як один із ключових у успіху чи невдачі окупації, а саме здатність «переконати місцеве населення не чинити опір окупаційній владі». Для досягнення цього окупаційна влада має налагодити відносини із населенням та місцевим урядом, що умовно можна охарактеризувати як «довіра». Встановленню «довіри» може також сприяти три фактори: потреба окупованого населення у відновленні після конфлікту, наявність загальновизнаної загрози для окупованої території та гарантії того, що окупаційна влада тимчасова та передасть владу місцевому незалежному уряду.

За таким підходом Д. Едельштайн порівнює між собою 24 випадки військової окупації та доходить висновків, що одна із найістотніших закономірностей, що проявляється у «успішних» випадках це вплив загальновизнаної загрози для території. Більшість із цих випадків припадають на період після завершення Другої Світової війни, в часи зародження «холодної війни». В той же час, найчастіші випадки «невдачі» зафіксовані на територіях країн, що не становлять впливової геополітичної ваги, тобто перебувають на периферії міжнародної політичної системи [20, с. 81].

У зв'язку із цим, державам що здійснюють окупацію, пропонується звернути увагу на три аспекти. Перший із них, це твердження, що необхідність окупації, загальноприйнята зовнішня загроза місцевим населенням та надійні гарантії виводу для нього є одночасно і причинами, і наслідками успіху окупації. Чим більш успішною є окупація, тим більша ймовірність того, що населення вважатиме окупацію необхідною, сприйматиме спільну зовнішню загрозу і довірятиме

окупанту. І навпаки, якщо окупація не має передумов для успіху і починається невдало, то завдання окупації, швидше за все, лише ускладняться з часом.

По-друге, нездатність чітко сформулювати цілі окупації та підготувати кадри для її кваліфікованого (успішного) проведення. Імовірно, що наявність стратегічно визначеної цілі, підготовка та інформування про них спеціалістів, та послідовні логічні рішення більше сприятимуть успіху, ніж хаотичність та невизначеність.

По-третє, військова окупація не завжди є вибором, а буває необхідністю для держави. У цьому випадку їй варто передбачити можливість окупації перед тим, як вступати у війну (підготуватись), і застосовувати військову стратегію, яка створює умови, що сприяють успіху окупації (спланувати).

Відмічається також наростаюча проблема недієздатних держав, що підвищує імовірність зростання військових інтервенцій та послідуєчих військових окупацій. Хоча потенційні окупанти можуть бути не в змозі маніпулювати зовнішнім середовищем загрози в окупованій державі, вони можуть орієнтуватися на стратегії, які створюють сприятливий контекст для окупації та політики, яка достовірно сигналізує про майбутні наміри. Але і у цьому випадку бажання національних груп керувати, ймовірно, перешкоджатиме успішній окупації [20, с. 83].

При вивченні наукових праць присвячених концептуальному осмисленню явища окупації, умовною «відправною» точкою є спроба охарактеризувати конкретний випадок у співвідношенні із класичною концепцією «військової окупації» сформованій у Гаазькій конвенції про «закони і звичаї війни на суходолі» 1907р., IV Женевській конвенції 1949 р. та Додатковим протоколи до неї, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 року (Протокол I). Так, воєнні події кінця 20-го – початку 21-го століття породили «унікальні» його прояви: трансформаційний характер та багатостороннє управління міжнародними організаціями.

Досліджуючи такі випадки із розширеними повноваженнями окупаційної влади, які виходять за межі «класичного окупаційного права» вченими був

запропонований термін «трансформаційна окупація» [29], [17]. Її принципова особливість – це сприяння зміні політичного режиму в країні: або його встановлення у нестабільній ситуації, або повалення існуючого режиму та проведення демократичних перетворень. Саме щодо цієї форми окупації та її обґрунтування серед досліджень зустрічається найбільше дискусій. Узагальнюючи, можна виділити позиції від аргументації схвалення концепції (захист прав людини та демократичні перетворення у авторитарних, тоталітарних режимах, в яких населення нездатне реалізувати власну свободу) до критицизму та контраверсійності (гегемоністське нав'язування ліберальної ідеології та ігнорування дійсного стану справ та особливостей місцевого населення, спосіб політичного використання території задля власних геополітичних інтересів).

Як бачимо, принципи збереження та перетворення принципово відрізняють класичну форму від трансформаційної. Одним із факторів, що впливає на загострення між цими принципами є часовий проміжок окупації. Чим довше вона триває, тим складніше окупаційній владі залишатись обмеженою виключно безпековими та гуманітарними питаннями. Адже нікуди не зникає потреба політичного управління територіями, вирішення актуальних проблем та розвитку території, що потребують розширених політичних повноважень. Крім цього, постійно зростає можливість напруження між населенням та іноземною владою, адже фактор тимчасовості ставиться під сумнів. У зв'язку із цим А. Робертс, вводить концепцію «пролонгованої окупації», пропонуючи два основних критерії для її визначення – тривалість окупації та відсутність бойових дій тривалий час під час її проведення (умовно мирний період) [30]. Пролонгована окупація породжує декілька колізій, таких як намагання окупаційної влади виправдати дії поза правовими рамками та ускладнення застосування міжнародного гуманітарного права, спричиненого необхідністю довготривалого управління. Тож залишається відкритим питання відношення принципів збереження закладені у міжнародно-правовому режимі «військової окупації» та політичного управління територіями під час пролонгованої форми окупації [31, с. 1-18]. Цю проблему можна спростити

описавши наступним чином: якщо довгий час неможливо вирішити ті проблеми, що стали причиною окупації, очевидно, що це буде впливати на ускладнення і в інших сферах, зокрема у політичному управлінні територіями та їх довгостроковому розвитку.

Проте не завжди окупація складається із 2 акторів: окупанта (іноземного походження) та окупованого. Існують випадки, у яких залучається третя сторона (влада місцевого походження), що ускладнює розгляд «військової окупації» у її класичному вигляді. З історичних прикладів можна виокремити як мінімум три такі прояви: окупація території та послідуєча заміна політичної влади у формально законний спосіб, окупація та збереження місцевого суверенного уряду (залежність держави від окупанта) та окупація і проголошення нової суверенної держави із місцевим урядом на чолі [1, с. 281-287].

До цього типу можна також додати випадки, коли утворюються самопроголошені недержавні утворення (квазідержавні) або воєнізовані підрозділи, що фактично контролюють певну територію та діють проти існуючого суверенного уряду за широкої (або тотальної) підтримки іншої-держави (спонсора або організатора).

Прикладами можуть бути випадки під час серії Югославських воєн протягом 1991 – 2001 року. Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії (МТБЮ) у процесі розслідування скоєння воєнних злочинів на території Боснії довів факт встановлення контролю над парамілітарною групою, яка здійснювала воєнний злочин [32, с. 180-181]. Так, було встановлено факт загального контролю території та відповідальність за події на ній (етнічні чистки боснійців, організовані Д. Тадичем та діяльність Республіки Сербської) Союзною Республікою Югославії, а діяльність Хорватської ради оборони (ХРО) під керівництвом Т. Блашкіча, визнавалась такою що відбувалась на окупованій Хорватією території Боснії. Справи МТБЮ стали прикладом доведення загального контролю над стороною, що здійснювала злочин. Таким чином, разом з ефективним контролем, що характерний для прямої окупації, під час Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії

було введено поняття та тест на загальний контроль, коли іноземна держава має вплив на рішення та забезпечує діяльність іншого актора на території держави.

За допомогою критерію загального контролю, окремі прояви окупації можна класифікувати як «окупації через третіх осіб» або «проксі-окупації». Хоча цей критерій був відкинутий при розгляді інших справ Міжнародного Кримінального Суду, введення тесту на загальний контроль для іноземної держави під час конфлікту розширив дискурс окупації. Позитивним моментом для майбутнього визнання практики окупації через третіх осіб (by proxy) є те, що загальний контроль є регулярною частиною дискурсу в МГП, а інтернаціоналізований неміжнародний збройний конфлікт обговорюється і розглядається як можливий в сучасних конфліктах [33, с. 70-81].

Тож із актуальних тенденцій у дискурсі визначення окупації під час збройного конфлікту можна виділити обговорення концепції інтернаціоналізованого неміжнародного збройного конфлікту, поруч із міжнародним та неміжнародним. Якщо у класичному варіанті, окупація здійснюється іноземним актором на чужій території, а у неміжнародному за логікою класичного розуміння окупації її бути не може, то під час інтернаціоналізованого неміжнародного збройного конфлікту допустимий варіант участі іноземного актора через загальний контроль над стороною конфлікту (іншим актором), який здійснює ефективний контроль (фактичний) над територією.

Використовуючи поняття загального контролю, можна розглянути випадки подій в Грузії у 2008 р., Криму у 2014 р. та на Донбасі протягом 2014 – 2022 рр. Факт присутності збройних сил Російської Федерації, забезпечення матеріальної допомоги недержавним утворенням, перешкоджання діям іншої сторони та контроль пересування населення можуть бути аргументами на користь думки, що в такому випадку РФ могла забезпечувати дотримання МГП, закону про окупацію, та впливати на дії недержавних суб'єктів, що контролюють територію. Для того щоб встановити цей взаємозв'язок можна скористатися міжнародною судовою практикою тесту на загальний контроль [34, с. 199-203]. Для оцінки ступеня

організованості озброєних груп для контролю над територією використовувались такі критерії: (1) наявність ідентифікованої командної структури зі званнями і полками, які координують свою діяльність між собою; (2) проведення операцій організовано, у співпраці з підрозділами і здатність контролювати територію/цивільну інфраструктуру з розподілом відповідальності; (3) матеріально-технічне забезпечення, що включає здатність фінансувати групу і використовувати сучасні засоби зв'язку; (4) внутрішню дисципліну і здатність виконувати загальну статтю 3 Женевської конвенції; (5) здатність виступати єдиним фронтом як єдина група.

Через те, що для доведення або спростування відповідності критеріям потрібний доступ до території та глибинний аналіз фактів і інформації, визначення точних ситуацій залишається складним завданням для міжнародних судів і відбувається постфактум [33, с. 74-75]. Так, концепція інтернаціоналізованого неміжнародного збройного конфлікту та загального контролю іноземною державою були запропоновані вже після завершення серії Югославських воєн. Відносно імплементації, контрольних тестів і рівня зобов'язань для визначення фактичного контролю недержавними суб'єктами над територією та відповідно загального контролю іноземною державою над цим суб'єктом тривають дискусії.

Тому залишається відкритим питання наскільки можливо проголошення міжнародними інстанціями факту загального контролю у триваючому конфлікті, що може бути політично ускладнено через вплив зацікавлених держав, на відміну від визначення пост-фактум, коли політичні ризики та наслідки стають менш чутливими.

Попри складність правової класифікації, з точки зору політики для встановлення факту можна зосередитись на таких його складових: 1) зміна політичного керівництва на певній території під час або після збройного конфлікту; 2) проголошення уряду та його суверенітету над певною територією 3) наявність іноземного актора, що прямо або опосередковано підтримує проголошений уряд; 4) надання підтримки збройним силам чи формуванням матеріально-технічної чи

військової допомоги; 5) врахування того факту, що без допомоги іноземного актора не відбулося б зміни влади чи втрати контролю суверенного уряду над територією; 6) політичний тиск іноземного актора на суверенний уряд, який намагається вирішити збройний конфлікт із самопроголошеним урядом чи політичною силою, що ставить під сумнів його суверенітет. За такими критеріями ми пропонуємо виділити категорію «окупація через третіх осіб» або «непряма окупація».

Міжнародні територіальні адміністрації ООН із встановлення миру, які ми виділили окремою особливою групою, також можуть мати відмінності одна від одної, а тому були здійснені спроби їх порівняння. Зазначимо, що використання назви «ООН» у цій групі необхідно було для фокусу на більш нещодавніх випадках залучення адміністрацій під егідою цієї міжнародної організації. Однак міжнародні територіальні адміністрації як форма міжнародного контролю існували і до її виникнення, ще з часів створення Ліги Націй.

Фокусування на управлінні суб'єктами з «міжнародною» ідентичністю було визначено через розгляд відносної нерівномірності аналізу здійснення територіального управління цими суб'єктами, порівняно з аналізом здійснення такої діяльності іноземними державами [23, с. 27].

Місії ООН з управління Косово та Східним Тимором є особливими у порівнянні із усіма попередніми заходами ООН. У цих випадках Організація Об'єднаних Націй виступила у ролі адміністрації, відповідальною за виконання всіх функцій держави – від управління фінансами та судочинства до повсякденних муніципальних послуг, таких як прибирання вулиць і виконання митних формальностей на кордонах. Характеристикою що відрізняє ці випадки є рівень відповідальності, яку несла ООН у порівнянні із іншими випадками, де вона надавала технічну допомогу у окремих сферах і відповідала лише за окремий сектор діяльності [24, с. 77].

Розглядаючи підходи до типологізації місій або заходів ООН із управління або допомоги територіям, можна виділити ще одну особливість. Якщо у випадках з окупацією дискусії тривають щодо самих її концептів або як їх визначати та

розуміти, співвідносити один із одним, то стосовно територіальних адміністрацій дискусії стосуються легітимності повноважень, результативності та адаптації таких заходів до майбутнього. Тобто, не має проблеми як виокремити всі випадки міжнародного управління або заходів допомоги під егідою ООН, питання лише полягає в тому як їх можна типологізувати. Міжнародні територіальні адміністрації ООН, що проявляються як тимчасове обмеження суверенітету на певній території, можна ідентифікувати за їхніми явними формами, наприклад мандат, опіка, ранні версії міжнародних протекторатів та спеціальні адміністрації під егідою міжнародних організацій, як приклад сучасної практики [35, с. 16]

Один із способів це хронологічний. Спосіб спирається на групуванні випадків та періодів їхньої практики, в яких країни потрапляли під ці різні міжнародно-правові режими [35, с.17]:

1) Після першої світової війни:

- міжнародне управління європейським містом зі спеціальним статусом (Данциг/Гданськ у Польщі), або територією, що має стратегічне значення для гарантованої виплати воєнних репарацій, такою як Саар у Німеччині або Летиція в Колумбії;
- управління деякими колишніми османськими провінціями, колишніми німецькими колоніями в Африці та територіями, що раніше належали Німеччині переданими різним країнам у формі мандатів Ліги націй;

2) Після Другої Світової війни:

- система опіки після 1945 року для перехідних заходів для колишніх колоній на шляху до суверенного існування за підтримки ООН;
- нова форма зовнішнього нагляду за постконфліктними територіями, що з'явилася у другій половині 1990-х років у вигляді тимчасової адміністрації ООН для Східної Славонії, Барані та Західного Срема (UNTAES), Місії ООН у Боснії та Герцеговині (UNMIBH), Тимчасової адміністрації Організації Об'єднаних Націй у Східному Тиморі (UNTAES) та Тимчасової Місії ООН у Косові (UNMIK).

У кожному конкретному випадку на визначеній території, яка регулювалась міжнародною територіальною адміністрацією встановлювався чітко визначений правовий режим та політична організація.

Крім хронологічним способом, можна виокремити політико-правові режими, що застосовувались на територіях, а також їх основні характеристики і відмінні риси [35, с.19]. Дана спроба типологізації відображає еволюцію міжнародного управління:

1) Мандатна система.

- Механізм Ліги Націй, що регулював контроль територій державами-переможцями після Першої світової війни з метою забезпечення їхньої майбутньої незалежності та управління в інтересах місцевого населення.

2) Система опіки.

- Прийшла на зміну мандатній системі Ліги Націй, була створена для контролю та управління територіями, що раніше були колоніальними володіннями, до того часу, поки вони не стануть здатними до самоврядування. Контроль над цими територіями надавався розвиненим державам, які виступали в ролі опікунів під егідою ООН.

3) Міжнародні територіальні адміністрації ООН.

- Тимчасові органи управління міжнародного походження, створені для контролю над певними територіями або навіть суверенними державами з метою збереження миру та забезпечення стабільності. Їх легітимність ґрунтується на Статуті ООН, особливо на його главах VI і VII, що стосуються дипломатичної та превентивної діяльності, а також забезпечення, впровадження та підтримки миру.

Іншим підходом до групування участі міжнародних організацій в управлінні територіями, запропонований на основі критерію «відповідальності», яку брала на себе та чи інша міжнародна структура. Названі автором прояви міжнародного управління як «проекти» [23, с. 31], зосереджуються на структурах, завданнях та повноваженнях, що стосувались конкретних «проектів»:

1) Проекти, що стосуються консультацій.

- Консультації з визначення територіального статусу: охоплюють процеси, пов'язані з визначенням статусу території, що часто пов'язується з правом на самовизначення. Це можуть бути плебісцити, референдуми або інші форми опитувань населення, які спрямовані на визначення майбутнього політичного статусу території. Наприклад, плебісцит у Саарі 1935 року або опитування в Східному Тиморі 1999 року.
- Консультації щодо призначення місцевих суб'єктів на державні посади: спрямовані на проведення виборів або інших процесів з метою призначення місцевих лідерів на державні посади. Приклади включають вибори в Намібії у 1989 році під наглядом ООН або вибори в Камбоджі в 1992 році, організовані Тимчасовою адміністрацією ООН

2) Проекти з управління таборами та надання допомоги біженцям і переміщеним особам.

- Процеси, в яких міжнародні організації можуть або брати на себе загальне управління таборами (наприклад, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, УВКБ ООН), або надавати окремі комунальні послуги без повного контролю над таборами (як це робить Близькосхідне агентство ООН для допомоги палестинським біженцям і організації робіт, БАПОР).

3) Проекти з розподілу гуманітарної допомоги

- Процеси, в яких організації ООН, такі як Всесвітня продовольча програма (ВПП), беруть на себе часткові адміністративні функції над певними територіями для базового соціального забезпечення.

4) Проект «Офіс Високого представника в Боснії і Герцеговині» (ОВП)

- Унікальна організація, що діє окремо від інших міжнародних організацій, таких як ООН, але водночас тісно пов'язана з ними через свій мандат. Цей орган був створений у рамках Дейтонських мирних угод 1995 р. для нагляду за їх виконанням і має широкі адміністративні повноваження, включаючи

прийняття законів та звільнення виборних посадових осіб у Боснії і Герцеговині.

5) Категорія «міжнародних призначенців»

- Призначення іноземних громадян іноземних громадян до місцевих адміністративних органів міжнародними суб'єктами, такими як міжнародні організації або суди. Ці механізми охоплюють сфери виборчих органів та органів з питань прав людини, кримінального правосуддя та «встановлення істини».

Спроба концептуально осягнути явище міжнародного управління через міжнародні територіальні адміністрації, як політичні інститути призвела до подальшого розвитку підходів до типологізації та поглиблення аналізу явища. Був запропонований спосіб аналізу на основі проблем для вирішення яких вони створювались. За цим підходом виділяється дві великі групи: реагування на проблему суверенітету та реагування на проблему управління [23, с. 192-200].

1) Реагування на проблему суверенітету

- Відповідь на занепокоєння пов'язані із проблемою суверенітету: виконують роль буфера між сторонами конфлікту, забезпечуючи нейтральне тимчасове управління територією. Такі адміністрації «заморожують» ситуацію, запобігаючи ескалації конфлікту та даючи можливість сторонам провести переговори щодо остаточного статусу території.
- Безпосереднє вирішення проблеми суверенітету: створюються як тимчасові структури, що запроваджуються для управління територіями, де виникають конфлікти щодо суверенітету. Їхня роль полягає у підтриманні нейтрального управління до визначення остаточного суверенного статусу території, як це було у випадку з Сааром після Першої світової війни або у місті Мостар у Боснії та Герцеговині.

2) Реагування на проблему управління

- Забезпечення наявності управління: запроваджуються у випадках, коли місцеві суб'єкти не здатні ефективно здійснювати адміністративні функції. Ці

адміністрації тимчасово виконують урядові повноваження, заповнюючи адміністративний вакуум до встановлення стабільного місцевого уряду, як це було в Конго, Намібії, Косово та Східному Тиморі.

При розгляді міжнародних територіальних адміністрацій через призму «реагування на проблему управління», можна виділити чотири основні політичні цілі управління: по-перше, досягнення певного статусу відповідної територіальної одиниці; по-друге, широкий порядок денний щодо ефективності, демократії, верховенства права та ліберальної економічної політики; по-третє, сприяння міграційній політиці; і, по-четверте, експлуатація природних ресурсів [23, с. 227].

Такий підхід дозволяє розглянути кожен випадок міжнародної територіальної адміністрації через декілька категорій – на яку проблему вона реагує, які політичні цілі переслідує та які політики використовує для їх імовірного досягнення. Що також дозволяє віднести конкретний випадок до спільної інституції (Міжнародної територіальної адміністрації – МТА), виявити належність до категорії (проблема суверенітету чи управління), а також порівняти цілі які вони вирішували та практики (політики) які здійснювали для їх досягнення.

Зазначимо, що намагаючись узагальнити досвід діяльності міжнародних територіальних адміністрацій, дослідники пропонували різні підходи та спроби класифікації, порівнянь та систематизації досвіду. Проте це не легка задача, з огляду на розмаїття емпіричних умов, різні ступені адміністрування та його передумови (контекст) [36, с. 420-430]. Спроба чіткого розділення випадків за строгими критеріями може наштовхнутись на проблему відповідності випадків до різних категорій одночасно, а включення самих випадків до множини аналізу супроводжувалось розпливчатим визначенням причин цього. Так, наприклад при спробі осягнути явище МТА до аналізу включались або миротворчі операції, або ж випадки військових окупацій (трансформаційних), що може бути дискусійним питанням наскільки вони тотожні поняттю МТА. Через цю «розпливчатість» універсальної моделі класифікації наразі не існує, є лише практика дослідження та

аргументовані підходи, і ми можемо стверджувати що дослідження явища є динамічним процесом, як і саме явище, що еволюціонує у часі.

При спробі сконструювати таксономію для цієї форми міжнародного контролю варто враховувати декілька виявлених факторів явища та критеріїв аналізу, що дозволять його проводити. Серед факторів:

- 1) міжнародний екзогенний актор та місцевий ендегенний актор; 2) статус території 3) післявоєнний період; 4) законність і легітимність; 5) правове тлумачення строків; 6) територіальний розмір.

До виділених критеріїв для аналізу пропонується віднести:

- 1) виявлення проблеми суверенітету та/або проблеми управління; 2) пряме чи непряме міжнародне адміністрування; 3) ступінь повноважень; 4) правові та практичні відносини між міжнародними та національними суб'єктами; 5) адміністративне управління: політичні установи та реалізовані політики; 6) відмінності практик між періодом до «холодної війни» та після нього;

Спираючись на ці фактори та критерії, була запропонований приклад побудови таксономії, послідовно враховуючий такі особливості: ступінь повноважень, характер адміністрування, мета політичного управління (реагування на яку проблему). Це дозволило виділити 12 типів МТА [36, с. 448-456].

Отже, загальний огляд підходів до типологізації кожної із умовно виділених груп іноземного контролю дозволяє їх узагальнити. Наразі можна стверджувати, що загальноприйнятої систематизації окупації та/або міжнародного територіального контролю не існує. Є окремі дослідження, які розглядають існуючі підходи та пропонують власні. Є концепції щодо конкретних випадків окупації чи МТА, як їх визначати та сприймати у порівнянні із іншими. Головна причина цьому, на нашу думку, полягає у складності визначення єдиних критеріїв щодо порівняння усіх можливих випадків, унікальна особливість кожного окремого випадку що призводить до проблеми теоретичного узагальнення. Крім цього, ми зустрічаємо пласт досліджень окупації, в якому міжнародне управління у вигляді міжнародних територіальних адміністрацій відноситься до явища окупації, як один

із специфічних її проявів, який відрізняється від «стандарту» – військової окупації. Поряд із цим, існує багаторічна практика дослідження МТА як окремого від поняття окупації явища, з фокусом як на кейс-стаді, так і на теоретичне осмислення. Те ж саме стосується і окупації. На початку дослідження, автори описують концепт дослідження, будь-то окупація чи МТА, і надалі виносять питання взаємозв'язку та відмінного у цих поняттях за рамки предмету. Тому можемо визначити, що навіть на етапі визначення концепції окупації у широкому сенсі сьогодні існують різні підходи:

- розгляд військової окупації як окремого явища, винесення всіх інших типів за рамки;
- розгляд міжнародних територіальних адміністрацій як окремого явища, винесення всіх інших типів за рамки;
- розгляд поняття окупації як явища, що може мати різні типи, включно із тими, що відрізняються від військової окупації в строгому розумінні МГП, але без включення до переліку міжнародних територіальних адміністрацій;
- розгляд явища окупації, як поняття певного «роду», що включає військову окупацію, всі її девіантні прояви, а також міжнародні-територіальні адміністрації (які реагують на проблему суверенітету або на проблему управління), як один із них.

Зазначимо, що на такі дослідження великий вплив мають правові дослідження, які зазвичай присвячені дискусійним питанням відповідності конкретного прояву міжнародним вимогам військової окупації, або ж питання легітимності та походження як окупації, так і міжнародного управління. Характерною рисою цих дискусій є обговорення еволюції та взаємозв'язку права окупації та права людини, а також принципу збереження і принципу трансформації, для визначення таких форм іноземного (і міжнародного) контролю, які б були концептуально прийнятними з точки зору міжнародного права.

Ще однією особливістю, яку можна виділити із цього аналізу, є те, що деякі із підходів та висновків, які застосовуються дослідниками у рамках свого аналізу

окупації або ж МТА, можуть бути застосовані і за рамками тільки цих окремих груп. Наприклад, рекомендації, які надає Д. Едельштайн для більш успішного проведення військової окупації, є релевантними та відгукуються у дослідженнях присвячених виключно міжнародному управлінню, наприклад із проблемою переходу суверенітету (від міжнародного актора до місцевого уряду), проблемою що виникає у зв'язку із довготривалістю управління та завершенню діяльності, та врешті-решт важливістю врахування зовнішнього контексту перед початком діяльності [20, с. 52-55]. Аналогічно, ми можемо спробувати застосувати принцип поділу МТА на «успішні», «невдалі» та «змішанні» за тим же підходом, що був використаний для військових окупацій.

З іншого боку, якщо ми проаналізуємо підходи, які присвячені дослідженню МТА як політичного інституту та врахуємо аргументи на користь цього, ми побачимо, що можна спробувати використати ті ж самі підходи для аналізу окупації як політичного інституту [23, с. 422-426].

Адже такі аргументи щодо політичного інституту як практики, що застосовується в окремих умовах, має певну мету та політичні цілі, а також використовує політики для їх досягнення виглядають як цілком логічні і для проявів окупації. Більш детально цей взаємозв'язок ми розглянемо в наступному розділі.

Проте нас цікавить осмислення досвіду та попередні практики, а не пошук прийнятної форми на майбутнє, правовий аналіз та доцільність однієї із концепцій. Як мінімум, аналіз досвіду потрібен для узагальнення практик та систематизації явища, що дозволить в перспективі більш точно та глибинно розуміти кожен окремий випадок і його місце у теорії.

Тому спираючись на запропоновані вище підходи, автор пропонує спочатку варіант систематизації явища окупації у Додатку 4, як однієї із форм іноземного контролю. Після цього здійснюється спроба типологізації виділених видів за заданим критерієм у Додатку 5. Ці варіанти не претендують на однозначну достовірність, а є лише пропозицією підходу, який би сприяв взаємозв'язку

комплексних досліджень окупації та міжнародного контролю, а не ізоляції їх один від одного.

Визначення місця окупації в системі іноземного контролю дозволяє аналізувати кожен випадок не у відриві від попередньої практики, а у зв'язку із нею, що демонструється у Додатку 4. Введення змінних критеріїв порівняння на подальшому рівні таксономії, дозволяє проводити дослідження випадків та порівнювати їх, не у відриві один від одного, а за чіткими критеріями. Таким чином, кожен випадок окупації – це ситуація, яка може бути проаналізована з урахуванням попереднього світового досвіду. Наприклад, візьмемо конкретний випадок, Радянська окупація Афганістану:

- Період: 1979–1989 рр.
- Рід: Окупація
- Вид: Військова окупація
- Тип (критерій проблеми): Комплексна (трансформаційна окупація з метою підтримки прорадянського режиму та трансформації політичної системи іншої країни).

За запропонованим підходом ми чітко визначаємо місце випадку у загальній системі, і при дослідженні політичної діяльності окупаційної влади, ми можемо виносити щось абсолютно нове із цього випадку, або знаходити уже існуюче у інших випадках окупації. До прикладу, випадок окупації: Окупація Афганістану США:

- Період: 2001–2021 рр.
- Рід: Окупація
- Вид: Військова окупація
- Тип (критерій проблеми): Комплексна (трансформаційна окупація з метою захисту геополітичних інтересів США, боротьби із терористичними угрупованнями та трансформації політичної системи іншої країни до прийняттого стану)

Надалі, ми можемо дослідити питання взаємодії окупаційної влади із місцевими політичними суб'єктами та порівняти із іншим випадком, який відповідає такій самій таксономії, знайти щось спільне або відмінне. Завдяки цим моделям, ми можемо зрозуміти, що окупація це не неочікувана надзвичайна ситуація, а світова практика. Про цей взаємозв'язок ми поговоримо у наступному підрозділі.

1.3 Формування рамок дослідження реалізації влади в умовах окупації як прояву іноземного політичного контролю та механізмів здійснення владних практик на окупованій території

Ми з'ясували, як можна розглядати явище окупації у ширшому контексті іноземного контролю, за межами виключно правового поля, визначили які можна розрізняти її види (групи), які існують підходи до типологізації та як можна систематизувати досвід досліджень, присвячений як військовій окупації, так і МТА. Це дозволяє сфокусуватися на визначених видах та конкретних проявах для аналізу реалізації влади в умовах окупації.

Для того щоб зосередитися на реалізації влади, ми враховуватимемо декілька факторів: утворену форму управління територією, ключові актори що здійснюють або впливають реалізацію влади, легітимність чи нелегітимність її походження, мета та цілі управління, які політичні інститути здійснюють владу та які політики використовують для досягнення мети і цілей.

Безумовно, будь-яка окупація проявляється через певну структуру управління. За нашою логікою, на її організацію впливатиме те, що ми визначили видами окупації та їх складові: передумови, правові рамки (або їх відсутність), залучені актори та їх політичну мету. Актори (іноземна держава, коаліція держав чи міжнародна організація), використовують окупацію (військову – надалі ВО, з метою анексії – надалі ВОА, міжнародну територіальну адміністрацію – надалі МТА) як реакцію на зовнішні фактори. Серед них можемо виділити 3 групи

причин: результат військових подій, недопущення потенційних негативних наслідків, максимізація очікуваних прибутків.

Важливо також провести межу між політичним режимом та політичним інститутом в контексті аналізу реалізації влади на окупованих територіях.

Існують різні підходи до визначення поняття політичний режим. Проте їх спільність полягає у загальному характері формулювань. Політичний режим – це сукупність політико-інституційних домовленостей, що визначають взаємозв'язки між соціальними інтересами, державою та економічними суб'єктами, формуючи динаміку політики та автономність підсистеми в різних контекстах [37]. Режими проявляються у різних формах, які можна визначити як способи політичної організації та реалізації державної влади, виражений через систему прийомів, методів і інструментів, які застосовуються у взаємодії держави з суспільством та окремою особою [38, с. 144-156]. Через сукупність прийомів та методів здійснюється політична влада, встановлюється порядок соціальної взаємодії, забезпечується задоволення життєвих потреб членів суспільства, що відображення сутність політичного режиму [39, с. 12-16]. Серед ознак, які має конкретний режим можна виокремити: 1) формування порядку взаємодії держави, суспільства і особи; 2) співвідношення соціально-економічних, правових і організаційних засобів здійснення влади, якості життя суспільства, фактичний стан розподілу владних повноважень між державною владою та суспільством; 3) сукупність методів підтримки законності та правопорядку в державі, запобігання і врегулювання соціальних, політичних і правових конфліктів [38].

Іншим елементом нашого аналізу реалізації влади є політичні інститути. Для того щоб визначити доцільність чи недоцільність, аналізу політичних інститутів окупації потрібно охарактеризувати ознаки поняття політичний інститут. Наступним рівнем аналізу, буде питання чи можливо розглядати конкретні прояви окупації, як одну із реалізацій інституту окупації загалом.

Політичні інститути необхідні для організації та упорядкування соціальної взаємодії. Виділяють основні їх типи, такі як наприклад інститути законодавчої,

виконавчої, судової влади та примусу, що покликані на реалізацію діяльності з метою встановлення порядку та принципів функціонування суспільства в рамках інституту держави [40, с. 16]. Серед основних характеристик політичного інституту можна виділити його стійкість і повторюваність як усталену практику, що набуває нормативного характеру. Політичний інститут також відзначається структурованістю та спрямованістю на досягнення визначених політичних цілей через формалізовані або неформалізовані правила та механізми регулювання політичної діяльності.

У науковій традиції існує два основні підходи до визначення політичних інститутів (надалі – ПІ). Перший (нормативний або інституціональний підхід) розглядає ПІ як систему формальних та неформальних правил, традицій, практик та норм, що регулюють політичну взаємодію, структурують поведінку акторів і забезпечують передбачуваність політичного процесу [41, с.19]. Другий (організаційний підхід) розглядає ПІ як сукупність організацій, державних і недержавних структур, що реалізують владні повноваження та забезпечують виконання суспільно значущих функцій [42, с. 38].

У загальному можемо говорити про політичний інститут, як про впорядковану систему структур та механізмів організації, реалізації, закріплення правил та норм, з метою забезпечення повторюваності суспільних практик, регламентації політичного життя та забезпечення подальших зразків політичної поведінки [43, с. 288-289]. Іншою інтерпретацією у широкому сенсі інституції, є визначення політичного інституту як упорядкованої, стійкої соціальної взаємодії, що регулює певну сферу політичних відносин на основі норм, установок та правил (звичаїв), стимулів та обмежень, що впливають на поведінку акторів, які до нього належать [40, с. 20]. Політичні інститути відіграють вирішальну роль у формуванні того, як формується та реалізується політика, впливаючи на ефективність та узгодженість зусиль з управління [44, с. 426-452].

Таким чином, політичні інститути мають три ключові характеристики: регуляцію певної сфери політичних відносин, повторюваність практики, а також

вплив на поведінку акторів шляхом встановлення норм і правил взаємодії. Політичні інститути можуть бути формальними (закріпленими в правових актах, конституціях, законах) та неформальними (заснованими на традиціях, неофіційних домовленостях та особистих контактах). Їх основні функції включають забезпечення стабільності політичної системи, регулювання владних відносин, інтеграцію політичних акторів та підтримку соціального порядку, що визначає форму політичної організації, стратегічні цілі розвитку суспільства та механізми ухвалення рішень [45, с.12].

Узагальнюючи взаємозв'язок політичних режимів та інститутів, можна зазначити, що політичний режим визначає загальні засади здійснення влади, зокрема характер взаємодії між державою та суспільством, рівень політичної відкритості, а також способи ухвалення рішень. Політичні інститути, у свою чергу, забезпечують реалізацію цього режиму, формуючи сталі правила, механізми та структури управління (адміністративні органи, суди, виборчі комісії, закони тощо). Таким чином, політичний режим визначає контекст функціонування влади, а інститути регулюють його реалізацію через формальні та неформальні правила взаємодії політичних акторів.

Згідно встановленої нами гіпотези, окупація розглядається як політичний феномен, який поєднує обидва виміри, дозволяючи аналізувати її як правовий режим, так і інструмент зовнішнього управління територією, тобто практику, що здійснюється іноземними чи міжнародними акторами за певних політичних обставин для досягнення власної політичної мети.

Визначимо загальне поняття окупаційний режим, як вид іноземного політичного контролю над територією, що передбачає тимчасове встановлення влади стороннього суб'єкта, який здійснює адміністративний, політичний, економічний та військовий контроль. Він характеризується зміною чи пристосуванням місцевих інституцій до інтересів окупаційної влади, часто без визнання суверенітету. Окупаційний режим може включати військову окупацію, спрямовану на забезпечення тимчасового контролю без змін державного

суверенітету, окупацію з метою анексії, де окупаційна влада прагне приєднати територію до своєї держави, або міжнародне управління, яке здійснюється під контролем міжнародних організацій для стабілізації регіону.

Для дослідження окупації як політичного інституту особливу увагу було приділено теоретико-методологічним підходам, що дозволяють аналізувати її механізми, функціонування та наслідки. Використання політичних теорій є необхідним для розуміння окупації не лише як юридичного явища, що регулюється нормами міжнародного права, а і як складного політичного процесу, який передбачає встановлення влади, її легітимацію, адаптацію інституційних структур та взаємодію з місцевими суб'єктами. У цьому контексті найбільш релевантними для дослідження є підходи неоінституціоналізму та реалізму, які дозволяють пояснити окупацію як форму політичного контролю, інституціоналізацію влади та стратегічні мотиви ключових акторів.

Неоінституціоналізм розглядає політичні інститути як основні механізми формування та закріплення норм, які визначають поведінку акторів у політичному просторі [46]. У контексті окупації ця теорія дозволяє аналізувати, яким чином окупаційна влада адаптує або створює нові інституційні структури для закріплення власного контролю. Окупація не є винятково воєнною чи адміністративною практикою — вона передбачає створення або зміну політичних норм і правил, які визначають механізми управління на захопленій території. Як зазначають Хелмке та Левіцкі, навіть у випадках слабких або нерозвинених формальних інституцій, неформальні правила можуть відігравати визначальну роль у стабільності політичних систем [47]. Це особливо актуально для окупаційних режимів, де формальні інститути або зберігаються у зміненому вигляді, або повністю підмінюються новими адміністративними структурами, що опираються на неформальні механізми впливу, такі як клієнтелізм, кооптація або легітимація.

Аналізуючи окупацію крізь призму неоінституціоналізму, можна виявити, що вона функціонує як політичний інститут, що передбачає створення нових «правил гри», які регулюють поведінку як місцевого населення, так і окупаційних

адміністрацій. При цьому окупаційна влада може використовувати як формальні (нормативні акти, реорганізація адміністрації, регуляція територій в межах відповідальності), так і неформальні механізми (підкуп місцевих еліт, соціальний контроль через силові структури, маніпуляція ідеологічними наративами, претензія на суверенітет). Відповідно до класифікації Хелмке та Левіцкі, неформальні інституції можуть діяти у чотирьох основних формах щодо формальних: компліментарно, адаптивно, конкурентно або підривно. У випадку окупації ці механізми можуть комбінуватися, створюючи унікальні інституційні конфігурації залежно від контексту та стратегічних цілей окупаційної влади.

Згідно теорії реалізму, яка є однією із фундаментальних для аналізу міжнародних відносин, можна пояснити окупацію через призму боротьби за владу, ресурсів та стратегічного домінування [48, с. 21-42], [49, с. 102-128]. Згідно з цією парадигмою, міжнародні відносини характеризуються анархічною природою, де кожна держава прагне максимізувати власну безпеку та вплив, що, у певних випадках, передбачає встановлення окупаційного контролю над територіями. Окупація в цьому контексті є не лише воєнним заходом, але й частиною стратегії держави, що включає забезпечення геополітичної переваги, доступу до ресурсів або створення буферних зон між конкурентними державами.

Підхід реалізму також допомагає пояснити, чому держави продовжують застосовувати окупацію навіть попри існування міжнародно-правових обмежень. Як зазначає Міршаймер у своїй роботі [50, с. 29-54, с. 138-167], великі держави завжди діють у межах логіки офензивного реалізму, що передбачає не лише захист наявних сфер впливу, але й активне розширення контролю заради збереження балансу сил. У цьому контексті окупація може розглядатися як один із інструментів досягнення стратегічних цілей, який дозволяє державі не лише зміцнити свої позиції, але й довгостроково змінити розподіл сил у регіональному чи глобальному масштабі. Якщо використання військового контингенту формує контекст в якому іноземний чи міжнародний актор здійснюватиме дії, то окупація стає наступним етапом – інституціоналізацією територій відповідно до власних мотивів.

Інтеграція цих двох теоретичних підходів дозволяє здійснити комплексний аналіз окупації як політичного інституту. Неоінституціоналізм забезпечує розуміння механізмів інституціоналізації окупаційної влади, формалізації та неформалізації політичного контролю, що дозволяє аналізувати реалізацію влади окупаційних режимів. Реалізм, у свою чергу, дає змогу пояснити окупацію як частину стратегічного суперництва між державами та механізм перерозподілу влади на місцевому рівні, та у міжнародній системі. Це дозволяє комплексно осмислити окупацію як політичне явище, що виходить за межі суто правових рамок та набуває характеру динамічного процесу, що формується під впливом міжнародних і внутрішніх чинників.

Те, що ми визначили як Міжнародні територіальні адміністрації ООН, можуть розглядатися в цьому контексті в якості політичної інституції. Дослідник Ральф Вайлд запропонував підхід до аналізу проектів міжнародної технічної допомоги (в тому числі і МТА), як прояв спільної діяльності, здійснюваної суб'єктами з певною ідентичністю, що становить «усталену практику», а також виявлення спільності на рівні цілей, оскільки кожен з проектів був задуманий як відповідь на одну або обидві «проблеми», пов'язаних із здійсненням управління на відповідній території [23, с. 192].

Для здійснення аналізу МТА в якості ПІ, автором було виділено два основні критерії: усталеність практики та політичні цілі, які слугують для вирішення виділених проблем – питання суверенітету та/або вакууму управління. Відповідно до нашого аналізу поняття політичного інституту, виділені критерії – регуляція певної сфери політичних відносин, повторюваність практики, вплив на поведінку акторів шляхом встановлення норм і правил взаємодії, також можна застосувати до МТА.

Для наглядності, візьмемо умовні три моделі для кожної із запропонованих груп іноземного контролю (ВО, ВОА, МТА) та проаналізуємо їх як політичні інституції відповідно до визначених критеріїв.

1) ВО (військова окупація):

Усталеність практики: військова окупація застосовуються країнами (акторами) для заняття території іншої держави під час військових дій або за згодою сторін до моменту вирішення ситуації. Цей вид можемо віднести до наступних груп причин – результат військових подій або недопущення потенційних негативних наслідків. Характеризує усталеність практики той факт, що майже будь-який збройний конфлікт чи війна, внутрішнього чи міжнародного характеру супроводжується зайняттям певної території і встановленням тимчасового адміністративного контролю над нею.

Вплив на поведінку акторів: на тимчасово окупованій території в будь-якому випадку створюються та функціонують так звані адміністрації, військові та цивільні. Цивільна та військова влада здійснюють управління територією до моменту завершення конфлікту. Відповідно, визначений лише факт тимчасовості, проте не завжди – тривалості.

Регуляція окремої сфери політичних відносин: відповідно до міжнародного гуманітарного права, так званих законів про окупацію, визначені чіткі рамки (обов'язки та можливості) окупаційної влади. Вони стосуються сфери управління територіями, підтримання порядку, забезпечення населення, соціально-економічної сфери. Крім цього, на цю групу все більше зростає вплив прав людини, що сприяє розширенню повноважень окупаційної влади. Поява так званого типу «трансформаційних окупацій», що здійснюють політичну трансформацію країни або прямо впливають на політичне управління територіями підтверджують цю тезу.

2) МТА (міжнародна територіальна адміністрація ООН):

Усталеність практики: щодо МТА не має однозначної точки зору відносно віднесення їх у окремий вид прояву іноземного контролю чи специфічної форми окупації. В нашій роботі ми класифікуємо МТА ООН як окремий вид іноземного контролю, що хоча і близький за фактом іноземного контролю внаслідок політичної нестабільності на окремій території, але формально відрізняється від ВО та ВОА. Міжнародне територіальне управління та МТА можна називати сталою

політичною практикою. Починаючи від діяльності Ліги Націй на початку XX ст. та до сьогодення, МТА є повторюваною практикою міжнародних організацій для вирішення визначеного типу проблем на території третьої держави чи спірної території. Вони можуть стосуватися як внутрішньодержавних, так і міжнародних конфліктів. Цей вид також можемо віднести до наступних груп причин – результат військових подій або недопущення потенційних негативних наслідків.

Вплив на поведінку акторів: запровадження МТА відбувається за рішенням міжнародних організацій, таких як ООН, і потребує погодження сторін конфлікту. Як ми визначили, вони бувають різних типів – від тих, що перебирають тимчасово повноваження із управління територією (проблема управління), або ж забезпечують діяльність, що сприяє вирішенню статусу території, держави (проблема суверенітету), до тих що концентруються на гуманітарних питаннях. Крім цього, існують дискусії щодо застосування права окупації до таких адміністрацій, поряд із правом прав людини та тими правовими документами, що регламентують їх впровадження та діяльність.

Регуляція окремої сфери політичних відносин: кожна МТА має правову основу, яка визначає її мандат, межі повноважень і термін діяльності. У період своєї діяльності МТА здійснює повне управління територією відповідно до поставлених завдань. В цих МТА місцевому самоврядуванню, політичним силам та населенню, безумовно, відводиться належне місце для реалізації власних інтересів. Проте вони підпорядковуються МТА та правилам, що її визначають до моменту вирішення або зміни ситуації (зміна статусу території, проведення виборів, призначення місцевої влади, завершення діяльності).

3) А тепер за цією ж логікою, розглянемо виділену окрему групу ВОА (окупація з метою анексії):

Усталеність практики: окупація, що не відповідає нормам міжнародного гуманітарного права або свідомо їх ігнорує, є одним із різновидів під час міжнародних та внутрішніх конфліктів. Будь-яка окупація передбачає вибір між дотриманням або порушенням встановлених правил. У випадку, коли окупація

виходить за межі правових норм і спрямована на зміну суверенітету, за нашою логікою, вона належить до категорії ВОА. Причини такої окупації можна розділити на дві основні групи: максимізація очікуваних прибутків та недопущення потенційних негативних наслідків. Вона є свідомою стратегією, що спрямована на довгострокове утримання та фактичну зміну статусу території.

Вплив на поведінку акторів: окупація характеризується фактично необмеженими повноваженнями окупаційної влади, що у силовий спосіб «перебирає» суверенітет. Ця окупація може характеризуватись як підготовкою до анексії до іншої держави, так і «непрямим» способом управління, через силове призначення нової влади, проголошення нової держави, або зміну політичного управління. У всіх випадках держава, що здійснює окупацію має критичний вплив на управління територією.

Регуляція окремої сфери політичних відносин: встановлена окупаційна влада здійснює повне управління територіями у тісному контакті та взаємозв'язку із державою, що здійснює силовий вплив. Держава, що здійснює фактичну окупацію формує, визначає та забезпечує окупаційну владу і має вирішальне значення для її діяльності. Такий взаємозв'язок може тривати до моменту умовного «вирішення ситуації» – остаточної анексії, проголошення нової держави або завершення війни (поразки чи перемоги держави-окупанта).

Для перших двох проявів доречно говорити про діяльність формальних інститутів окупаційної влади, які мають правове походження. У випадку третього, мова йде про діяльність неформальних інститутів, які керуються неформальними правилами і формуються в наслідок особистих контактів, а джерело легітимності цієї влади невизначене та не визнається міжнародною спільнотою.

Таблиця 1.1 – Порівняння окупації як прояву політичного інституту.

Політичний інститут (ПІ)	МТА ООН (тимчасовість визначена заздалегідь):	Військова окупація (тимчасовість визначена заздалегідь)	Окупація з метою анексії (тимчасовість не визначена)
Усталеність практики	Витіснення місцевих суб'єктів влади на час дії адміністрації	Витіснення місцевих суб'єктів влади або їх часткова інтеграція у структуру управління	Повне знищення або заміна місцевих суб'єктів влади
Вплив на поведінку акторів	Вирішення проблеми «суверенітету» або «вакууму управління» через міжнародне адміністрування	Вирішення проблеми «вакууму управління» або контроль місцевої влади до врегулювання ситуації	Вирішення проблеми «розширення суверенітету» через повний контроль над територією
Регуляція окремої сфери політичних відносин	Визначена мета діяльності, встановлена міжнародними рішеннями (РБ ООН, угоди)	Мета може бути змінною, залежить від військово-політичної ситуації	Мета визначається довгостроковою політичною стратегією окупанта та розвитком ситуації

Припустимо, що всі випадки окупації можуть порівнюватися на загальному та більш глибокому рівні. Наприклад, випадки які відносять до одного виду та вирішують схожі проблеми, будуть мати певні спільні риси на цьому рівні, через сам факт використання окупації (одного із виділених видів) та встановлення адміністративної влади для вирішення певної ситуації та через певні причини. На більш глибокому рівні – використання політик для вирішення конкретної проблеми вони, безумовно, будуть відрізнятися, проте при детальному аналізі ми зможемо виділити спільне і відмінне, в залежності від встановленої мети дослідження.

Наприклад, візьмемо Окупацію Іраку Сполученими Штатами Америки (2003-2004 рр.) та Окупацію Палестинських територій Ізраїлем (із 1967р.). Обидва випадки відноситимуться до роду іноземного контролю – окупації, виду військова окупація, в чому полягатиме спільність на загальному рівні. У площині політичної інституції спільність також полягатиме у самій сутності діяльності – заміні

місцевого управління для досягнення певної мети. Однак при введенні критерію порівняння на наступному рівні (змінному), наприклад проблеми окупації, ці два випадки матимуть відмінності – трансформаційна та безпекова військові окупації. Тож ці дві окупації вирішуватимуть різні проблеми – трансформація політичного режиму та тимчасовий адміністративний контроль із безпекових мотивів до моменту політичного врегулювання ситуації. Відповідно, у двох випадках встановлювалась тимчасова окупаційна влада, яка мала різні мету, специфічну структуру та здійснювала різні політичні заходи для її досягнення. Розуміючи співвідношення цих випадків один до одного, ми можемо більш виважено знаходити спільне і відмінне.

Припустимо, що ми порівнюємо два випадки, що виявляють спільність на більш глибокому рівні порівняння – дві військові окупації, безпекові за ступенем відповідальності, що вирішують одну і ту ж проблему. У цьому випадку, при порівнянні ми можемо простежити спільність і відмінність у політиках окупаційної влади та співвідносити їх із метою\результатом. Таке порівняння надало б нам цінну інформацію про можливі успішні\провальні практики, ефективність чи неефективність управління, або допогло б знайти проблеми, які завадили досягненню мети окупації та не були враховані. Врешті такий підхід допоможе провести ґрунтовний політичний аналіз випадку за систематизованим підходом, розглянути випадок цілісно, а не вибірково (що могло б наштовхнути на уривчасті або занадто узагальнені висновки, що часто супроводжує кейс-аналіз окупації).

Які питання допомогли проводити аналіз на більш глибокому рівні політик, коли визначено місце у системі, характер, проблему та мету? Це могли б бути наступні дослідницькі питання:

- 1) Причини, мета, завдання окупації? Як формувалась окупаційна влада та яка її структура?
- 2) Які політики були використані для досягнення мети окупації (політична діяльність окупаційної влади)?
- 3) Чи була ця діяльність спланованою та організованою чи була ситуативною?
- 4) Які заходи були вжиті за період окупації для вирішення проблем(-ми)?
- 5) Як проведена

діяльність окупаційної влади співвідноситься із встановленою метою? 6)

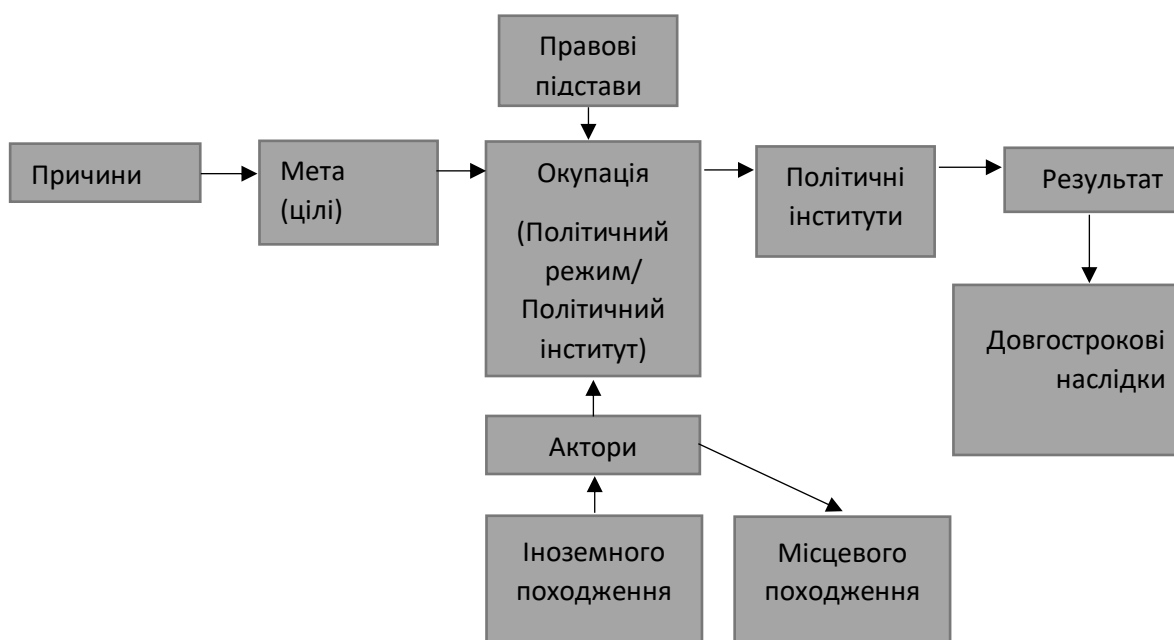
Чи була вирішена визначена проблема? 7) Якщо проблема не була вирішена, які фактори завадили цьому?

I, напевно, одне із головних питань – 8) Яке місце відводилось для місцевих політичних суб'єктів під час окупації? Чи була місцева влада залучена до управління, чи формувався новий уряд, із якою метою та в якій мірі відбувалась взаємодія між окупаційною та владою місцевого походження?

Отже, на загальному рівні аналізу окупації можна виділити спільність, що проявляється у заміні місцевої влади та встановленні окупаційної влади. Надалі, на більш глибокому рівні аналізу, можемо виділяти спільне і відмінне – характер окупації та проблему яку вона вирішує. Ті випадки, що матимуть спільні риси на цьому рівні, матимуть найбільшу схожість, і при введенні дослідницьких запитань можна проводити аналіз окупації як прояв політичної інституції.

Узагальнюючи цей аналіз, пропонується наступна модель реалізації влади в умовах окупації:

Рисунок 2. Реалізація влади в умовах окупації

У цій моделі видно, що актори здійснюють окупацію, формують окупаційний режим та формують політичні інститути для здійснення управління. Політичних

акторів можна розуміти як країни, організації, окремих осіб, або групи, які прагнуть впливати або контролювати політичні процеси та результати у певній країні або на певній території [51]. Для окупації характерним є розподіл на акторів іноземного та місцевого походження. Для першої категорії виділимо країни, міжнародні організації та утворену ними політичну структуру управління, а також політичні організації, що здійснюють окупацію та де-факто мають вищу політичну владу (тимчасову або претендують на постійну). Для категорії місцевого походження виділимо: місцеве самоврядування, політичні партії та рухи, громадські організації та громадян, що можуть впливати на перебіг окупації, сприяти її вдалому завершенню, інтегруватися у місцеве управління та претендувати на суверенну владу після окупації, або ж виступати проти окупації та протиставляти себе окупаційній владі. Тому питання місця місцевих політичних суб'єктів під час будь-якого виду окупації є настільки важливим, адже неможливо відділити територію від місцевого населення, їх окупація відбувається цілісно. Імовірно, що саме для цього дослідницького питання, для кожного виду окупації очікується найбільша різноманітність – яке місце відводилось для місцевих політичних суб'єктів під час окупації та який вплив вони мали на реалізації конкретної мети.

При формуванні рамок аналізу окупації варто також врахувати взаємозв'язок між політикою (politics) та політиками (policy). З політикою (politics) пов'язують складну і багатогранну концепцію, яка охоплює різні аспекти людської взаємодії та управління [52, с. 56-72]. Із нею пов'язана діяльність стратегічного управлінського рівня, внутрішніх та зовнішніх правових стосунків і взаємодій політичних акторів (держав, політичних партій, інститутів, організацій та громадян) що спрямована на управління або врядування політичним утвореннями та взаємовідносинами між ними [53, с. 241-249].

Що стосується політик (policy), то її можна охарактеризувати як сукупність рішень або дій, прийнятих керівними органами для вирішення конкретних потреб чи проблем у державі, громаді, політичному утворенні, організації [53]. Політики тісно пов'язані із урядом, політичною владою та громадянами, та є умовними

«принципами» через які влада та політичні актори визначають курс діяльності та його практичну реалізацію. Політика та політики взаємозалежні, та впливають один на одного. Політика визначає контекст в якому реалізуються політики, а наслідки цієї реалізації можуть впливати на політику в цілому. У контексті дослідження політичної діяльності окупації визначимо: 1) політику, як загальний контекст, в якому формується окупаційна влада, структура управління, мета її діяльності та взаємовідносини політичних акторів на визначеній території; 2) політики, як рішення та заходи окупаційної влади, що направлені на вирішення конкретних проблем та запитів, які виникають у всіх заінтересованих сторін під час окупації та підпорядковуються визначеній меті та цілям окупації загалом.

Завдяки виділеним категоріям аналізу (окупаційний режим, політичний інститут окупації, модель реалізації влади, політичні актори та політики) та його критеріям, можна проводити аналіз окремих випадків та порівняльний аналіз.

Висновки до розділу 1

У результаті аналізу теоретико-методологічних засад дослідження окупації встановлено, що це багатогранне політичне явище охоплює широкий спектр проявів і потребує комплексного підходу для свого осмислення. Здійснено концептуалізацію поняття окупації, визначено її історичну еволюцію, розроблено критерії виділення видів окупації, категорії порівняння проявів, а також проаналізовано підходи до вивчення реалізації влади в умовах окупації.

По-перше, в ході аналізу еволюції поняття окупації було встановлено, що це явище, хоч і має глибокі історичні корені, залишається предметом дискусій у сучасній науці. Зокрема, підходи до визначення окупації в міжнародному гуманітарному праві та політичній науці, а також зростаючий вплив прав людини, створюють передумови для неоднозначного трактування цього явища. Науковий підхід до дослідження окупації як політичного інституту дозволяє розширити традиційні рамки правових підходів і виявити її як інструмент здійснення влади на територіях під іноземним контролем.

По-друге, у процесі дослідження підходів до типологізації та спроб класифікації як окупації, так і міжнародного територіального контролю виділено кілька типологічних груп, які базуються на різних критеріях: правових рамках, меті, акторах, тривалості, структурі управління та впливі на суверенітет. Зокрема, запропоновано типологію, що включає військову окупацію, міжнародні територіальні адміністрації, та окремо виділений вид «окупацію з метою анексії». Така систематизація сприяє більш глибокому аналізу особливостей функціонування влади в умовах окупації та порівнянню різних проявів цього явища, з урахуванням інтересів сторони-окупанта та відповідності його діяльності щодо міжнародних вимог проведення окупації.

По-третє, реалізація влади в умовах окупації була розглянута крізь призму її функціональних і структурних аспектів. Встановлено, що окупаційна влада, як правило, діє за допомогою військових або цивільно-військових адміністрацій, що мають на меті не лише забезпечення контролю над територією, але й виконання політичних завдань окупанта, реалізацію його стратегічних інтересів. Запропоновано категорії для аналізу, які охоплюють такі аспекти: причина окупації, мета, завдання, структура управління, проблеми, що виникають (внутрішні і зовнішні), політики (заходи), а також результати та місце місцевих політичних суб'єктів в окупаційному процесі. Ці категорії дозволяють здійснювати компаративний аналіз окупаційних режимів, порівнюючи їх між собою.

Узагальнюючи, розділ 1 формує основу для системного дослідження окупації як політичного явища. Окупація та МТА розглядаються не лише як тимчасовий режим, але і як інституційна практика, що дозволяє вивчати її через призму політичних інститутів і режимів. Розроблені теоретичні конструкції, критерії порівняння та категорії аналізу є важливим внеском у вивчення цього феномену, сприяючи розумінню його складності та значення в сучасному політичному контексті.

РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

2.1 Влада міжнародних територіальних адміністрацій ООН як проявів міжнародного управління територією на прикладі Косово, Східного Тимору

Для дослідження формування влади та політичної діяльності міжнародних територіальних адміністрацій ООН було вибрано 2 випадки: 1) Тимчасова місія ООН у Косові (англ. – United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, скорочено від англ. – UNMIK), від 10 червня 1999 р. [54]; 2) Перехідна адміністрація Організації Об'єднаних Націй у Східному Тиморі (англ. – United Nations Transitional Administration in East Timor, скорочено від англ. – UNTAET), від 25 жовтня 1999р [55].

Хронологічні рамки першого випадку обмежено 1999 – 2008 рр., до моменту проголошення урядом Косова незалежності, позаяк після цього місія передала значну частину повноважень місцевому уряду і трансформувалась, хоча триває і донині. Для другого випадку хронологічні рамки обмежені 1999 – 2002 рр., до моменту проведення виборів та проголошення незалежності Східного Тимору новою місцевою владою, після чого була утворена нова Місія ООН з підтримки в Східному Тиморі (скорочено від англ. – UNMISSET), а пізніше замінена Представництвом ООН (скорочено від англ. – UNOTIL), яке діє донині.

Обрані випадки створення МТА ООН є прикладами значних міжнародних зусиль у сфері миротворчості та побудови державності, хоч і з різними рівнями успіху та визнання. Обидві місії були покликані вирішити постконфліктні виклики, проте стикалися з унікальними умовами та обставинами, що породжували критику як з боку міжнародної спільноти, так і місцевих політичних гравців. Ці місії мають велике значення, оскільки вони показують не лише здатність міжнародної спільноти втручатися в конфлікти, але й підкреслюють складність побудови стабільних політичних систем після конфлікту. Вони також привертають багато уваги через свої підходи до державного будівництва, що відображає різноманіття

політичних, культурних та геополітичних контекстів [56, с. 12], [57]. Ці дві місії також спричинили дискусії щодо загального успіху міжнародної діяльності пов'язаної із державним будівництвом, їх підзвітності та відповідності щодо початкових цілей.

Обидві адміністрації були започаткованими Резолюціями Ради Безпеки ООН, № 1244 для Косово [58] та № 1272 для Східного Тимору відповідно [59]. Серед основних причин, що спричинили необхідність утворення МТА, для цих двох випадків можемо виділити:

- 1) МТА Косово – реакція на етнічний військовий конфлікт у колишній Соціалістичній Федеративній Республіці Югославії 1998-1999 рр. між сербським та албанським населенням у колишньому автономному краї Косово та його наслідки; гуманітарна криза спричинена бойовими діями між АВК (Армією визволення Косово) та регулярною армією СРЮ (Соціалістичної Республіки Сербія); загроза поширення ескалації конфлікту на інші країни Балканського регіону (Албанія, Македонія, Чорногорія, Боснія і Герцеговина); захист цивільного населення від воєнних злочинів; нездатність керівництва Соціалістичної Республіки Сербії (СРЮ) та політичних воєнізованих утворень (АВК) врегулювати питання статусу Косово мирним шляхом [60, с. 5-10].

За запропонованою групою причин окупації, віднесемо цей випадок до категорії недопущення потенційних негативних наслідків.

- 2) МТА Східного Тимору – реакція на політичний військовий конфлікт між Індонезією та проіндонезійськими силами (Індонезія та Демократичний союз Тимору) та місцевим населенням, що складали місцеві племена, які виступали за незалежність (Фронт революційної Східнотиморської незалежності, «FRETILIN») 1975-1999 рр. Передумовами протистояння стало завершення португальської колонізації східної частини острова Тимор у 1975 році та подальша окупації території Індонезією, що тривала з 1975 по 1999 рр.; припинення насильства та захист цивільного населення

від воєнних злочинів; результати проведеного у 1999 р. у Східному Тиморі референдуму за посередництва ООН, на якому більшість місцевого населення підтримало ідею незалежності від Індонезії; внутрішня політична нестабільність території та необхідність державотворення, що постала за результатами референдуму [61, с. 85-90].

За запропонованою групою причин окупації, віднесемо цей випадок до категорії недопущення потенційних негативних наслідків.

У обох випадках прийняті Радою Безпеки резолюції визначали факт встановлення МТА, комплекс завдань та цілей що стояли перед ними та обсяг повноважень.

Відповідно до Резолюції 1244 у Косово затверджувалось встановлення цивільної адміністрації під керівництвом Спеціального представника Генерального секретаря ООН (далі – СПГС) та військової присутності для виконання безпекових завдань (міжнародні сили KFOR під керівництвом НАТО).

Головна мета утворення МТА Косово полягала у створенні умов для безпеки та автономії Косово в рамках тодішньої Югославії, зокрема забезпечення значної автономії та самоврядування, створення умов для безпечного та мирного життя та підготовки до подальшого врегулювання політичного статусу Косово. Очевидно, що така мета була направлена на припинення військових дій, насилля та будівництво державних інституцій автономії, проте вирішення основної причини конфлікту, а саме статусу території, фактично переносилось на невизначений термін. Врегулювання статусу Косово мало стати наступним етапом після перехідного періоду міжнародного управління, що означало необхідність відповідності певним стандартам встановленим ООН та породжувало неоднозначність щодо кінцевої мети місії в цілому [62].

Узагальнюючи мету та завдання для МТА Косово за критерієм проблеми вона була реакцією на проблему управління (заповнення вакууму влади), в той час як проблема суверенітету не піднімалась у установчих документах, визнаючи

непорушність суверенітету СРЮ (Республік Сербії та Чорногорії у її складі) над Косово.

Реалізація завдань покладених на МТА покладалась на СПГС та утворену під його керівництвом структуру управління. Посада СПГС зосереджувала всю повноту влади, маючи законодавчі та виконавчі повноваження, в тому числі відправлення правосуддя [57, с. 342-345]. Щодо адміністративної структури МТА, то вона була розділена на 4 компоненти місії, до діяльності яких залучалася міжнародна організація: 1) Цивільна адміністрація, включно із поліцією та судовою владою (ООН); 2) Гуманітарна діяльність (УВКБ ООН), 3) Інституційна розбудова та демократизація (ОБСЄ); 4) Відбудова та економічне відновлення (ЄС) [63].

Кожен із компонентів очолював один із чотирьох заступників СПГС, і був безпосередньо відповідальний за діяльність у цьому напрямку перед ним. Вони разом із першим заступником призначалась та напряду підпорядковувались СПГС. Кожен із компонентів у своїй діяльності використовував ресурси відповідальної за нього організації.

Загальна стратегія МТА Косово була запланована у п'ять ключових етапів:

- 1) Встановлення та зміцнення повноважень МТА та створення тимчасових адміністративних структур під її керівництвом.
- 2) Відновлення управління соціальними послугами, зміцнення правопорядку, сприяння розвитку політичної активності та примирення між етнічними групами. Цей етап також включав передачу повноважень місцевим структурам у окремих секторах (здоров'я та освіта) та підготовку до виборів.
- 3) Підготовка та проведення виборів до Перехідної ради Косова, посилення економічного відновлення.
- 4) Нагляд за обраними косовськими представниками, допомога їм у створенні тимчасових інститутів демократичного самоврядування. Поступова передача владних повноважень місцевим інституціям, з підтримкою та наглядом за їхньою консолідацією.

- 5) Завершальний етап, у рамках якого МТА повинна була наглядати за передачею повноважень від тимчасових інституцій Косова до новостворених затверджених інституцій, створених у рамках остаточного політичного врегулювання.

Утворена 16 липня 1999 р. Перехідна рада Косово, на початковому етапі діяльності МТА вирішувала важливі завдання: дозволила албанським місцевим політичним лідерам неформально брати участь у перегляді політики, бути консультативним органом між СПГС та місцевими громадам та ліквідувати албанські неофіційні управлінські структури [57, с. 346]. Однак ще на початковому етапі до цієї ради не вдалося долучити представників сербських громад та визначилася проблема існування ізольованих сербських структур місцевого самоуправління.

Наступним кроком політичної організації Косово стала підготовка до виборів та утворення у 2000 році Спільної тимчасової адміністративної структури. Вона складалася з дев'ятнадцяти департаментів, відповідальних за цивільну адміністрацію, кожен із яких очолював міжнародний та місцевий чиновники. Ця структура здійснювала управління Косово на тимчасовій основі для підготовки та проведення виборів до уряду, що мали утворити нове тимчасове місцеве управління територією до політичного врегулювання [64].

Формування місцевих тимчасових демократичних інститутів та органів місцевого самоврядування відбувалось через проведення муніципальних та національних виборів. З моменту проведення перших муніципальних виборів після утворення МТА, у 2000 році, до проголошення незалежності у 2008 році, у Косово загалом було проведено: тричі муніципальні вибори (2000, 2002, 2007) та тричі національні (парламентські) вибори (2001, 2004, 2007).

Прийняті МТА у 2001 році Конституційні рамки були результатом підготовчого етапу до будівництва державного управління автономією Косово. У документі Косово проголошувалось суб'єктом під тимчасовою міжнародною адміністрацією, та визначались тимчасові інститути самоврядування в Косово, такі

як Асамблею Косово, що складається з 120 членів (Скупщина), Кабінет Міністрів Косово, посади Президента і прем'єр-міністра Косово, а також суди. Утворені Тимчасові органи самоврядування (Provisional Institutions of Self-Government – PISG) отримали повноваження у сфері державного управління та місцевого самоврядування, що було результатом діяльності МТА перехідного періоду. В той же час СПГС зберігав за собою важливі владні повноваження, що мали вирішальні значення у політичній площині, зокрема такі: розпуск зборів та призначення нових виборів, статус остаточної інстанції, яка встановлює фінансові та політичні параметри і затверджує консолідований бюджет Косова, захист прав і інтересів громад, контроль над митною службою МТА, контроль над правоохоронними органами, співпраця із KFOR, укладання угод з державами та міжнародними організаціями, зовнішні зносини, контроль і здійснення повноважень над окремими секторами Косово (адміністративний, муніципальний, поліцейський, корпус Косова та ін.), контроль над відповідністю діяльності Тимчасових органів самоврядування до Резолюції 1244 та ін.

Для врахування проблеми міжетнічної напруженості для формування Скупщини (найвищого представницького і законодавчого тимчасового органу самоврядування) уряду була запропонована специфічна пропорційна система. Косово розглядався як єдиний багатомандатний виборчий округ, у якому:

- 100 зі 120 місць у Скупщині розподіляються між усіма партіями, коаліціями, об'єднаннями громадян та незалежними кандидатами пропорційно до кількості дійсних голосів виборців.
- 20 з 120 місць зарезервовані для додаткового представництва неалбанських громад Косова наступним чином: 10 місць надаються для представників сербської громади Косова та 10 місць розподіляються між іншими громадами: боснійською (3), ромською, ашкалійською та єгипетською (4), турецькою (2), горанською (1).

При формуванні уряду, щонайменше два міністри завжди повинні бути представниками інших етнічних груп, відмінних від більшості, одне зарезервоване

місце для представників сербської громади, та одне для іншої, відмінної від громади більшості (не албанського походження).

Тож прийняті Конституційні рамки, підготовка та проведення перших муніципальних і парламентських виборів, утворення Тимчасових органів самоврядування, врахування поліетнічності Косово при формування органів влади, були ключовими заходами МТА по формуванню інституційної спроможності Косово на шляху до політичного врегулювання.

Узагальнюючи сформовану форму влади у Косово, можна визначити її як «*sue generis*», унікальної політично-правової конструкції, в якій вища політична влада належала МТА на підставі Резолюції 1244, а сформовані органи державного управління (тимчасові органи самоврядування) діють відповідно до визначених повноважень (Конституційних рамок) під наглядом і контролем вищого керівництва – СПГС та його заступників, що керують ключовими напрямками місії. Інституційне будівництво відбувалось у напрямку демократичного автономного самоврядування, що за своєю структурою відповідала формі парламентської республіки із багатопартійною системою та вищою політичною посадою СПГС.

На парламентських виборах 2001, 2004, 2007 рр. більшість розділяли місцеві партії албанського походження – Демократична ліга Косово (ДЛК), Демократична партія Косово (ДПК), Альянс за майбутнє Косово (АК) та ін. Склад та лідери цих партій, такі як Ібрагім Ругова, Хашим Тачі, Фатмір Сейдіу, Рамуш Харадінай, приймали активну участь у боротьбі за незалежність Косово від Сербії та активно співпрацювали із МТА у питання формування інституцій автономії. З моменту створення Тимчасових органів самоврядування у Косово і до завершення МТА, була сформована місцева «політична еліта» албанського походження, яка формувала більшість у представницьких органах, уряді та висувала кандидатів на пост Президента, займала більшість міністерських позицій [57, с. 349]. Щодо участі національних меншин та ефективності пропорційної системи, то їх активність була представлена етнічними партіями, наприклад Турецька та Ромська партії, які отримували відведені міста у парламенті та на муніципальних виборах, позиції

мерів у містах концентрації етнічної групи. Основна проблема, інтеграція у політичне життя сербської громади, що існувала від самого початку зберігалась. СПГС доводилось шукати різні комбінації (наприклад домовленості із лідерами Сербських общин щодо відведених міністерських позицій [65] задля згоди сербів долучитися до участі у виборах. Протягом періоду діяльності МТА у Косово періодично відбувались спалахи насилля між албанськими та сербськими общинами, залишалось відкритим питання повернення біженців, з обох общин, та дотичність до цього процесу сербської громади, яка вимагала більшої залученості, що негативно впливало на міжетнічний діалог та політичну стабільність. Врешті це проявлялось у ігноруванні виборів сербською спільнотою, незацікавленості в участі в роботі Скупщини Косово та тимчасових інститутів на центральному і місцевому політичному рівнях [66].

Серед ключових проблем які існували перед МТА у зв'язку із створенням автономії Косово перед політичним врегулюванням статусу можемо виділити: 1) неготовність косовських албанців нести відповідальність за управління автономією з урахуванням інтересів та захисту прав усіх етнічних меншин; 2) складність залучення косовських сербів до місцевих політичних інституцій та процесів, їх участь у чергових виборах; 3) необхідність передачі більшої відповідальності та повноважень Тимчасовим інститутам самоврядування, «затягування» міжнародного управління, що негативно впливало на сприйняття легітимності та політичну рівновагу у регіоні [67].

Разом із тим, політична конкуренція за владу мала не тільки міжетнічний характер. У середині сформованої політичної еліти косовських албанців точилася боротьба за вплив та розподіл власності, приватизації інфраструктури та бізнесу [68, с. 101-105]. Підзвітність та прозорість виборів також викликала критику і породжувала недовіру місцевого населення, зосередження на політичних спекуляціях щодо статусу Косово та розподіл сфери впливу між елітою, сприяли наростанню напруги та сповільнювали вирішення поточних проблем населення усіх громад [57, с. 352]. Косово залишалась дотаційним регіоном, із серйозними

економічними проблемами, зростаючим рівнем безробіття, частки еміграції населення та вагомою часткою доходів на домогосподарства із еміграції.

Муніципалітети, де проживала більшість етнічних сербів, через міжетнічну напруженість нерідко ігнорували співпрацю із Тимчасовими органами самоврядування та створеною місцевою поліцією Косово, однак продовжували співпрацювати із інститутами МТА та підтримували тісні контакти із владою Республіки Сербія, визнавали її офіційною владою у регіоні. Через це сербські муніципалітети та політичні структури були ізольованими від створеного автономного державного управління [69]. Процеси розбудови місцевого адміністративного апарату для Косово, хоча і мали значні зрушення у порівнянні із початковою ситуацією, її метою було відновлення мирного життя у краї, залучення усіх спільнот до управління ним, але відсутність врегулювання статусу, не давала вирішити цю проблему та повноцінно інтегрувати сербську громаду.

Якщо політичні партії та лідери албанського походження приймали активну участь в управлінні та реформах запровадженими МТА, через парламент намагались піднімати питання вирішення статусу Косово (пришвидшення проголошення незалежності), то сербські громади та політичні лідери підтримували тісні зв'язки та співпрацювали із Республікою Сербською, та керівництвом МТА, але уникали інтеграції у створені місцеві інститути через опасіння (підтримки ідеї автономії у складі Сербії).

В той же час керівництво МТА постійно намагалось вирішити цю проблему через проведення діалогу між політичним керівництвом Тимчасових органів (переважно албанське представництво) та лідерами сербських общин на офіційному рівні, залученням окремих політ. сил сербів до тимчасових органів (наприклад – участь Сербської демократичної партії Косово і Метохії, зайняття її лідером посади міністра громад та повернення), налагодженням неофіційних контактів між представниками громад і влади.

На наростаючу напругу пов'язану із вирішенням статусу, особливо незадоволеній спільності косовських албанців, Спеціальний представник

Генерального секретаря Міхаель Штайнер відреагував уведенням формули «стандарти перед статусом» [70]. Принципи формули полягали у необхідності сформованій автономній владі Косово відповідати певним стандартам перед тим, як перейти до врегулювання статусу [71]. Однак з часом, ця політика піддавалась критиці місцевих акторів у Косово.

У 2005 р. відбувся відхід від політики «стандарти перед статусом» до динамічної політики стандартів, що базувалася на поточних пріоритетах та проблемах у Косово, для сприяння впорядкованому обговоренню статусу, а також зусиллям з регіональної та європейської інтеграції. Сформувалось розуміння, що неможливо сформувати «ідеальну ситуацію» у Косово та займатись розбудовою автономії у відриві від питання врегулювання.

Переговорний процес щодо статусу між Косово та Сербією відбувався паралельно діяльності МТА, за посередництва країн-членів ООН, ОБСЄ, ЄС та МТА. Можна стверджувати, що ці два процеси мали взаємний вплив один на одного, в той же час переговори мали б сприяти остаточному визначенню статусу Косова, адже незадоволення невизначеністю наростало як із боку сербської громади, так і місцевої влади, переважно представленої албанською спільнотою. Тривалий час переговори не мали значних зрушень у зв'язку із взаємовиключними позиціями обох сторін між автономією та незалежністю, що прямо впливало на досягнення мети МТА – створення демократичного простору з урахуванням інтересів всіх громад [62].

У 2007 році Спеціальним посланцем генерального секретаря ООН з керівництва процесом визначення статусу, був запропонований план мирного врегулювання. Основні положення Плану Мартті Ахтісаарі включали: незалежність Косово під контролем міжнародних організацій; захист прав меншин, з наданням широкої автономії сербським муніципалітетам; створення інституцій демократичного самоврядування в Косово; збереження присутності міжнародних сил. План зіткнувся з опором з боку Сербії та деяких міжнародних гравців (зокрема

РФ, Китай), які мали більш лояльну позицію щодо інтересів Белграду, тому не був реалізований [72, с. 71-93].

Вихід із глухого кута щодо врегулювання, був результатом утворення Тимчасових органів самоврядування та політичної активності косовських албанців. 17 лютого 2008 року парламент Косова, за президентства Фатміра Сейдіу та прем'єрства Хашима Тачі, лідерів двох ключових політичних сил косовських албанців (ДЛК і ДПК), офіційно оголосив про незалежність, проголосивши Республіку Косово. За декларацію проголосували 109 депутатів, усі албанського походження. Сербські депутати бойкотували засідання. Пропозиція про врегулювання статусу та закладені принципи поваги та захисту прав меншин, стали основою тексту Конституції незалежності Косово [73, с. 77-125].

Оцінка такої події СПГС МТА, Йоахіма Рюкера, зводилась до «нової реальності та викликам МТА у Косово», а нову Конституцію Косово він розглядав як рішення до позбавлення МТА нинішніх повноважень тимчасової цивільної адміністрації. Уряд Косово перебирав усю повноту влади на себе, але визнавав необхідність подальшої присутності Організації Об'єднаних Націй у Косово за умови, що вона вирішуватиме лише обмежені, залишкові завдання [74].

Низка визнань незалежності Косово країнами-членами ООН фактично зафіксувала ситуацію як нову реальність. МТА ООН обрала курс на скорочення та реформування відповідно до неї та актуальних запитів території, що потребували постійної допомоги (зокрема питання інфраструктури, захисту прав меншин, економічного відновлення, підтримки безпеки). Важливою зміною стало також збільшення ролі Європейського Союзу. Відповідальність за правопорядок та підтримку законності поступово перейшла до EULEX, місії Європейського Союзу, яка спрямована на забезпечення верховенства права. EULEX здійснює нагляд за діяльністю судів, поліції та інших правоохоронних органів у Косово, допомагаючи місцевій владі боротися з корупцією та зміцнювати правосуддя.

Визнання незалежності відбулось попри наявність протиріч із Резолюцією Ради Безпеки ООН, конституції республіки Сербії та принципів переговорів між

сторонами закладеними перед утворенням МТА. Вирішальним впливом на такий розвиток подій стала нездатність врегулювати статус шляхом переговорів між Сербією та новим керівництвом Косово, внутрішня політична напруга, та наростаюча критика МТА ООН політичними суб'єктами Косово.

Отже міжнародне адміністрування Косово 1999 – 2008 р. завершилось трансформацією місії, скороченням повноважень у сфері адміністрування територією та зміною статусу утворених Тимчасових органів самоврядування на незалежний частково визнаний уряд Косово (частково визнана держава).

У зовнішньополітичній площині ситуація довкола врегулювання не була вирішена шляхом переговорів між Республікою Сербія та самопроголошеною владою Косово. Перша осудила проголошення незалежності, не визнала його та назвала цей акт порушенням конституції Сербії та міжнародно-правових документів, що визначали статус МТА ООН Косово та принципи врегулювання. Позиції міжнародних акторів також різнилися – від визнання незалежності та необхідності переходу до нових формул переговорів (курс на інтеграцію до ЄС, обговорення статусу розширеної автономії сербської громади, розробки правової бази для гарантування тісної співпраці Республіки Сербії і самоврядування косовських сербів) до осуду проголошення незалежності та визначення її порушенням міжнародно-правової бази довкола Косовської проблеми.

МТА ООН у Косово виявилася специфічною формою міжнародного управління перед яким стояли завдання із розбудови автономії, підтримки правопорядку, захисту етнічних громад та стабілізації ситуації. Проте ситуація «на місці» виявилася набагато складнішою і, схоже, такою яка прямо залежала в першу чергу від політичного врегулювання, а стабілізація ситуації скоріше сприяла припиненню військового протистояння та захисту населення від злочинів війни, а не діалогу між сторонами конфлікту. Позиції «глухого кута» зберігались від самого створення місії до проголошення Косово у 2008 р.

Інший випадок міжнародного управління, МТА ООН у Східному Тиморі, також запроваджувався і регулювався резолюцією Ради Безпеки ООН № 1272.

Утворенню місії передувало декілька подій: діяльність попередньої МТА ООН та багатонаціональних сил для проведення референдуму у 1999р. Наслідком референдуму стала підтримка ідеї незалежності Східного Тимору та спалах нової хвилі насилля з боку проіндонезійських мілітаристів.

МООНСТ (Місія ООН з підтримки в Східному Тиморі) та ТАООНСТ (Перехідна адміністрація ООН у Східному Тиморі) були взаємопов'язаними етапами миротворчої діяльності ООН у регіоні. МООНСТ відповідала за проведення референдуму та забезпечення стабільності після конфлікту в Східному Тиморі, після чого ТАООНСТ стала відповіддю на результат вибору населення Східного Тимору та ключовим механізмом перехідного управління.

Головна мета тимчасової адміністрації полягала у комплексній підготовці території до повної незалежності після багаторічної окупації Індонезією. На неї покладалась загальна відповідальність за управління Східним Тимором та здійснення всією повноти законодавчої та виконавчої влади, включаючи відправлення правосуддя [58].

Узагальнюючи мету та завдання для МТА Східного Тимору за критерієм проблеми вона була, в першу чергу, реакцією на проблему суверенітету (консультації щодо статусу території), і як наслідок вирішення проблеми управління, розбудови державного потенціалу для незалежного існування.

Реалізація завдань МТА та вся повнота влади покладалась на посаду СПГС МТА у Східному Тиморі. Структура місії складалась із ключових компонентів: 1) Компонент управління та державного адміністрування; 2) Компонент гуманітарної допомоги та надзвичайної допомоги з відновлення; 3) Військовий компонент. Кожен із компонентів очолювався заступником СПГС.

Від самого початку своєї діяльності СПГС зосереджував зусилля на організації місцевого самоврядування. Була утворена Національна консультативна рада (НКР), що включала місцевих політичних лідерів (як прихильників незалежності, так і автономії), членів МТА, представника Католицької церкви. НКР виконував консультативну функцію у різних сферах управління, через спеціально утворені

галузеві комітети, які очолювались іноземним і місцевим представником [75]. Була сформована адміністративна структура місії із створенням консультативних комітетів від національного до місцевого рівнів з метою залучення населення до консультацій та підготовки його до поступового перейняття повноважень. Запущена реформа самоврядування з метою розширення повноважень і відповідальності місцевих громад

Одним із важливих заходів також стала робота по нормалізації відносин Східного Тимору та Індонезії. Від моменту свого створення МТА вдалось сприяти відносній нормалізації відносин між місцевими конфліктуючими політичними групами, а також політичному представництву Східного Тимору та Індонезії, було організовані спільні візити та зустрічі, досягнуто домовленості сторін про звільнення політ. в'язнів, заяв про розбудову мирного співіснування.

Подальша розбудова місцевого управління сприяла розширенню НКР, створенню Національної Ради, як вищого органу місцевого самоврядування, а також формування тимчасового уряду під його керівництвом та обрання на посади Президента, віце-президентів, керівників профільних міністерств. Склад ради та керівні посади складався із іноземних та місцевих представників. Місцеві кандидати були представлені лідерами політичних партій та рухів, зокрема формувалися нові політичні проекти. Важливу роль у формуванні політичного ландшафту Східного Тимору відігравали Фронт національного визволення Східного Тимору (FRETILIN), Демократичний союз Східного Тимору, а також нові політичні проекти, такі як Народна рада оборони Демократичної Республіки Східний Тимор, Соціал-демократична партія, які проводили політичні агітації та боротьбу за необхідний електорат у майбутніх виборах. На цьому перехідному етапі важливим результатом стало досягнення згоди щодо подальших політичних кроків: формування парламенту (Установчих зборів), конституції, затвердження форми правління, та проведення виборів до керівних посад [76].

Завершальний етап перехідного періоду МТА ООН полягав у наступних заходах: прийняття Конституції, обрання першого президента країни та передача

більшості виконавчих та оперативних функцій східнотиморцям, проголошення незалежності країни 20 травня 2002 року [77]. Від моменту проведення референдуму у 1999р., МТА ООН підготувала територію до незалежності та переходу до парламентської республіки, із національним парламентом (88 осіб), президентом, що подає кандидатуру прем'єр міністра.

МТА ООН у Східному Тиморі після завершення фінального етапу трансформувалась у Місія Організації Об'єднаних Націй з підтримки у Східному Тиморі (МООНСЕТ), у 2002 році. Її головна мета полягала в підтримці нового уряду Східного Тимору у перехідний період після здобуття незалежності, у співпраці із міжнародними агентствами та фондами ООН. Зокрема вона включала наступні напрямки: 1) Врядкування та управління державним сектором (ПРООН); 2) Освіта та захист вразливих категорій населення (ЮНІСЕФ); 3) Охорона здоров'я (ВООЗ); 4) Розвиток інфраструктури та громад (ЮНОПС); 5) Стратегія народонаселення та розвитку (ЮНФПА); 6) Розвиток служб зайнятості (МОП); Продовольча безпека (ФАО); Кадрова підтримка, реінтеграція, захист прав (УВКБ ООН).

Отже МТА ООН у Східному Тиморі змогла досягти утворення незалежної держави, але продовжила свою діяльність із її забезпечення та інституційного розвитку, розбудови спроможності до реалізації своїх державних повноважень, функцій та завдань. Фактично, це було лише досягнення першого, офіційного кроку, на шляху до реальної самостійності.

Проблеми та виклики у політичній площині, які сформувалися та постали перед Східним Тимором за період МТА ООН, мали прямий вплив на досягнення зазначених вище цілей. Багаторічна боротьба за незалежність та регіональний поділ східнотиморців стали тими факторами, що визначали політичну конкуренцію та ускладнювали національну єдність. Політичний процес після проголошення незалежності характеризувався періодичними політичними кризами на цьому ґрунті [78]. Регіоналізм підриває формування об'єднуючої національної спільноти, має стійку спадщину і в новій національній державі [79, с. 65-70].

Діяльність МТА у Східному Тиморі сприяла формуванню напівпрезидентської системи, яка створила унікальну політичну структуру з метою збалансування повноважень між президентом та парламентом. Однак ця система також призвела до інституційних конфліктів, а саме між президентом та прем'єр-міністром, коли політичні суперечки затримували демократичні процеси [80, с. 318-320]. З часом присутність ООН та її широка міжсекторальна підтримка країни почали зазнавати помірної критики, через підрив легітимності та суверенітету місцевої влади [81, с. 90-104]. Опора на міжнародну експертизу перешкоджала розвитку потенціалу місцевого самоврядування, викликаючи занепокоєння щодо стійкості демократичної практики [82, с.105-114]. Серед проблем пов'язаних із інституційно розбудовою, що виникли в процесі діяльності МТА та прямо впливали на наростання невдоволення та підриві легітимності місії відзначають: нерозуміння місцевого контексту (орієнтація на розбудову демократії «зверху» без урахування місцевих етнічних особливостей та традиційних практик; зіткнення традиційних та сучасних авторитетів (лідери місцевого рівня та управлінські структури ООН і місцева політична еліта) [83, с. 575-589].

Узагальнюючи діяльність МТА ООН у Східному Тиморі, зазначимо, що вона була зосереджена на побудові ліберально-демократичної держави та підготовки політичної структури, яка змогла б після перехідного етапу функціонувати повністю самостійно та перебрати на себе відповідальність за територію і населення. Проте, на практиці, виявилося, що перехідний етап був лише початковою частиною, адже проголошення незалежності та перехід відповідальності, не відповідає поняттям «реалізації» та «функціональності». Після проголошення незалежності Східний Тимор залишився економічно бідною державою, яка потребували міжнародної економічної та інституційної допомоги майже у всіх урядових секторах. Сформована ж політична система зіткнулася із викликами, які з одного боку мають історичне коріння, а з іншого викликані конкуренцією за владу та розподіл повноважень між тими «хто більше» здійснив вклад у незалежність. Це

мало негативний вплив на національну єдність, довіру населення до місцевої влади та МТА ООН, а також на післявоєнне відновлення.

Порівнюючи МТА ООН у Косово та Східному Тиморі, визначаючи найзагальніші висновки пов'язані із реалізацією влади, виокремимо спільне і відмінне.

Спільне:

- 1) Обидві МТА успішно сприяли припиненню бойових дій та розбудові місцевої правової системи та державних інституцій із урахуванням причин конфлікту.
- 2) Врешті обидві місії частково або повністю формально досягли цілей, але за їх результатами з'ясувалось, що території Косово і Східного Тимору нездатні до повноцінного незалежного існування без міжнародної допомоги.
- 3) Ситуація «на місці» залишилась напруженою і потребували як військової, так і цивільної (обмеженої) присутності.
- 4) Сформовані (або узаконені) місцеві політичні еліти від самого початку наполягали на пришвидшенні вирішення питання «незалежності», а після – зосереджувались на конкуренції за владу. Це негативно впливало на соціальну, економічну сфери, національну єдність та довіру населення до влади. «Політика» для них йшла перед «Соціумом», в той час як для влади МТА порядок був зворотній, що призводило із часом до підриву легітимності місій.
- 5) Обидві місії показали, що МТА ООН – це не інструмент вирішення всієї проблеми довкола територій охоплених війною. Це інституція, яка може бути ефективною для вирішення завдань розбудови демократичних інституцій, врядування та відновлення, національного діалогу та інституційної відбудови. Проте для виконання таких завдань мета МТА має бути чітко визначеною, механізми реалізації влади спланованими та мати терміни, а використання коштів має бути підзвітним, цільовим та прозорим. Такі заходи дозволили б чітко відстежувати прогрес\регрес на шляху до мети МТА. Після

її досягнення ж, для послаблення тих факторів, що призвели до кризи, необхідно продовжувати міжнародні зусилля із підтримки миру та політичного суб'єкту. Проте на цьому етапі політичний суб'єкт також повинен мати волю та інструменти для вирішення державних завдань. Без зусиль місцевих політичних акторів та лідерів стабілізація ситуації в довгостроковій перспективі може повернутись у відправну точку.

Відмінне:

- 1) У випадку МТА ООН у Косово досягти першочергової мети не вдалось, в той час як у Східному Тиморі адміністрація змогла досягти головної мети. І це прямо пов'язано із передумовами – у випадку Косово політична ситуація довкола територіального статусу вирішена не була, в той час як введенню МТА у Східному Тиморі передували референдум, консультації між заінтересованими акторами (Португалія, Індонезія, Східний Тимор, ООН, Австралія) щодо статусу територій та був досягнутий компроміс.
- 2) МТА у Східному Тиморі вдалося інтегрувати місцеві конкуруючі сторони до консультацій та політичної діяльності у взаємодії із інституціями ООН, і як результат – до утвореної держави. У Косово такого результату не було, адже сербські громади залишились у значній мірі ізольованими, підтримуючи контакти із МТА, але ігноруючи участь у побудованій вертикалі автономії. Взаємозв'язок між цією громадою, владою Республіки Сербія та урядом Косово залишається предметом дискусій та переговорів щодо офіційного статусу. Тож перша теза має прямий вплив на результативність другої.
- 3) У Східному Тиморі місцева політична конкуренція зосереджувалась довкола розподілу влади та внеску у боротьбі за незалежність, але існував консенсус відносно мети МТА ООН. У Косово ж між політичними елітами косовських албанців та сербів консенсусу не було. І можливо основним викликом перед МТА була не розбудова інституцій автономії, а пошук механізмів для спільного залучення громад до врядування територією.

- 4) У Східному Тиморі було реалізовані три місії які виконували три різні за своїм обсягом завдання – консультації щодо статусу, розбудова державних інститутів та підготовка до незалежності, підтримка. У Косово місія МТА ООН стала наслідком міжнародної реакції, її ключовою ціллю була припинення війни та розбудова інститутів автономії. Але це виявилось сумнівним заходом, через постійний вплив проблеми суверенітету (на яку не спрямовувалась діяльність МТА), що підривало її зусилля.

За результатом аналізу нижче пропонується Додаток 6 – реалізація влади МТА ООН у Косово (1999 – 2008 рр.) та МТА ООН у Східному Тиморі (1999 – 2002).

Отже, МТА ООН можуть здійснювати державотворчі процеси, пов'язані із формуванням інституційної спроможності автономних утворень або ж із підготовки території до проголошення незалежності, забезпечувати перехід відповідальності та повноти влади від міжнародного актора до місцевого. Проте така діяльність не існує цілісно, вона перебуває в залежності від зовнішніх обставин, таких як політичний статус території, спроможність ООН та міжнародних фондів підтримувати місцевий суб'єкт, компроміс щодо її мети у міжнародному просторі, та внутрішніх – місцева політична динаміка, зацікавленість місцевих акторів у меті МТА, їх спроможність до діалогу між собою. МТА ООН, зовнішні обставини та місцеві актори – це три фактори, які перебувають у взаємовпливі. За більш сприятливих зовнішніх і внутрішніх обставин діяльність МТА може бути більш послідовною, цілеспрямованою та ефективною. У іншому випадку, невизначеність очікуваного результату, термінів діяльності, та необхідних інструментів, підриватиме її легітимність, створену інституційну структуру та довіру місцевих акторів.

2.2 Влада військової окупації як проявів іноземного управління на прикладі окупації Іраку Сполученими Штатами Америки та Палестинських територій Ізраїлем

Для дослідження реалізації влади під час військової окупації було обрано два випадки: 1) Окупація Ізраїлем Палестини з 1967 р.; 2) Окупація Сполученими Штатами Іраку з 2003 р.

Вони є різними проявами військової окупації (видами), із своїми характерними особливостями, специфічними причинами та різною еволюцією, наслідками. Ми розглянемо кожен із них спираючись на ті ж самі виділені категорії аналізу окупації для того щоб дослідити процес реалізації влади. Якщо МТА ООН створювались внаслідок міжнародних дипломатичних зусиль, переговорів із учасниками конфлікту та від самого початку проголошували фокус на припиненні війни, то військові окупації були прямим результатом бойових дій, коли не міжнародний актор, який представляв міжнародну спільноту і мав «нейтральний» характер, а одна із сторін конфлікту захоплювала територію і повинна була налагодити управління нею. Більше того, зважаючи на різницю між видами військової окупації (фактичними проявами) у Іраку та Палестині, аналіз дозволить визначити чи відрізняється за своїм характером управління, яка роль місцевих акторів у ньому, яка мета стояла перед військовими адміністраціями та які заходи були здійсненні для її досягнення. Відповідно, визначений зв'язок між метою, управлінням та результатом дозволить розглянути ці два випадки як цілісно, так і у взаємозв'язку один із одним.

20 березня 2003 року війська коаліції на чолі зі США вторглися в Ірак, розпочавши окупацію країни під приводом усунення загрози зброї масового знищення та боротьби з тероризмом. Офіційні причини вторгнення – наявність зброї масового знищення та зв'язки режиму Саддама Хусейна з «Аль-Каїдою» – виявилися недостовірними [84]. Натомість стратегічні, політичні та економічні мотиви, зокрема встановлення лояльного уряду, контроль над нафтовими

ресурсами та зміцнення регіонального впливу США, стали ключовими факторами [85, с.10-20], [86, с. 125-148]. Відтак, ця окупація належить до категорії максимізації очікуваних прибутків [87].

Вона характеризувалася складною взаємодією військових, політичних та правових рамок, спрямованих на перетворення країни після Саддама Хусейна. Ця окупація була оформлена під час Коаліційного Тимчасового управління (КТУ), яке керувало Іраком відповідно до Резолюції Ради Безпеки ООН 1483, яка визначила США та Великобританію окупаційними державами [88, с. 416-424].

Резолюція Ради Безпеки ООН № 1483 була прийнята вже після повалення режиму Саддама Хусейна та фактичної окупації. Як результат міжнародної дискусії щодо правових підстав діяльності США та союзників, вона була необхідним кроком ООН задля правового оформлення режиму який утворився після військової операції «Свобода Іраку», що тривала із 20 березня по 9 квітня 2003 року. Резолюція офіційно визнавала Сполучені Штати Америки та Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії державами, що здійснюють окупацію, у рамках об'єднаного управління, так званої «Адміністрації». Правовими підставами здійснення окупації визнавались міжнародне гуманітарне право (Гаазька 1907р. та Женевська 1949 р. конвенції) та резолюція відповідно.

Основна мета військової окупації передбачала сприяти благополуччю народу Іраку шляхом ефективного управління територією, відновлення безпеки і стабільності та створення умов, в яких іракський народ може вільно визначити своє політичне майбутнє [14, с. 1-2]. Тобто, головною метою була трансформація політичного режиму країни до прийнятної ліберально-демократичної форми із новим місцевим урядом, який би нормалізував відносини із міжнародною спільнотою та гарантував захист прав та залучення до політичного процесу усіх верств населення.

Серед завдань, що постали перед окупаційною Адміністрацією для досягнення мети можемо виділити: тимчасове управління та формування іракського перехідного уряду; підтримка безпеки та правопорядку; відбудова економіки та

управління нафтовими доходами через створений Іракський фонд розвитку (Development Fund for Iraq), що мав використовуватися для відновлення та гуманітарних потреб; ліквідація зброї масового знищення; міжнародна діяльність задля відновлення та гуманітарної допомоги; розбудова демократичних державних та представницьких інститутів; проведення судової та правової реформи; формування інклюзивного, представницького міжнародно визнаного уряду [14, с. 6].

За критерієм проблеми цей випадок можна віднести до комплексної військової окупації, що передбачає зміну політичного режиму на окупованій території. Тож військове вторгнення було інструментом повалення режиму, а військова окупація мала стати інструментом створення нового лояльного політичного режиму.

Разом із створенням Адміністрації, як вищого тимчасового політичного органу, передбачалось залучення посади від ООН – Спеціального представника Генерального секретаря (СПГС) на чолі спеціальної місії ООН для координаційних функцій, та створення місцевої іракської адміністрації, яка б забезпечила місцеве представництво та підготовку до утворення постійного уряду. Тож, у адміністративну структуру було залучено 3 ключових актори: іноземний – окупаційна адміністрація, міжнародний – СПГС та місія ООН та місцевий – створена місцева іракська адміністрація.

Коаліційна Тимчасова Адміністрація на чолі із Адміністратором зосереджувала всю законодавчу, виконавчу та судову владу. На початковому етапі окупації Адміністратором було затверджено Раду з міжнародної координації, для більшого залучення міжнародної присутності у гуманітарний та сектор відновлення. У липні 2003 року було також створено Урядову Раду Іраку, як вищий представницький місцевий орган, що мав передувати створенню міжнародного визнаного представницького уряду [89]. КТУ була розділена на чотири географічні регіони: північний, центральний, південно-центральний та південний, що мали спільні цілі, але несли відповідальність перед Адміністратором за відповідну територію.

Разом із утворенням перехідної урядової ради ключовими заходами на початковому етапі, за головування Пола Брімера, стали запровадження політики дебаасизації (заборона партії Баас) та розпуск армії та силових відомств Іраку. Політика дебаасизації передбачала боротьбу із панарабським політичним рухом, викорінення впливу колишньої правлячої партії Баас на державні інституції [90].

У березні 2004 року було прийнято Закон про управління державою Ірак на перехідний період (ЗУП), який став основою для політичного перехідного періоду в Іраку. Він визначив основні положення щодо прав людини, структури уряду та процедури формування майбутнього парламенту, а також визначив графік для виборів, розробки нової конституції та остаточного переходу влади до обраного уряду.

Наступним кроком стала трансформація Урядової Ради в Тимчасовий уряд Іраку, із затвердженими посадами президента, прем'єр-міністра, їх заступників та 31 міністерством. Закон про управління набув чинності 28 червня 2004 року після передачі суверенітету від Коаліційного тимчасового управління (КТУ) до Тимчасового уряду Іраку (ТУІ). Формально, ці події ознаменували завершення окупації та транзиту влади до місцевого суверена із тимчасовим статусом.

Відповідно до Закону, державний устрій Іраку визначався республіканським, федеральним, демократичним і плюралістичним. Запроваджувався розподіл повноважень між федеральними і регіональними урядами, мухафазами, муніципалітетами та місцевими адміністраціями [91].

Під час періоду транзиту влади від тимчасового уряду до перехідного парламенту, проведення референдуму та обрання постійного парламенту і уряду, допомога у координації та реалізації цього процесу надавалась міжнародним гравцем – Спеціальним представником Генерального секретаря і Місією Організації Об'єднаних Націй з надання сприяння Іраку (МООНСІ).

Референдум щодо постійної конституції Іраку відбувся в жовтні 2005 року. Його метою було затвердження нової конституції, яка мала закріпити принципи демократичного врядування та адміністративної структури [92]. Результатом

затвердження конституції стало утворення Республіки Ірак та автономного державного утворення (суб'єкту федерації) Іракського Курдистану. Основні положення конституції Іраку включали оголошення країни федеративною державою, яка визнає багатонаціональний та поліконфесійний характер свого населення. Офіційними мовами Іраку стали арабська та курдська, а також була висловлена підтримка традиційної структури суспільства, включаючи іракські племена та клани. Крім того, значні повноваження були делеговані регіонам, що забезпечило більшу автономію місцевим органам влади та закріпило структуру владного розподілу між центром і регіонами (мухафазами) [93, с. 170-174].

Більшість населення підтримала новий проект конституції, проте результати продемонстрували регіональний та конфесійний розподіл, адже більшість голосів проти належала муніципалітетам (мухафазам) із більшістю сунітського населення (переважно південно-західна частина країни), в той час як мухафази із курдською та шіїтською більшістю підтримували ідею федералізації та широких повноважень для регіонів, що посилювало положення цих громад в країні.

Парламентські вибори 15 грудня 2005 року відбулися в рамках завершення процесу створення постійного уряду. Виборці обирали 275 членів Ради представників, де брали участь понад 7 тисяч кандидатів. Ці вибори стали ключовим етапом у формуванні багатопартійного уряду в новій іракській політичній системі [94].

Їх процес також відображав конфесійний та етнічний розподіл та відсутність спільного бачення. Основними гравцями були політичні коаліції: Об'єднаний іракський альянс (переважно шіїтська коаліція) отримала більшість місць завдяки підтримці південних регіонів; Іракський список – партії, що переважно представляли світських шіїтів; Курдський альянс домінував на півночі і складався з курдських партій, які підтримували федералізацію та автономію для курдів; партія Іракців – коаліція сунітських арабських партій та рухів, спочатку бойкотувала політичні процеси, але згодом долучилася до виборів, намагаючись

зберегти вплив на політичні рішення, які вони вважали загрозливими для сунітської меншини.

Процес формування уряду був складним і вимагав переговорів між етно-релігійними групами. Президентом країни було обрано курда Джалала Талабані, що підкреслило важливу роль курдської громади в новій політичній системі. Прем'єр-міністром, після кількомісячних консультацій, був обраний шиїт Нурі аль-Малікі, який представляв Об'єднаний іракський альянс і намагався сформувати різний етно-конфесійний склад кабінету міністрів. Політична структура нового уряду відображала розподіл влади між головними етнічними групами, але зберігала внутрішню напругу через різні погляди на федералізацію, розподіл влади та економічний контроль над нафтовими ресурсами.

Треба зазначити, що попередня політика дебаасизації мала прямий вплив на ситуацію під час формування уряду. Значну частку партії Баас та правлячих кіл складали суніти, які до повалення режиму Хусейна, мали переважну владу в країні. Зміна політичної рівноваги, новий державний устрій призвели до невдоволення серед сунітів і підсилення міжетнічного протистояння. Економічний розподіл і контроль над нафтовими регіонами також залишався гарячою темою, оскільки суніти, відчували себе маргіналізованими в новому політичному ландшафті. Тож прогрес державотворчих процесів та формування незалежного уряду супроводжувались паралельним процесом конфліктів між шиїтами, сунітами та курдами, що ускладнювало розвиток інституцій та становлення стабільного уряду.

Після передачі влади Перехідній іракській адміністрації і завершення формальної окупації, присутність США в Іраку не зникла, а трансформувалася в інші форми. Одна з основних інституцій — Посольство США в Іраку — стало найбільшим у світі американським посольством. У 2008 році через механізм Угоди про статус сил (SOFA) із урядом Іраку, були сформовані правові рамки військової та експертно-консультативної присутності США в країні, що гарантувало поступове скорочення військового контингенту США. Присутність військових і радників, дипломатичний вплив, фінансова підтримка та консультативна роль у

інституційній розбудові були ключовими інструментами діяльності США. З прямого управління територією діяльність США була реорганізована на політичну, економічну підтримку іракського уряду та постійну військову присутність для боротьби із тероризмом.

З підписання Угоди про скорочення військ та стратегічного партнерства між США та Іраком у 2008 році, розпочалося фактичне завершення окупації. Відповідно до цієї угоди, всі бойові підрозділи США повинні були залишити Ірак до кінця 2011 року, що й відбулося в грудні того ж року. Проте як необхідність ведення постійних бойових дій, так і залежність від комплексної міжнародної допомоги не сигналізують про досягнення самостійної, стабільної демократичної держави.

За час свого існування Коаліційна Тимчасова Адміністрація використала законодавчі повноваження для запровадження низки реформ, настільки широких, що їх можна назвати проектом соціальної інженерії в Іраку. Політика дебаасизації, яка по суті усунула від управління колишні вищі урядові кола та адміністративний персонал піддавалася критиці як така, що позбавляє іракський уряд і армію необхідного досвіду, і виключає тих, хто приєднався до партії Баас через необхідність, а не з ідеологічних міркувань. Крім цього, вона суттєво підірвала положення сунітської громади, яка займала впливове положення в країні до окупації, чим сприяла погіршенню сприйняттю окупації [95, с. 197-204]. За розформуванням іракських збройних сил послідувало створення «Нової армії Іраку», Міністерства оборони, розвідувальної служби та інших силових структур, які повністю підпорядковувались окупаційній владі, а із транзитом влади перейшли до управління місцевого суверенного уряду. Всі місцеві збройні формування, утворені на етно-релігійній основі (зокрема шіїтські, сунітські та курдські, які не визнавали влади адміністрації) оголошувались незаконними. Разом із розформуванням попередніх збройних сил, це утворило величезну кількість озброєного чоловічого населення, яке не було інтегроване у новостворену структуру. Новий перехідний уряд намагався вирішити цю проблему через

запропоновані програми поступового скорочення ополчень, реєстрації та критеріїв некримінальності, а також надання соціальних послуг і пільг. Усі партії які підтримували контакти із формуваннями та ополчення, що не погоджувались на легалізацію та скорочення оголошувались поза законом, а їх діяльність мала бути припинена урядовими силами.

Під час окупації Іраку було проведено низку реформ у сфері прав людини, судової системи, економіки та антикорупційної політики. Створено Міністерство з прав людини, що мало контролювати дотримання міжнародних стандартів і подолання наслідків репресій попереднього режиму. Відбулася реформа судової системи: створено Центральний кримінальний суд та Іракський спеціальний трибунал, посилено нагляд за суддями. В економічній сфері здійснено перехід до ринкової моделі: відкрито банківський сектор для іноземного капіталу, ухвалено закон про інвестиції та лібералізовано зовнішню торгівлю. Запроваджено антикорупційні заходи, створено Офіс Генерального інспектора, а державні контракти стали укладатися через прозорі тендери [95, 200-208].

Для забезпечення безперервності законодавства було створено ряд інституцій та прийнято відповідні закони. Створено Виборчу Комісію, Спільний комітет у справах затриманих для координації політики утримання під вартою між Тимчасовим урядом та американо-британськими багатонаціональними силами, які залишились в Іраку після окупації. Прийняті закони про вибори, закон про політичні партії, наказ про дискваліфікацію певних осіб права балотуватися або обіймати державні посади, що були спрямовані на стабілізацію політичного процесу після транзиту влади. Одним із ключових у цьому напрямку було рішення, що прийняті КТУ закони залишатимуться чинними доти, доки вони не будуть скасовані або змінені законним актом суверенного уряду.

Тож в області державотворення, окупаційна адміністрація за короткий термін змогла закласти основи розбудови ліберально-демократичної держави із міжнародними стандартами захисту прав людини та ринковою економікою. В той же час у внутрішній політиці відбувалися процеси, пов'язані із історичними

особливостями Іраку та вторгненням союзників: поляризація ідеологічно протилежних груп, ізоляція тієї частки населення, яка за логікою дебаасизації втрачала доступ до влади та жорстка боротьба із тими, хто «не вписувався» у нову демократичну структуру Іраку. Ці три процеси були яскраво протилежними тим принципам, які Адміністрація закладала у основу державного управління Іраку (демократія, захист прав людини та децентралізація).

Говорячи про проблеми, окупацію США в Іраку можна охарактеризувати як багаторічну війну і боротьбу за виживання нового державного утворення. У жовтні 2009 року іракський уряд оприлюднив свою оцінку насильницьких смертей за період 2004-2008 років. За його оцінками, понад 85 000 іракців (цивільних та військовослужбовців) загинули насильницькою смертю за чотири роки. За деякими оцінками загальні втрати іракців від насилля або бойових дій за період з 2003 року сягають 100 000 [96, с. 1857-1864].

Ще однією характерною рисою була сумнівність легітимності окупації. Вторгнення без схвалення ООН, відсутність одностайного сприйняття у міжнародній площині підривали легітимність у зовнішньому міжнародному просторі, що мало наслідки і у внутрішній політичній площині країни. Насильницький характер вторгнення, фактично необмежені політичні повноваження окупаційної влади підривали довіру місцевого населення, несприйняття значною часткою мети і заходів окупаційної влади. Внутрішній актор (іракські політичні сили) були розділені між тими хто бачив можливості у окупаційній владі, та тими хто тиснув на міжнародного актора (СПГС та місію ООН) щодо скорішого транзиту влади від іноземного актора (США і Великої Британії) до місцевого.

Відсутність внутрішньої стабільності, безпеки, фрагментація та відсутність довіри до КТУ стали факторами, що сприяли радикалізації боротьби за владу. Фактично тривала громадянська війна, в яку були залучені сунітські повстанці (маргіналізована група), терористичні організації (найвідоміша із них – Аль-Каїда), шіїтські міліцейські формування, курдські збройні сили Пешмерга, Нова Армія

Іраку та сили НАТО. Терористичні акти проти окупаційної влади та представництва міжнародних організацій, міжрелігійна ворожнеча, жорстокість та насилля над ув'язненими [97, с. 101-108], мілітаризація незахищених груп населення – були повсякденною складовою громадянської війни в Іраку [98], [99].

Тож діяльність КТУ важко охарактеризувати однозначно. З одного боку комплексна діяльність із надзвичайним залученням ресурсів та міжнародної допомоги сприяла закладенню основ нового демократичного Іраку. За міжнародного тиску відбувся достатньо швидкий транзит влади до нового іракського уряду, носія суверенітету. Був сформований новий політичний клас, що отримав владу, відновлена політична конкуренція, що якісно відрізняється від баасистського періоду Іраку. Однак низка рішень ігнорували реалії та особливості країни, що призвело до непередбачуваних наслідків та відсутністю контролю ситуації «на місцях» у деяких регіонах. Закладені цінності у демократичну побудову Іраку не завжди відповідали реальності. Разом із побудовою демократії, наслідком окупації стала громадянська війна, посилення терористичної активності у регіоні, велика кількість людських втрат. Окупаційній владі не вдалося вирішити проблему безпеки, національної єдності та правопорядку, які є безумовною складовою демократії. То ж новий іракський уряд отримав ці проблеми у спадок, і не був достатньо сталим, щоб вирішувати їх самостійно. Узагальнюючи діяльність коаліції під проводом США, Адміністрації КТУ як вищого органу влади в період окупації, можна описати її як побудова шаблону держави-демократії «зверху» без урахування специфічних історичних, етнічних та релігійних особливостей країни, що призвело до згаданих проблем та наслідків. В той же час, завдання із повалення режиму Саддама Хусейна та зміни Іраку було виконано.

За методологією аналізу військових окупацій Д. Едельштайна (співвідношення цілей та результатів, витрат, наслідків), випадок Іраку можна було б визначити як дорогу, довготривалу окупацію, яка не досягла головної мети та усіх початкових цілей (невдача). Одним із факторів оцінки є довготривалий результат від їх досягнених, чого не можна сказати про цей випадок. І визначити її остаточний

успіх чи невдачу можливо лише у порівнянні із потенційними наслідками, які б існували у разі відсутності вторгнення і окупації. Що в принципі неможливо.

Ще однією специфікою цього випадку є те, що попри встановлення рамок «військової окупації» у резолюції Ради Безпеки ООН, діяльність окупаційної влади була необмеженою – це був державотворчий процес із побудови демократії, що йде в розріз із логікою міжнародного-гуманітарного права. Тому в історії це назавжди залишиться прецедентом трансформаційної окупації, яка орієнтуючись на захист прав людини ігнорує принципи збереження військової окупації. Однак цей прецедент також ілюструє непередбачувані наслідки сплеску насилля та політичної нестабільності, що звертає нашу увагу на необхідність глибокого розуміння ситуації «на місці», особливостей регіону, контролю прийняття рішень та оцінки потенційних ризиків і наслідків. Зокрема, політичні рішення, які ведуть до фрагментації у пост-воєнному поліетнічному та поліконфесійному суспільстві із комплексом історичних претензій та протирічч – це об'єктивна поспішна помилка. Або ж навмисне ігнорування, зверхність.

Окупація Ізраїлем Палестини з 1967 р. є другим випадком для аналізу реалізації влади під час військової окупації. Вона стала наслідком серії війн, взаємних територіальних претензій та проблеми визнання суверенітету між проголошеною у 1948 році державою Ізраїль та арабськими державами, зокрема політичними представництвами Палестини, які не визнають суверенітету Ізраїлю або ж вважають несправедливим територіальний розподіл території Палестини. Тож цей випадок має довге історичне коріння, що бере свій початок із завершення Британського мандату на управління Палестиною та рішенням Генеральної Асамблеї ООН про розділення Палестини для утворення двох незалежних арабської і ізраїльської держав, і проголошення незалежного Ізраїлю у 1947 році відповідно. Початковий міжнародний план із територіального розділення Палестини 51 на 49 та мирного співіснування євреїв і арабів у регіоні зазнав провалу, адже майже одразу Лігою Арабських Держав була розпочата війна проти Ізраїлю з метою створення держави Палестина на демократичних принципах на

усій підмандатній території. Від самого початку вирішення Палестинського питання на міжнародному рівні між Ізраїлем та арабськими державами і палестинським народом існували протилежні, безкомпромісні позиції щодо питання суверенітету над територіями. За результатами першої арабо-ізраїльської війни 1948 року (Ізраїль проти Єгипту, Лівану, Сирії, Йорданії та Іраку), Ізраїлю вдалося встановити контроль за межею запропонованою Генеральною Асамблеєю ООН та захистити власну державу, а Лізі Арабських Держав не вдалося утворити державу Палестина на противагу проголошенню суверенітету Ізраїлю над частиною історичних територій Палестини. У 1964 році була утворена Організація визволення Палестини (ОВП), що очолила боротьбу за створення незалежної держави. Тож проблема окупованих територій та меж суверенних територій Ізраїлю та держави палестинських арабів сформувалися одразу із проголошення Ізраїлю, а територія Палестини у результаті війни розділилася на три ізольовані частини: держава Ізраїль, Сектор Газа і Західний берег річки Йордан (палестинські анклави).

Зважаючи на особливість випадку – його довготривалість та незавершенність до теперішнього часу, варто визначити умовні основні віхи окупаційного процесу, які представлені у Додатку 7.

До теперішнього часу Ізраїль продовжує контроль над великими частинами Західного берегу та Східного Єрусалиму, незважаючи на резолюції ООН, які вимагають завершення окупації та створення незалежної палестинської держави. Збройний конфлікт перебуває у невизначеному стані, змінюючись фазами спаду та активності. У міжнародній площині, сторони не досягли остаточної згоди через протилежні позиції, хоча і присутня періодична позитивна динаміка у пошуку компромісів. ООН неодноразово визнавала окупацію Ізраїлем Східного Єрусалиму, Сектора Гази, Західного берега та Голанських висот, із закликом до припинення військових дій і виведення військ [100], [101], а Генеральна Асамблея у Резолюції № 225 (2011) підтвердила суверенітет палестинського народу [102]. Правові рамки

визначаються Гаазькою конвенцією 1907 р., Женевською конвенцією 1949 р. та міжнародними резолюціями.

За класифікацією причин цей випадок можна віднести до категорії недопущення потенційних ризиків. Зважаючи на те, що війна почалась слідом за проголошенням незалежності Ізраїлем, окупація радше стала заходом припинення просування ворожої сторони, створення буферної зони та контролю над палестинським населенням, ніж діяльністю з метою отримання прямих прибутків у внутрішній чи міжнародній площині. В той же час анексію Східного Єрусалиму можна розглядати як діяльність з метою отримання потенційних прибутків – територіальних надбань, внутрішнього іміджу, політичного впливу, однак і в цьому випадку фактор посилення безпеки в безпосередній близькості до власної території та контролю над палестинським населенням можна розглядати як вагомі чинники рішення. Тож розширення контролю з метою посилення безпеки та боротьбу із палестинськими політичними, військовими організаціями визначимо як основну мотивацію.

За критерієм проблеми цей випадок можна віднести до безпекової військової окупації, що передбачає встановлення тимчасового контролю над територією до моменту політичного врегулювання війни або конфлікту (недопущення перетворення окупованої території/країни на загрозу).

Структурне оформлення окупації почалось після Шестиденної війни у 1967 році, коли у результаті бойових дій збройним силам Ізраїлю вдалося зайняти території Східного Єрусалиму, Західного берегу річки Йордан, Сектор Гази, Синайський півострів і Голанські висоти. Через довготривалість окупації та динаміку конфлікту, структура управління окупацією не була сталою, а еволюціонувала, внаслідок триваючих повстань, збройних зіткнень та досягнутих міжнародних домовленостей.

На першочерговому етапі управління здійснювалось Ізраїлем в односторонньому порядку через військову адміністрацію, як вищим адміністративним органом на окупованій території. Регуляція здійснювалась через

видання військових наказів, які видавались як розпорядження або, у випадку Західного Берегу, поправок до законодавства Йорданії, яке вже не діє офіційно, але практично застосовується. До 2002 року ізраїльська влада видала близько 1 500 військових наказів, що регулюють практично всі аспекти життя [103, с. 78-105]. Правова система окупованої території була ускладненою через те, що Ізраїль не вважав ці території окупованими, а визначав їх як «спірні», через що відповідно до логіки Ізраїльського уряду положення МГП застосовувалось «де-факто», на територіях визнавались діючими попередні закони (періоду Британського мандату, Йорданії та ін.) у тому випадку, коли не суперечать військовим наказам окупаційної влади. Відповідно, була сформована система в якій окуповані території регулювались Ізраїлем у необхідному йому руслі, а порушення норм МГП не вважались порушеннями в принципі.

Механізмів впливу на політичні рішення для палестинського населення та утворених муніципалітетів не передбачалось. Загальна політика визначається Прем'єр міністром та Кабінетом Міністрів, а її реалізація покладається на Міністерство Оборони. Адміністративно-територіальний устрій складався із округів із вищою посадою військового губернатора (коменданта), які підпорядковувались воєнному командуванню. Губернатори відповідали за контроль і виконання бюджету, в їх підпорядкуванні перебував персонал із з різних державних міністерств, таких як охорони здоров'я, освіти, сільського господарства, праці, торгівлі та туризму, соціального захисту та юстиції, та призначені радники із Міністерства закордонних справ та поліції.

Утворені на території муніципалітети відповідали за місцеві справи, за винятком поліцейських функцій, які закріплювались за військовими відомствами. На території Західного Берегу на керівні посади кандидати затверджувались через вибори, у Секторі Гази до місцевих рад кандидати обирались, а на посади мерів — затверджувались окупаційною владою. Загальна кількість обраних депутатів досягала близько 200, а серед основних палестинських політичних сил початкового етапу окупації були Фатх та Народний Фронт [104].

Суттєві зміни відбулись після підписаних угод в Осло, коли палестинці отримали міжнародну визнану адміністративну структуру управління – Палестинську національну адміністрацію (ПНА). Утворена у 1994 році, як керівний орган палестинських автономних областей на Західному березі та Секторі Газа (до 2007 року), у рамках мирної угоди в Осло між Ізраїлем і Організацією визволення Палестини (ОВП). Відповідно до Угоди палестинські території були поділені на три типи управління: території під адміністрацією та безпекою ПНА (Зона А), території під адміністрацією ПНА, але спільними Ізраїльсько-палестинською безпекою (Зона В) і території під адміністрацією та охороною Ізраїлю (Зона С). Регіональне управління було розділено на 16 мухафаз: 11 на Західному березі і 5 у секторі Газа.

ПНА керується Основним законом (тимчасова конституція), до якої законодавча влада може вносити зміни більшістю у дві третини голосів. Структура влади ПНА передбачала посади: Президента (головнокомандувач сил безпеки, керує зовнішніми відносинами, має право вето та може видавати укази), Прем'єр-міністра (призначається президентом), Ради міністрів (вищий орган виконавчої влади, що залежить від довіри парламенту), Палестинську законодавчу раду (парламент, складається з 132 членів, обраних на чотири роки) [105]. На перших виборах 1996 року Ясір Арафат був обраний президентом палестинської автономії, а партія Фатх отримала більшість в законодавчій раді першого скликання.

Під час наступних виборів 2004 року, Хамас, який отримував все більшу прихильність палестинців Сектора Гази, отримав більшість місць у законодавчій раді, що призвело згодом до політичних протиріч та збройного конфлікту між Фатхом та Хамас. Ця боротьба призвела до втрати фактичного контролю ПНА над Сектором Гази, та розділенням сфер впливу між Фатхом (який зберіг контроль над ОВП – визнаним зовнішньополітичним представництвом Палестини) за Західним Берегом та Хамас за Сектором Гази. Обраний новий Президент Махмуд Аббас у 2007 році оголосив надзвичайний стан у ПНА та здійснює внутрішнє управління через укази, що фактично паралізувало роботу законодавчого органу.

Розкол між Фатхом та Хамас став центральною проблемою у спільному інституційному розвитку та державотворчому процесі ПНА. Попри те, що політичне керівництво обох сил здійснювало ряд переговорних спроб та утворювало Уряди єдності (2007, 2014), практичних результатів досягти не вдалось. Надзвичайному Уряду за часів прем'єр-міністра Салама Файяда (2007-2013) вдалось провадити реформи, що сприяли інституційній розбудові. У звіті Спеціального комітету зі зв'язків ООН було відзначено, що «інституцій ПНА достатньо для функціонування уряду держави» [106]. В той же час, такі питання як забезпечення житлом, охорона здоров'я, освіта, доходи, безпека населення, надходження до бюджету та зростання зовнішнього боргу ПНА залишались першочерговими для вирішення та потребували залучення міжнародної допомоги. Повноцінне функціонування автономії постійно перебуває під впливом взаємопов'язаних факторів: внутрішній розкол, тиск політики Ізраїлю на окупованих територіях, спалахи насилля між населенням Ізраїлю та Палестини. Ці фактори підривають як переговорний процес довкола врегулювання, так і прогрес функціональності ПНА.

Узагальнюючи структуру влади на окупованих палестинських територіях визначимо такі особливості: 1) вища влада завжди належала Ізраїлю, який визначав військовими указами внутрішньополітичні умови територій; 2) як наслідок переговорного та політичного процесу довкола палестинського питання, структура влади зазнавала еволюційних змін; 3) створення ПНА стало важливою зміною палестинського самоврядування, проте її діяльність перебувала під тиском Ізраїльської політики та прямо залежала від врегулювання проблеми в цілому, що заважало автономії функціонувати повноцінно; 4) Посилення впливу організації Хамас та втрата фактичного контролю ПНА в Секторі Гази, і як наслідок розкол ОВП, призвели до фрагментації палестинського політичного представництва, втрати єдності в управлінні територіями, яке перебувало під тиском Ізраїлю; 5) Застосування насильства кожної із сторін із часом не знижувалось, а

продовжувалось із періодичними паузами, а із розколом всередині ПНА та посиленням Хамас радикалізувалось.

Логіка реорганізації управління після підписання Угод в Осло за результатами першої інтифади полягала в тому, що визнання ПНА передбачало передачу їй обмеженого суверенітету та повну відповідальність за палестинське населення, в той час як загальний контроль над територією, в тому числі її зовнішні кордони зберігались за Ізраїлем [107, с. 30-32]. Відповідно до розподілу територій на зони відповідальності між ПНА та Ізраїлем, то повний контроль палестинців зберігався над розрізненими ділянками, що нагадували архіпелаг, проте із більшою частиною населення, а Ізраїль зберігав контроль над більшою частиною територій із меншою часткою населення, але із власними поселеннями-колоніями. Тож попри отримання цивільної та частково військової влади над населенням, так званого «обмеженого суверенітету», окупація не зникла, а продовжилась, лише у іншій моделі: Ізраїль відмовився від стратегій спрямованих на вирішення проблеми взаємовідносин із палестинським населенням, а скоріше намагався його ізолювати на власній території. [108, с.114-160].

Зміна стратегії управління Ізраїлем посилила соціально-економічну кризу на палестинських територіях: різке зростання безробіття, проблеми з продовольчою безпекою та погіршення медичних показників [109]. Це сформувало умови Другої Інтифади, внаслідок якої Ізраїль вийшов із Сектора Гази за «планом розмежування» Арієла Шарона (2005), але водночас посилив зовнішній контроль і з 2007 року запровадив повну блокаду. Це ізолювало регіон, загострило протистояння Хамасу з Ізраїлем та погіршило соціально-економічну ситуацію. Посилення фрагментації палестинських територій, активізація протистояння та його перехід у відкриту фазу супроводжуються блокадою Сектора Гази, військовими операціями Ізраїлю та поглибленням гуманітарної кризи.

Багаторічна політика Ізраїлю на окупованих територіях за даними Human Rights Watch все частіше порівнюється із режимом апартеїду та інституціоналізованою дискримінацією, яка проявляється через приховану

законодавчу дискримінацію палестинців на території Ізраїлю та пряму дискримінацію на окупованій території. Колонізації через єврейські поселення та їх інфраструктурна інтеграція до Ізраїлю, проходить разом із експропріацією землі, заборонами на будівництво, контролем за пересуванням, заборонами на повернення – обмеженнями, які існують виключно для палестинців [110].

Правозахисні організації повідомляли про контроль та нерівномірний розподіл природних ресурсів: споживання води ізраїльтянами щонайменше в чотири рази перевищує споживання води палестинцями, які живуть на окупованій території. Аналогічна різниця проявляється у судовій політиці: палестинське населення підлягає військовим судам, які у подавляючій більшості виносять обвинувачувальні вироки, в той час як ізраїльські поселенці притягуються до відповідальності в ізраїльських цивільних судах і користуються більшим правовим захистом згідно цивільним законодавством. За інформацією Amnesty International, за останні 50 років кількість справ розглянутих ізраїльськими військовими судами із винесенням обвинувачувального вироку досягає показнику 90 відсотків. В той час як з 2001 року не було розглянуто жодної із тисячі скарг на катування поданих до Ізраїлю. Близько 13 відсотків Східного Єрусалиму відведено під палестинське будівництво, в той час як кількість незаконних ізраїльських поселень у ньому досягає 35 відсотків [111].

Окупаційна політика Ізраїлю та невизначеність статусу Палестини спричиняють цикли насилля та загострення конфлікту. Для палестинців це наслідок окупації та застою переговорів, для Ізраїлю – реакція на загрози безпеці. Політика інтеграції, а потім ізоляції палестинців не вирішувала питання суверенітету, що й спричиняло послідувачі негативні реакції. Ми припускаємо, що в такому контексті будь-яка окупаційна політика, не вирішуючи ключового питання статусу територій, матиме лише тимчасовий ефект.

Окупації Палестини Ізраїлем можна охарактеризувати як дорогу довготривалу окупацію, яка частково досягла вигідних для Ізраїлю цілей, але почасти ігнорувала цілі пов'язані із МГП (змішана). Ізраїлю не вдалося позбутися загрози для

державної безпеки, проте використовуючи окупацію як політичний інститут для посилення власного впливу в регіоні, розширення території проживання ізраїльського населення та стримування розвитку держави Палестина, він протягом багатьох десятиліть впливають на розподіл впливу на власну користь. Серед тих завдань окупаційної влади, що включають обов'язкові відповідно до МГП та політично мотивовані (вигідні для Ізраїлю), схоже друга група стала пріоритетною під час окупації. Довготривалий успіх цього випадку визначають два наслідки: поступове посилення впливу Ізраїлю та послаблення Палестини, та циклічна радикалізації насилля внаслідок окупаційної політики. При відсутності перспектив врегулювання проблеми суверенітету палестинської держави, Ізраїль намагається взяти «максимум» від окупації, але у довготривалій перспективі це закладає міцний фундамент для ще багатьох десятиліть нестабільності.

Порівнюючи окупацію США в Іраку та Ізраїлю у Палестині, визначаючи найзагальніші висновки пов'язані із реалізацією влади, виокремимо спільне і відмінне.

Спільне:

- 1) У обох випадках, окупаційна влада вийшла за межі рамок МГП військової окупації.
- 2) Обидві окупації виявились нездатними повністю досягнути головної мети та поставлених цілей: випадки виявляють спільність у довготривалих результатах, таких як відсутність миру, стабільності та безпеки, триваюче насилля, сплеск тероризму.
- 3) Окупаційній владі у обох випадках не вдалось заручитись довірою місцевого населення, що призвело до підриву легітимності, фрагментації політичних еліт, радикалізації боротьби за незалежність.
- 4) Окупації призвели до порушення прав людини, руйнування інфраструктури, деградації економічно-соціального стану територій, обмеженого доступу до базових послуг місцевим населенням.

- 5) Міжнародні організації вимушені постійно надавати допомогу, здійснювати моніторинг ситуації, та залучати ресурси необхідні для захисту цивільного населення цих територій.
- 6) Обидві випадки демонструють тенденцію політичних мотивів окупаційних сил реалізувати актуальні цілі сторони, що здійснює окупацію, в той же час ігноруючи такі фактори як довгострокові наслідки, захист цивільного населення, досягнення стабільності у регіоні.

Відмінне:

- 1) Випадок Іраку призвів до трансформації політичного режиму, в той час як випадок Палестини призвів посилення впливу через окупацію та недопущення збільшення загрози для Ізраїлю, що пов'язано із різними проблемами, на вирішення яких спрямовувалась окупація.
- 2) У Іраку окупація виявилась тимчасовою, адже суверенітет належить місцевому політичному суб'єкту, в той час як у випадку Палестини проблема суверенітету залишається центральною для завершення окупації.
- 3) Новий Уряд Іраку отримав у спадок ті проблеми, які не були вирішені (а деякі із них – виникли) під час окупації, що потребує постійної допомоги від міжнародних та іноземних акторів. В країні досі не існує національної згоди, тривають громадянські війни та існують терористичні загрози.
- 4) Влада ПНА не змогла досягти єдності та стабільності. Політичним елітам Палестини притаманні внутрішні (боротьба за владу, ізолюваність, різні погляди на майбутнє) та зовнішні проблеми (постійний тиск Ізраїлю, блокада окупованих територій, підрив інституційної спроможності ПНА).

За результатом аналізу нижче пропонується Додаток 8 – реалізація влади США в Іраку (2003 – 2008 рр.) та Ізраїлю на окупованих територіях Палестини (1967 – 2024).

2.3 Влада окупації з метою анексії як прояву іноземного контролю та управління на прикладі окупації Північного Кіпру Туреччиною

Для дослідження окупацій з метою анексії варто врахувати такі їх особливості, які дозволяють виокремити подібні випадки в окремий вид окупації, зокрема: реалізація влади на окремій території іноземним актором та претензія на постійну присутність (суверенітет).

За таких обставин можливі два потенційні сценарії: 1) підготовка прямої анексії під час окупації, спробі створити «легітимну» процедуру приєднання територій; 2) створення та забезпечення необхідними ресурсами контрольованого уряду, визнання його єдиним носієм суверенітету окупованої території.

У першому випадку доречно говорити про окупацію яка призводить до фактичного встановлення суверенітету іноземним актором над певною територією іншої держави (незаконний акт). У другому випадку наслідком окупації можуть бути самопроголошення нового державного утворення (так звані невизнанні держави, квазідержавні утворення), зміна політичного керівництва країни (усунення нелояльного управління), або проголошення іншої держави замість попередньої (зміна політичного режиму, встановлення протекторату). Попри відмінність практичних результатів окупації з метою анексії, їх ще однією спільною рисою є те, що без держави, яка здійснює окупацію або її підтримки – ці політичні утворення нежиттєздатні.

Для виділення таких випадків в теоретичній частині були запропоновані наступні критерії: 1) зміна політичного керівництва на певній території під час або після збройного конфлікту; 2) проголошення уряду та його суверенітету над певною територією 3) наявність іноземного актора, що прямо або опосередковано підтримує проголошений уряд; 4) надання підтримки збройним силам чи формуванням матеріально-технічної чи військової допомоги; 5) врахування того факту, що без допомоги іноземного актора не відбулося б зміни влади чи втрати контролю суверенного уряду над територією; 6) політичний тиск іноземного актора

на суверенний уряд, який намагається вирішити збройний конфлікт із самопроголошеним урядом чи політичною силою, що ставить під сумнів його суверенітет.

Для дослідження реалізації влади під час військової окупації було обрано такий випадок – окупація Туреччиною північного Кіпру у 1975 р. та створення Турецької Республіки Північного Кіпру (ТРПК).

Республіка Кіпр була утворена у 1960 р. після завершення британського мандату управління островом. Історичні особливості острова полягали у заселенні його двома громадами: греків-кіпріотів та турків кіпріотів. Рішення про утворення єдиної незалежної держави із управлінням і представництвом двох громад стало компромісним на противагу пропозиції возз'єднання острова з Грецією (єнозіс), і поділом острова між Грецією і Туреччиною (таксім) [112, с. 50-56]. Згідно нової конституції була утворена президентська форма правління, із незалежними гілками влади та системою стримувань і противаг, пропорційного представництва, що мало на меті захистити інтереси турецької меншини. Першим Президентом було обрано лідера грецької громади Архієпископа Макаріоса III, а представники турецької громади долучились до уряду. У 1961 році країна була прийнята в ООН. Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Греція і Туреччина стали гарантами конституційного ладу на острові. Турція і Греція утримували на Кіпрі обмежені контингенти своїх збройних сил. Тож, після колоніального періоду зусилля були спрямовані на формування спільної демократичної держави із захистом інтересів усіх громад та готовності підтримувати безпеку.

Проте компромісний підхід не забезпечив сталого розвитку і безпеки. Відсутність єдності між громадами паралізувала здатність уряду функціонувати та призводила до міжетнічних заворушень. Після такого випадку 1963 р., турки-кіпріоти покинули уряд, і фактичне управління здійснювалось грецькою громадою, в той же час розпочався процес ізоляції громад одна від одної та розселення на північну-південну частини острова.

Більшість турків-кіпріотів мешкали в окремих районах великих міст або ж у сільських анклавах з обмеженим і контрольованим доступом. Взаємна ізоляція, а також вплив протилежних позицій Греції і Туреччини на кіпрську проблему посилювали дестабілізацію. Обидві країни використовували Кіпр як спосіб реалізації власних зовнішньополітичних амбіцій.

Військовий переворот у Греції 1967 року та встановлення «режиму полковників» підсилили націоналістичні амбіції греків-кіпріотів, що призвело до військового путчу на Кіпрі у 1974 році, поваленню офіційної влади (представленої греками-кіпріотами) та встановлення військової хунти на острові [113, с. 445-452]. Відповіддю Туреччини стало військове вторгнення, окупація південної частини острова, близько 30 відсотків його території. Режим полковників не спромігся на масштабні зворотні дії через відсутність широкої підтримки та нестабільність всередині самої Греції, тож після короткотривалих бойових дій за участі сторін конфлікту, острів виявився фактично розділеним. За посередництва ООН було посилено Збройні сили ООН з підтримання миру на Кіпрі (ЗСООНК), організовано взаємне переселення представників двох громад. Сторони конфлікту були поділені буферною «зеленою лінією» між північчю та півднем, встановленою ООН.

Наслідком цього розділення та відсутності компромісного рішення серед сторін стало самопроголошення турками-кіпріотами у 1983 році Турецької Республіки Північного Кіпру (ТРПК). ООН у резолюції Ради Безпеки № 541 визнала рішення не легітимним, та закликала дотримуватись договору про утворення Республіки Кіпр від 1960 р. в її конституційних кордонах, а також продовжила мандат миротворчої місії на Кіпрі з метою припинення бойових дій та підтримки буферної зони [114]. Лише Туреччина визнала незалежність ТРПК.

Тож у рамках міжнародного права єдиним визнаним суб'єктом залишається Республіка Кіпр, яка все ще функціонує за Конституцією 1960 року, хоча на практиці управляється лише представниками греко-кіпрської громади.

З 1983 року представники обох сторін неодноразово вели переговори щодо можливого об'єднання острова, яке включало ліквідацію ТРПК як держави. У 2004

році вони були найближчими до мирного вирішення конфлікту. За підтримки ООН та Генерального секретаря Кофі Аннана було розроблено план створення Об'єднаної Республіки Кіпр як федеративної держави. За цим планом, після незначних змін, греки-кіпріоти продовжили б контролювати територію Республіки Кіпр, а турки-кіпріоти — райони ТРПК.

План Аннана був винесений на референдум перед вступом Кіпру до ЄС. Хоча турки-кіпріоти його підтримали, більшість греків-кіпріотів відкинули, як такий що узаконює амбіції турецької громади в рамках Республіки [115, с. 223-254]. В результаті кіпрське питання залишається невирішеним, а статус ТРПК невизнаним на міжнародному рівні. З 2004 року Кіпр був прийнятий до Євросоюзу, але фактично лише та частина, яка контролюється владою греків-кіпріотів. Позиція ЄС залишається такою, що лише із вирішенням проблеми статусу ТРПК та відновлення міжнародно визнаних кордонів, уся частина острова зможе приєднатись.

Вторгнення Туреччини та подальша окупація були спрямовані на недопущення енозісу, захист турків-кіпріотів і посилення стратегічного впливу. Це забезпечило контроль над територією, транспортними шляхами та ресурсами, а також сприяло легітимізації Північного Кіпру. За групою причин цей випадок належить до змішаного типу – запобігання негативним наслідкам і максимізація прибутків. За критерієм проблеми можемо віднести до непрямого управління (створення або підтримка контрольованого невизнаного уряду).

Після військового вторгнення Туреччини, Генеральна Асамблея та Рада Безпеки ООН класифікували її дії як військову інтервенцію, закликали вивести контингент та зосередитися виключно на переговорному процесі [116]. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН №37/253 визнала частину кіпрської території окупованою, закликала вивести окупаційні сили, а односторонню діяльність сторін-конфлікту назвала такою, що підриває демографічну структуру та закріплює фактичний стан на острові [117]. Тож ситуація на початковому етапі збройного конфлікту класифікувалась міжнародним актором як військова окупація, і

відповідно це накладало на Туреччину зобов'язання згідно МГП, а саме правил щодо проведення військової окупації.

На цьому етапі була утворена Автономна турецько-кіпрська адміністрація, із вищою посадою віце-президента, власним парламентом, члени якого представляли окуповані муніципалітети, та створеними міністерствами. Серед першочергових заходів адміністрації було налагодження економічних та транспортних зв'язків, відновлення місцевої економіки за комплексної фінансово-матеріальної підтримки Туреччини, відновлення туристичної індустрії. Відбувся перехід на турецьку ліру, турецький банк почав виконувати функції центрального банку автономного утворення, були запуснені Турецькі програми адміністративної і військової підготовки турків-кіпріотів [118, с. 93-122]. В загальному плані, від самого початку Туреччина виступає головним спонсором і інвестором окупованої території, а її збройні сили зберігають військовий і поліцейський контроль із безпекових мотивів [119, с. 7-21].

Наступним політичним кроком стало проголошення У 1975 році Турецької Федеративної Держави Кіпру (ТФДК) під керівництвом Рауфа Денкташа. Цей крок мав на меті сприяти визнанню федеративної структури Кіпру під час переговорного процесу. Проте світова спільнота відмовилася визнавати новоутворення, і Рада Безпеки ООН висловила занепокоєння щодо його створення у Резолюції № 367. На виборах 1976 року перемогла Партія національної єдності, завдяки чому розпочалася робота над власною конституцією для ТФДК. Основні обговорення стосувалися майбутньої федеративної структури з безпековими гарантіями, розв'язання економічних і соціальних питань [120, с. 354-360].

Першочерговий етап можна охарактеризувати як формування інституційної спроможності федеративного державного утворення із власними контролем кордонів та митницею, посадою президента, парламентом та урядом. Формально воно намагалось відповідати нормам Республіки Кіпр про його суверенітет над усім островом, в той же час посиляючись на закріплене у Конституції представництво турків-кіпріотів. Туреччина створила умови для цього процесу, беручи участь у

переговорах з метою підготувати фундамент до закріплення розділення повноважень у рамках однієї Республіки.

Згадана вище Резолюція Генеральної Асамблеї №37/253 не відзначила зусиль побудови федеративного утворення та визнавала суверенітет Республіки Кіпр на усій території острова, у рамках затвердженого Конституцією державної структури. Відповіддю Анкари та турків-кіпріотів стало проголошення 15 листопада 1983 року Асамблеєю Турецької Федеративної Держави Кіпру незалежної держави Турецької Республіки Північного Кіпру [121]. Згідно затвердженої на референдумів 1985 року Конституції, ТРПК має структуру парламентської демократії з поділом влади на три гілки, та адміністративним поділом на 5 районів. Вища представницька посада належить президенту, який керує радою міністрів (виконавчою владою). Законодавча влада належить однопалатному парламенту, який складається з 50 депутатів, обраних на п'ятирічний термін. Судова влада представлена Конституційним судом та іншими судовими органами різних рівнів [122].

На перших парламентських виборах більшість отримали партії Партія національної єдності (ПНЄ), Республіканська турецька партія (РТП) та Партія соціального визволення (ПСВ). На президентську посаду був обраний Рауф Денкташ, кандидат від Партії Національної Єдності (партії більшості). Посада прем'єр міністра була також затверджена за представником партії більшості, Дервішем Ероглу. Тож практичним результатом цього етапу стало утворення незалежної невизнаної держави, із проведеними демократичними виборами, утвореним урядом та обраним президентом, що попередньо проводив політику із інституційної розбудови уряду федерації.

Узагальнюючи структуру окупації, вона пройшла еволюцію від автономного утворення під контролем Туреччини, до розбудови федеративного утворення із власним урядом та президентом, і врешті проголошенням незалежності і утворенням парламентської демократії. Проголошена ТРПК опинилась у міжнародній ізоляції, протилежними переговорними позиціями із греками-

кіпріотами, Грецією та міжнародним актором ООН, а також у повній економічній та військовій залежності від Туреччини, яка залишалась головним представником інтересів турків-кіпріотів на міжнародній арені. Положення ТРПК відповідає критеріям невизнаної держави, зокрема фактичній незалежності, міжнародній ізоляції, впливу конфлікту на внутрішню політику та залежності від держави-патрона [123], [124], [125, с. 156-160].

У 2004 році генеральним секретарем ООН Кофі Аннаном, за результатом тривалих переговорів, був представлений план врегулювання конфлікту, ідея якого полягала у об'єднанні Кіпру у федерацію двох автономних суб'єктів. Згідно плану передбачались широкі повноваження у самоврядуванні для суб'єктів федерації та створення спільної центральної влади. План підтримував ідею єдиного суверенітету Республіки Кіпр, в той же час фактично визнаючи право на самоврядування та окрему місцеву політику турків-кіпріотів, спираючись на створену інституційну спроможність ТРПК.

На чергових виборах 2003 року у ТРПК тема статусу була центральною. На відміну від попереднього курсу на визнання незалежності, з'явилась альтернатива із практичною перспективою, що полягала у об'єднанні із Республікою та виході із ізоляції. Виборцям турків-кіпріотів було запропоновано два варіанти: «статус-кво» або «прогрес». Перше передбачало підтримку ТРПК як незалежної держави, тоді як друге означало рішення з подальшим членством в ЄС єдиного острова [126, с. 130].

Агітуючи за рішення про об'єднання, опозиційна Республіканська Турецька партія (РТП) на чолі із Мехмет Алі Талатом здобула перемогу. На міжнародній арені підтримка плану Аннана підвищила статус ТРПК, хоча й без офіційного визнання, демонструючи готовність турків-кіпріотів до компромісу. Хоча результати референдуму виявились неочікуваними, та показали чіткий розкол у позиціях: 65% турків-кіпріотів підтримали план, тоді як 76% греків-кіпріотів відхилили його. Це призвело до збереження статус-кво, що означало подальшу

міжнародну ізоляцію ТРПК, проте зміцнило її позиції серед прихильників об'єднання на міжнародному рівні [120].

У внутрішній політиці порядок денний щодо плану призвів до зміни у владному розподілі: на парламентських виборах партія-підтримки плану, РТП, отримала незначну більшість, а на президентських виборах 2005 року перемогу отримав Мехмет Талат, змістивши багаторічного лідера Рауфа Денкташа. Позиція Туреччини щодо плану була позитивною, тож внутрішньополітична боротьба у ТРПК впливала і на відносини місцевих акторів із державою-покровителем.

Особливість відносин місцевого політичного суб'єкту із Туреччиною полягає у тому, що в той час як країна-покровитель підтримує інституційну спроможність та економіку окупованих територій, вона має власні зовнішньополітичні інтереси у регіоні, як ми зазначали при аналізі меті. За довгі роки позиції місцевої політичної еліти коливались між сепаратистським курсом та повною підтримкою об'єднання та виходу із ізоляції. Позиція МЗС Туреччини була схвальною щодо компромісного варіанту об'єднання, адже це сприяло б вирішенню проблеми статусу, але в той же час зберігало б можливість впливати на ситуацію на Кіпрі та знімало б бар'єри щодо обговорення перспектив країни на вступ до ЄС. Тож, маючи власні зовнішньополітичні інтереси країна-патрон прямо впливає на політичні еліти ТРПК та вибір між двома зовнішньополітичними векторами [127, с. 132-134].

Після провалу плану Аннана, протягом 2004-2017 рр. лідери та уряди Республіки Кіпр та ТРПК, а також держав-гарантів здійснювали серію спроб досягти домовленостей, але попри видиму узгодженість спільного напрямку, не вдавалось досягти компромісів щодо реальних практичних кроків пов'язаних із питанням військового контингенту Туреччини, безпекових гарантій для ТРПК, повноважень суб'єктів майбутнього федеративного утворення. Якщо політична воля лідерів проявлялась у спільних заявах, переговорах, зустрічах пов'язаних із напрацюванням стратегій майбутнього об'єднання, то у практичній площині ситуація часто залежала від внутрішньополітичної ситуації в середині місцевих суб'єктів, політичних амбіцій, впливу держав-гарантів на переговори та більш

категоричним баченням політичних еліт Республіки Кіпр ролі потенційного федеративного суб'єкта турків-кіпріотів.

Саміт у Кран-монтана 2017 року мав стати великим вирішальним кроком на шляху до врегулювання проблеми статусу. Сторони були представлені греками-кіпріотами та Грецією і турками-кіпріотами та Туреччиною. Попри підтримку спільного напрямку врегулювання, сторони не дійшли згоди щодо підтримки гарантій безпеки для турецької частини острова та збереження військового контингенту Туреччини, на яких наполягав міністр закордонних справ Мевлют Чавушоглу. Сторони не змогли досягти реальних рішень по жодному із проблемних питань. Крах переговорів призвів до проголошення тодішнім президентом ТРПК, Мустафою Акінджи, переходу до моделі двох держав у складі ЄС, що підтримала Туреччина, як той варіант який звучав на переговорах і від грецької сторони. Проте внутрішньополітичний розкол у ТРПК, критика опозиції, змусили Акінджи повернутись до ідеї федеративного об'єднання, що створило дилему між Туреччиною і місцевими політичними елітами, коли МЗС першої наполягало на моделі двох держав, а президент ТРПК був змушений дотримуватись ідеї федералізації.

На наступних чергових виборах у 2020 році Туреччина вбачала політику Акінджи загрозовою та суперечливою. Його головними конкурентами були Ерсін Татар, який отримав підтримку уряду Ердогана та виступав за модель двох суверенних держав, і Т. Ерхурман, який підтримував федеративне об'єднання Кіпру. За даними Freedom House, Туреччина втручалася у внутрішній виборчий процес, надаючи підтримку Татару через систему патронажу, та здійснюючи тиск на Акінджи. Використовуючи економічний, дипломатичний вплив та військову присутність на острові, країна-покровитель застосувала непрямі механізми для впливу на уподобання електорату [128]. Попри підтримку від головної опозиційної партії РСП, Акінджи програв Татару у другому турі.

Після провалу саміту та зміни політичного керівництва ТРПК, її офіційна позиція, за підтримки Туреччини, орієнтована не негайне визнання незалежності

для забезпечення подальшої стабільності на Кіпрі, та входженні двох кіпрських держав до ЄС. Позиції Греції та греків-кіпріотів розглядаються як неконструктивні, а у ООН турецька риторика зводиться до того, що їх спільна сторона здійснила всі необхідні спроби і доклала зусиль для пошуку компромісних рішень, однак оскільки це не призвело до об'єднання, то настав час визнати незалежність ТРПК як факт, а миротворчому контингенту ООН для продовження діяльності пропонується укласти угоду із ТРПК [129]. Тож, можна зазначити, що намагаючись вирішити зовнішню проблеми суверенітету, ТРПК пройшла декілька ключових етапів: від сепаратистського курсу до підтримки федералізації і знову до визнання незалежності після провалу переговорів 2017 року та обранням президентом Е. Татара [127, с. 141-146].

Після провалу плану та вступу Республіки Кіпр до ЄС у 2004 році (як єдиного суверена на острові), Євросоюз реалізує «Програму фінансової допомоги для турецько-кіпрської громади». З 2006 року на Програму допомоги було виділено 688 млн. євро. Іншим заходом стимуляції взаємовідносин стало введення Європейською комісією Регламенту «Зеленої лінії» для спрощення переміщення людей і товарів між північною та південною частинами острова. У 2023 році обсяг торгівлі через фактичний кордон зріс на 9,6% досягнувши показника у 16 млн євро та було зафіксовано 7,1 млн дозволених перетинів. Ці показники показують постійну зростаючу динаміку [130].

ЄС також фінансує діяльність неурядових організацій, оскільки багато турецьких кіпріотів мають паспорти Республіки Кіпр і відповідно громадянство ЄС. Завдяки цьому підтримка з боку ЄС значно вплинула на розвиток громадянського суспільства в ТРПК, фінансуванню неурядових організацій і сприяла проведенню реформ, орієнтованих на демократизацію та підготовку до можливого об'єднання острова [131].

У внутрішній політиці головна проблема для невизнаних, частково-визнаних держав полягає у підтримці внутрішньої легітимності, на яку впливають такі загальні фактори як сприйняття демократії, довіра до держави-покровителя,

забезпечення добробуту і благополуччя, сприйняття безпеки і колективної ідентичності (націєтворення) [132, с. 6]. Легітимність серед населення може бути отримана і в авторитарних режимах, якщо держава виконує свої основні функції та забезпечує основні послуги безпеки, охорони здоров'я та освіти, працевлаштування та економічного розвитку [133, с. 528-534]. Держава-патрон у цьому процесі відіграє двозначну роль – з одного боку всестороння підтримка сприяє здатності місцевих інститутів виконувати свої функції забезпечення та надання послуг населенню і захисту (посилює легітимність), а з іншого робить місцевого актора залежним як в очах населення, так і у зовнішній площині (зменшує легітимність).

Туреччина зміцнювала свою присутність на острові через міграційні хвилі протягом 1974-2000 рр., коли громадяни Туреччини прибували з метою заповнення браку робочої сили після переселення греків-кіпріотів, заповнення попиту в окремих секторах економіки та із особистих мотивів. Цей захід сприяв зміні демографічної ситуації на території ТРПК, із одного боку посилював турецьку самоідентифікацію, а з іншого підсилював кіпріотську ідентифікацію місцевого населення, і врешті сприяв розподілу населення на громади турків-кіпріотів та турків-мігрантів [134].

Економіка ТРПК залежна від підтримки Туреччини, що надає субсидії, кредити та інвестиції, але водночас залишається нестабільною через слабку інституційну базу, дефіцит бюджету та обмежені торговельні можливості. Валютний і митний союз із Туреччиною посилює вразливість до її економічних криз, що впливає на політичні настрої населення. Основними галузями є туризм і будівництво, які активізувалися після 2003 року, хоча економічні труднощі, залежність від імпорту та слабкий аграрний сектор стримують розвиток [135], [136, с. 18-31].

Самоідентифікація турків-кіпріотів змінювалася з часом під впливом соціальних і політичних подій. Турецький націоналізм та ідентичність турків були прийняті для протистояння грецькому націоналізму та грецькій ідентичності,

прийнятій греками-кіпріотами. Після 1974 року контакти з турецькими іммігрантами та зростаючий вплив Анкари почали відчужувати частину громади турків-кіпріотів, спонукаючи їх до прийняття «кіпрської» ідентичності як основної. Це призвело до відсутності спільної колективної ідентичності, незважаючи на етнічну однорідність суспільства, та підтримку плану Аннана. Результати референдуму свідчили про підтримку двозонального федерального возз'єднання з Республікою Кіпр та членство в ЄС, що відображало зниження внутрішньої легітимності [137, с. 147-157].

Політична та економічна динаміка ТРПК залежить від питання суверенітету, допомоги Туреччини та відносин із Республікою Кіпр і ЄС. Політичний ландшафт змінювався між двома основними векторами – сепаратизмом і об'єднанням, що позначалося на виборчих циклах і формуванні урядів. Зовнішньополітичний курс ТРПК змістився в бік незалежності, що зміцнило економічну підтримку з боку Туреччини та нормалізувало двосторонні відносини [138].

Сприйняття ТРПК формується через суперечливі фактори: з одного боку, корупція, втручання Туреччини та невизначеність статусу підривають довіру, з іншого – політична стабільність, підтримка демократії та соціально-економічний рівень посилюють її позиції [139, с. 29-38].

Згідно з методологією Freedom House, глобальний рівень свободи ТРПК оцінюється на 76/100 балів, що визначає її як «вільну» територію, значно випереджаючи Туреччину (33/100), але поступаючись Республіці Кіпр (92/100). Попри плюралізм та демократичну змінюваність влади, проблемами залишаються вплив Туреччини, корупція та тіньова економіка [140], [141].

Узагальнюючи проведений аналіз окупації території північного Кіпру Туреччиною та реалізації влади в умовах окупації визначимо, що Туреччина здійснила окупацію, підтримала створення контрольованого уряду, визнала його носієм суверенітету та забезпечує необхідними ресурсами для виживання. Цей випадок відноситься до запропонованого виду окупації з метою анексії, відповідає критерію реакції на проблему – непряме управління (створення або підтримка

контрольованого невизнаного уряду), та відповідає критеріям запропонованим для виділення таких випадків. Це дорога довготривала окупація, яка досягла першочергових цілей, але у довгостроковій перспективі не досягла бажаного врегулювання, що дозволяє охарактеризувати її як змішану (ближчу до успіху) із точки зору оцінки досягнень Туреччини.

Туреччині вдалося досягти першочергової мети окупації: недопущення приєднання Кіпру до Греції, захист населення турків-кіпріотів, збільшення власного стратегічного впливу на цій території. В той же час не вдалося нав'язати визнання незалежності або об'єднання ТРПК із Республікою Кіпр на умовах турецької спільної сторони. Довготривалий переговорний процес характеризується нездатністю сторін поступитися позиціями, які б призвели до ризику збільшенню впливу опонента у регіоні. Ще однією особливістю є вплив Європейського Союзу та ООН на переговорний процес та позицію місцевого політичного суб'єкту (ТРПК), що сприяє підтримці ідеї об'єднання. Але цей курс блокується через умови об'єднання, при яких Туреччина може втратити вплив, Греція збільшити його, а турки-кіпріоти втратити власну суб'єктність у рамках Республіки Кіпр.

Управління територією пройшло декілька еволюційних етапів – автономія в окупації, федеративне утворення в окупації, незалежна часткова визнана держава в окупації (ТРПК).

Особливістю цього випадку можемо виділити демократичні тенденції ТРПК, наявність реальної політичної конкуренції та плюралізм, що призводить до змінюваності влади, а також періодичну зміну зовнішньополітичних векторів ТРПК та напруги у відносинах із державою-патроном. Це означає, що окрім мети та інтересів держави-патрона, сформувалися мета та інтереси частково визнаної держави, що не завжди співпадають. Утворений місцевий політичний суб'єкт намагається проводити власну політику наскільки це дозволяють умови залежності. А в середині нього сформувалися дві громади, турків-кіпріотів та турків-мігрантів, які попри спільний етнос та співпадаючі цінності, мають відмінності у поглядах на регіональну політику та майбутнє ТРПК [139, с. 8-10].

Серед ключових проблем які постали перед ТРПК – проблема суверенітету у зовнішній площині та підтримка внутрішньої легітимності. На вирішення обох проблем впливає Туреччина, виходячи із власних політичних інтересів.

За час довготривалої окупації ні першу, ні другу проблему остаточно вирішити не вдалось. ТРПК донині перебуває у частково визнаному стані, а значна частка місцевого населення не сприймає її інститути як самостійні, не вірить у вплив виборів на зміну ситуації. Як і двадцять років тому всередині ТРПК частина населення, зокрема турків-кіпріотів, розглядає об'єднання із Республікою Кіпр та входження в ЄС як реальній механізм вирішення цих проблем та покращення положення становища Кіпру [132, с. 25-30].

ТРПК залишається економічно, військово, політично залежною від держави-патрона, яка має здатність впливати на внутрішньополітичні процеси, демографію та соціальний стан всередині окупованої території, що дозволяє корегувати процеси відповідно до власних стратегічних інтересів.

Тож зазначимо, що у випадку непрямого управління (створення або підтримки контрольованого невизнаного уряду), місцевий політичний суб'єкт здійснює будівництво державних інститутів та може досягнути помітного прогресу у демократичному розвитку. Проте він постійно обмежений тими межами, які підтримують стратегічні інтереси держави-патрона. І якщо можлива ситуація, у якій із огляду на демократичний прогрес місцевого суб'єкту, його власні інтереси будуть перебувати за цими межами, держава-патрон застосовуватиме такі заходи та механізми, які будуть підривати внутрішню легітимність опозиційно налаштованих політичних еліт, підтримувати позиції лояльних політичних еліт, та ставити підтримку в залежність від лояльності. У зовнішній площині переговорні процеси також будуть залежати від необхідності захисту інтересів держави-патрона. Ці висновки на думку автора найточніше відображають поєднання суперечливих, на перший погляд, процесів для випадку північного Кіпру – військова окупація, економічна залежність, захист населення, забезпечення

власного впливу на території та демократичний розвиток, посилення суб'єктності місцевого актора.

За результатом аналізу, нижче пропонується Додаток 9 – реалізація влади Туреччини на північному Кіпрі (1974-2020) рр.

Висновки до розділу 2

У межах другого розділу було проведено детальний аналіз реалізації влади в умовах трьох видів іноземного контролю: міжнародної територіальної адміністрації (МТА), військової окупації (ВО) та військової окупації з метою анексії (ВОА).

Аналіз міжнародних МТА, таких як місії ООН у Косово та Східному Тиморі, показав, що вони є політичними інститутами (практиками) міжнародного актора, створеними для стабілізації, демократизації територій і їхньої інтеграції в міжнародну систему. Їхня легітимність забезпечується міжнародними організаціями та виходить за межі міжнародного гуманітарного права (МГП), спираючись на правову базу ООН. Дослідження показало змішану ефективність: попри успіх у побудові базових інституцій, довготривала стабільність залежить від зовнішнього консенсусу щодо проблеми суверенітету. Там, де його було досягнуто, місія виконувала свої цілі; в іншому випадку цілі місії виявились абстрактними, а її ефективність підірвалася. Це зумовлює різні підходи до оцінки МТА як демократичних перетворень чи політичною трансформацією територій відповідно до інтересів міжнародного актора.

ВО була досліджена на прикладах Іраку та Палестини, як двох різних її підвидів – трансформаційної та безпекової. Встановлено, що військові окупації мають за мету забезпечення контролю над територією через військово-цивільні адміністрації. У випадку Іраку окупаційна влада зіткнулася зі значними проблемами через високі витрати викликані безпрецедентними повноваженнями, стратегічні прорахунки в управлінських рішеннях, нездатність створити стабільну систему управління, що робить цей кейс прикладом змішаного результату.

Палестина, навпаки, демонструє тривалий і затяжний конфлікт із мінімальною перспективою стабілізації. У цих випадках спостерігається недотримання МГП, що підірвало легітимність окупаційної влади та призвело до міжнародного осуду, хоча окупаційна влада із різною мірою «виходила за межі». Адже ці межі визначаються різними правовими рамками – МГП та рішення Ради Безпеки ООН, що розширили повноваження адміністрації (Ірак, трансформаційна окупація), МГП та спроби адміністрації уникати його визнання (Ізраїль, безпекова довготривала окупація). Спільність полягає у тенденції використання військової окупації відповідно до політичних мотивів сторони-окупанта.

ВОА проаналізовано на прикладі окупації Туреччиною північного Кіпру (ТРПК). Визначено, що окупація спрямована на силову інтеграцію території через створення залежних квазі-державних структур. Туреччина використала окупацію як інструмент забезпечення стратегічних інтересів, однак ТРПК залишається невизнаною. Відмова від дотримання МГП, легітимізація окупації через створення автономних адміністрацій та прямий вплив на суверенітет демонструють значне відхилення від міжнародних норм. Водночас у ТРПК спостерігаються демократичні тенденції, хоча місцевий політичний не здатен вийти за межі стратегічних інтересів держави-патрона. .

Узагальнюючи, дослідження демонструє, що всі проаналізовані види спрямовані на реалізацію інтересів сторони-окупанта через контроль над територіями. Вони відрізняються правовою базою, широтою повноважень, рівнем впливу на суверенітет та дотриманням міжнародних норм.

Практичне значення дослідження полягає у визначенні окупації як політичного інституту (практики), що функціонує в межах різних правових, політичних та стратегічних умов. Реалізація влади в умовах окупації визначається взаємодією ключових чинників: правової легітимності, зовнішніх умов, організаційної структури, політик (заходів), стратегічних цілей та відносин із місцевими політичними суб'єктами.

РОЗДІЛ 3. ОКУПАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ: УПРАВЛІННЯ ТА ПОЛІТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ (2014–2024 РР.)

3.1 Окупація та реалізація влади на тимчасово окупованих територіях України (березень 2014 – лютий 2022)

У попередньому розділі, за допомогою створеної класифікації та критеріїв аналізу, ми змогли визначити місце випадків окупації в загальній системі іноземного контролю, визначити до яких видів вони належать, та проаналізувати кожен із них, знайти спільне та відмінне. Це дозволило дослідити окупаційні процеси з точки зору реалізації влади, мети окупації, ключових заходів і проблем під час неї, а також місця місцевих політичних суб'єктів та основних результатів. У третьому підрозділі було розглянуто випадок для виду «окупації з метою анексії» за критерієм проблеми «непряме управління (створення або підтримка контрольованого невизнаного уряду)», яким ми визначили окупацію Туреччиною північного Кіпру та створення Турецької Республіки Північного Кіпру (ТРПК). У цьому розділі ми продовжимо досліджувати визначений вид «окупації з метою анексії», зосередившись на території України.

Російсько-українська війна триває з 2014 року, змінюючи свою динаміку та географію. У 2014–2015 роках відбулася анексія Криму, утворення самопроголошених «ДНР» і «ЛНР», активні бойові дії та спроби мирного врегулювання через Мінські угоди. У 2015–2022 роках конфлікт перетворився на позиційний, з періодичними загостреннями, поки Росія не визнала квазіреспубліки та не розпочала повномасштабне вторгнення. З 2022 року війна набула відкритого характеру: Росія захопила частину південного-сходу України, але не втримала контроль над північним-сходом. Наразі війна продовжується, через що фактичний територіальний контроль не є сталим і змінюється.

Україна визначає політику щодо окупованих територій через низку стратегічних документів і законів. Зокрема, реакцією на початкову тимчасову втрату контролю над частиною територій у 2014 році стало прийняття Закону «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», відповідно до якого Автономна Республіка Крим та місто Севастополь, окремі території України, що входять до складу Донецької та Луганської областей (ОРДЛО) були визначені як тимчасово окуповані території (ТОТ) [142]. На цих територіях був встановлений особливий правовий режим, що визначав особливості діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб. Був також прийнятий закон «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», що визначав державну політику із забезпечення державного суверенітету України на ТОТ у Донецькій та Луганській областях [143].

Після повномасштабного вторгнення 2022 року Росія анексувала нові окуповані території разом із так званими «ДНР» і «ЛНР», тоді як Україна законодавчо закріпила єдине визначення тимчасово окупованих територій та підтвердила свій суверенітет над ними [144].

У цьому розділі ми зосередимося на періоді березень 2014 – січень 2022 років, до моменту повномасштабного вторгнення РФ, та проаналізуємо процеси реалізації влади від початку окупації та їх створення до подальшої трансформації.

Аналізуючи причини, виділимо наступні їх групи. Офіційні – реакція на революцію для захисту власних інтересів у регіоні, після зміни влади в Україні [145]. Фактичні зовнішні – збереження та посилення геополітичних позицій, розширення території з політичних та економічних мотивів, контроль над внутрішньою політикою України для створення лояльного режиму [146], [147, с. 35-42], [148, с. 324-346]. Фактичні внутрішні – підтримка рейтингу президента,

консолідація патріотичних настроїв, відволікання уваги населення від внутрішніх проблем, легітимація політичного режиму Путіна [149]. При аналізі причин також доцільно врахувати існування двох основних трактувань конфлікту на Донбасі у академічній спільноті: як внутрішнього протистояння й як прихованої агресії, а також їх гібридного поєднання, що містить елементи кожного з підходів. Така подвійність сприйняття відбувається не лише через різні фактичні акценти, але й під впливом когнітивних шаблонів та ментальних рамок, які формують бачення природи конфлікту залежно від професійного, географічного або політичного контексту аналітика [150, с. 55-61].

Тож за групою причин цей випадок належить до змішаного типу – недопущення потенційних негативних наслідків та максимізація очікуваних прибутків.

У березні-травні 2014 року парамілітарні формування з Росії, за підтримки частини місцевого населення та чиновників, захопили контроль над районами Донецької та Луганської областей, включно з їхніми адміністративними центрами. Вони дестабілізували ситуацію, захоплюючи адміністрації та силові структури, поширюючи проросійські настрої та залучаючи лояльних осіб до своїх мереж [151].

Через слабкість центральної влади після Революції гідності та перехід місцевих чиновників і силовиків на бік сепаратистів, утворився вакуум влади. Це створило умови для організації та самопроголошення так званих «ДНР» та «ЛНР» у квітні 2014 року [152], [153].

11 травня у контрольованих містах відбулися незаконні референдуми, які не були визнані Україною та міжнародною спільнотою. У середині травня самопроголошені утворення ухвалили «конституції», що проголошували їхній «суверенітет» над територіями Донецької та Луганської областей.

Відповіддю центральної влади на ці події став початок антитерористичної операції (АТО) та затвердження рішення РНБО України «Про невідкладні заходи з подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності країни», що визначили силову реакцію та початок бойових дій на офіційному рівні [154],

[155]. Проте просування ЗСУ було зупинено після боїв під Іловайськом і Савур-Могилою, а вересневий «Мінський протокол» не стабілізував ситуацію [156]. Взимку 2014–2015 років війська РФ підтримали контрнаступ сепаратистів, що призвело до втрати Дебальцево. 12 лютого 2015 року було укладено «Мінськ-2», на зміст якого безпосередньо впливала ситуація на фронті [157].

Друга мінська угода охоплювала значно більше сфер домовленостей ніж попередній протокол. Вона складається з 13 пунктів, основні з яких стосувались: припинення вогню, відведення важкого озброєння, моніторингу ОБСЄ, діалогу з питань проведення місцевих виборів, амністії для учасників конфлікту, гуманітарних питань, відновлення контролю України над кордоном, децентралізація та особливий статус для ОРДЛО. Щодо останнього пункту передбачалось внесення змін до Конституції України для надання «особливого статусу» ОРДЛО, що фактично означало надання значної автономії для так званих «ЛДНР» у складі України [158].

Саме другі Мінські домовленості офіційно підкреслюють основну мету Росії: нав'язування ТОТ («ЛДНР») у складі України на особливих умовах. Такий статус дозволив би Росії мати вплив на внутрішню та зовнішню політику України, через формування вигідного політичного режиму та блокування «західного» курсу у міжнародній політиці. Тож ми можемо охарактеризувати мету окупації Росією на етапі 2014-2022 рр., як легітимація окупованих територій в Україні на особливих умовах, задля забезпечення комплексного впливу на її внутрішню і зовнішню політику. Результатом її досягнення мала б стати зупинка інтеграції в західний простір, контроль за внутрішньою політикою та створення легальних механізмів впливу на політичну стабільність країни.

ООН та міжнародні організації неодноразово підтверджували суверенітет України та засуджували дії РФ. Резолюція ГА ООН № 68/262 підтвердила територіальну цілісність України та визнала незаконною анексію Криму [159]. У Резолюції № 71/205 Крим та Севастополь визнані окупованими територіями, а РФ – окупаційною стороною, відповідальною за дотримання прав людини [160].

ПАРЄ у Резолюції № 2133 прямо назвала РФ стороною конфлікту на Донбасі та заявила, що так звані «ЛДНР» не є легітимними [161]. Українські офіційні джерела зазначають, що це перший міжнародний документ, який застосував термін «ефективний контроль» щодо Донбасу [162]. Водночас на рівні ООН питання окупації Донбасу офіційно не було визнано, а міжнародні кримінальні суди не проводили трибуналів, які б встановили загальний чи ефективний контроль РФ.

ЄСПЛ у 2022 році ухвалив проміжне рішення, згідно з яким території «ЛДНР» перебували під юрисдикцією РФ щонайменше з 11 травня 2014 року, що покладає на неї відповідальність за події на цих територіях [163]. Водночас Росія офіційно наполягала, що лише представляє інтереси «ЛДНР» у переговорах, а конфлікт має характер «громадянської війни» всередині України [164].

Тож якщо у випадку Криму після російського вторгнення була чітко озвучена міжнародна позиція ООН щодо окупації та анексії, то у випадку Донбасу міжнародна реакція радше зводилась до класифікації дій як «російської агресії» та «підтримки сепаратистів». У цьому дослідженні, крім згаданих вище рішень, ми покладатимемось на введені у теоретичній частині критерії непрямой окупації. Вони запропоновані на основі тестів встановлення загального, ефективного контролю попередніх військових трибуналів після збройних конфліктів та аналізу історичної практики окупації під час Другої Світової війни. Серед них: 1) зміна політичного керівництва на певній території під час або після збройного конфлікту; 2) проголошення уряду та його суверенітету над певною територією 3) наявність іноземного актора, що прямо або опосередковано підтримує проголошений уряд; 4) надання підтримки збройним силам чи формуванням матеріально-технічної чи військової допомоги; 5) врахування того факту, що без допомоги іноземного актора не відбулося б зміни влади чи втрати контролю суверенного уряду над територією; 6) політичний тиск іноземного актора на суверенний уряд, який намагається вирішити збройний конфлікт із самопроголошеним урядом чи політичною силою, що ставить під сумнів його суверенітет.

Спираючись на ці критерії події на Донбасі 2014-2022 рр. розглядаються як прояв окупації через загальний контроль, а саме «окупації через третіх осіб». За критерієм проблеми цей випадок можна віднести до непрямого управління (створення або підтримка контролюваного невизнаного уряду).

Перші так звані народні ради «ЛДНР» виникли хаотично і складались із числа учасників анексії Криму, які продовжили сепаратистську діяльність на Сході, загонів ополчень створених громадянами Росії, місцевих чиновників, бізнесменів та силовиків що підтримали так звану «руську весну», яких Росія ідентифікувала як «активістів», а Україна як «сепаратистів-бойовиків». Ще у квітні-травні вони оголосили народних губернаторів та умовний склад рад, підготували формальні заходи із утворення «ЛДНР». Протягом весни-літа 2014 року відбувалась інституціоналізація системи управління. У цей період, після чергових кадрових змін серед «лідерів» утворень, самопроголошеними парламентами були затверджені на керівні виконавчі посади так званих республік – Ігор Плотницький у «ЛНР» та Олександр Захарченко у «ДНР», призначались керівники проголошених міністерств.

Цей процес характеризувався боротьбою за владу між новою самопроголошеною «офіційною» структурою «ЛДНР» та силовими угруповуваннями (загонами ополчень на чолі із польовими командирами як із Росії, так і із числа місцевих бойовиків), які фактично створили ґрунт для утворення сепаратистських інституцій та контролювали територію. Самопроголошені «народні мери» різних міст Донбасу, польові командири із числа російських громадян пов'язаних із силовими службами Російської Федерації та місцевих політичних опортуністів, використовували вибух авторитету та вплив «на місцях» для того, щоб претендувати на владу [165, с. 9-14], [166, с. 1-4]. Проблема полягала у тому щоб сформувати із цього «сепаратистського руху» єдину структуру на чітко визначеній території для єдиного політичного представництва на переговорах.

Ключовою подією централізації політичної влади в «ЛДНР» були загальні вибори так званих «голів» та складу парламентів утворень, які вдалося провести за

допомогою підтримки Росії у листопаді 2014 року. За їх результатами було затверджено на керівні посади підходящих політичних фігур, що фактично були призначені ще влітку, а також заповнити парламенти новими місцевими «політичними партіями», які б ілюстрували політичні процеси у регіоні [167, с. 118-120]. Склад управлінської вертикалі характеризувався сумішшю із місцевих сепаратистів та опортуністів, що «утримали» позиції та російських громадян неформально афілійованих із російськими органами влади та олігархами.

До кінця 2014 року новопроголошеній владі на чолі із затвердженими головами вдалося налагодити централізацію управління, формально підпорядкувати польових командирів та ополчення та розпочати їх інтеграцію в створену систему «МВС» та започатковану систему збройних сил [168].

Основною характеристикою формування органів управління «ЛДНР» на зародковому етапі є їх самопроголошеність, так звані «парламенти» були створенні стихійно із сепаратистів, а на посади «голів» кандидати були затверджені цими ж парламентами. Досить хаотичні процеси, за якими не стояла одна центральна структура, але на які впливав цілий комплекс факторів, складались одночасно із військової інтервенції та підтримки Росії, громадського протесту, політичної самоорганізації та інституційного формування. Врешті у травні вони «визріли» у проголошення так званих «ЛДНР», суспільна репрезентація органів влади яких залишається незрозумілою.

Дослідження причин розвитку подій на Донбасі цього періоду, можна умовно розділити на декілька ключових напрямків: ті, що фокусуються на протестному потенціалі місцевого населення [169]; ті, що фокусуються на цілеспрямованій діяльності Росії [170], [171]; та ті, що фокусуються на зближенні місцевих політичних еліт із сепаратистами [172], [173].

Нова місцева влада цих утворень швидко розпочала процес інституційного державного будівництва, як єдиних суверенів територій областей. Так званими конституціями обох утворень декларувалось створення демократичних, правових та соціальних держав, запроваджувався поділ на законодавчу, виконавчу та судову

владу та містився широкий перелік демократичних прав і свобод. Вища державна влада закріплювалась за посадою «голови республіки» (вища політична посада), «народними радами» (парламентами, вища законодавча влада) та урядами (вища виконавча влада). Була також затверджена система органів місцевого самоврядування, що проголошувались самостійними та не входили в систему органів державної влади, розпочався процес прийняття законів та розбудови системи виконавчої влади [174], [175].

У той же час, з огляду на положення Мінських домовленостей, курс розвитку самоврядування ОРДЛО Донецька та Луганська визначався через майбутній особливий статус в складі суверенної України, як підпорядкованих їй суб'єктів місцевого самоврядування із особливими повноваженнями, що йде в розріз із фактичним курсом на державотворчі процеси так званих «ЛДНР» як незалежних республік та єдиних носіїв суверенітету у регіоні.

Утворені законодавчі та виконавчі органи влади займались врегулюванням організації життєдіяльності так званих «ЛДНР». формувалась система органів влади, судова система, приймалися закони щодо інституційного функціонування. Можна узагальнити інституційні процеси в так званих «ЛДНР» на етапі створення наступним чином: прийняття законів що спрямовані на проголошення демократичних незалежних держав та процедури виборів вищих органів влади, місцевого самоврядування (голова, парламент, муніципалітети); законів що стосуються оборони та захисту; законів щодо організації життєдіяльності, системи органів виконавчої влади (уряду) та судової системи (судів) [176], [177]. В частині суспільної підтримки так звані самопроголошені республіки орієнтувались на згуртування місцевого населення довкола республіканської ідентичності, окремішності від української держави так званого Донбаського регіону [178, с. 60-65].

Проте оскільки ми визначили, що походження місцевої влади так званих «ЛДНР» спирається на неідентифіковані збройні угруповання та стихійно сформовану політичну репрезентацію, то і владні процеси можна розділити на

формальні та фактичні. Інституційне будівництво та «законотворчі» процеси радше відображали формальну організацію так званих «ЛДНР», на практиці ж розподіл влади відбувався між самопроголошеною владою та польовими командирами, які забезпечували контроль території та повністю підтримувались із Росії.

У період з 2014-2018 року у так званих «ЛДНР» посада «голови» також передбачала здійснення вищої виконавчої влади, зосереджуючи функції керівників урядів (рад міністрів). Система призначення керівних урядових посад (секретаря та заступників) передбачала погодження з парламентами, однак «голова» міг обійти це погодження у випадку двократного відхилення кандидатур. Тож вища посадова особа фактично уособлювала всю повноту виконавчої влади без реальних механізмів обмежень та контролю з боку інших гілок влади. Система органів виконавчої влади передбачала широкий набір функцій та органів, без чіткого розподілу відповідальності між ними та механізмів взаємодії.

З 2018-2019 рр. почався процес реформування виконавчої влади з орієнтацією на російську модель управління. Були внесені зміни до «конституцій», і голови республік набули статусу голів держав, а виконавчу владу почали реалізовувати постійно діючі уряди, із прописаними повноваженнями та функціями. Була уніфікована система органів виконавчої влади відповідно до поточної російської моделі: міністерства, комітети, агентства. Ці трансформації свідчать про поступовий процес реорганізації від початково прийнятої «конституції», мета якої була закріпити створення «ЛДНР» процедурно до «конституції» яка закріплює устрій із орієнтацією на політичну систему Росії.

Вища посадова особа обиралась в так званій «ДНР» на загальному голосуванні, в той час як у так званій «ЛНР» на голосуванні у народній раді (парламенті). За період 2014-2022 рр., вибори на посаду в обох утвореннях пройшли двічі (2014, 2018). При чому затверджений порядок радше слугував інструментом «легалізації» ніж реальною системною процедурою, адже у обох утвореннях перші «голови» не затримались на посадах до кінця терміну. Ігор Плотницький, ватажок «ЛНР» був усунений із посади «за станом здоров'я», після

скоєного замаху на нього, а Олександр Захарченко, ватажок «ДНР» був убитий внаслідок замаху. У обох утвореннях тимчасово виконуючими обов'язки через затвердження народних рад були призначені нові керівники – Денис Пушилін («ДНР») та Леонід Пасічник («ЛНР»), які займали урядові посади до цього. Обидва розпочали кадрові перестановки в урядах та були обрані на постійні посади через процедуру чергового голосування у 2018 році.

Народні ради (парламенти) згідно «конституції» були однопалатними, складались із 50 місць у так званій «ЛНР» та 100 місць у так званій «ДНР» та обирались шляхом загального голосування строком на 4 роки за пропорційною системою. Місцеві політичні проекти у обох утвореннях відображали тенденцію до схожості. Зареєстровані місцевою виборчою комісією партії у Донецьку – «Донецька Республіка» та «Вільний Донбас», у Луганську – «Мир Луганщині» та «Луганський Економічний Союз». Обидві партії ідентично розділили місця згідно пропорції «партія більшості-партія меншості» протягом двох виборчих періодів: 68/32 («ДНР», 2014), 74/26 («ДНР», 2018) та 35/15 («ЛНР», 2014), 37/13 («ЛНР», 2018).

За період 2014-2022 рр. можемо виділити умовних 3 цикли зміни влади: зародковий (від польових командирів та політичних опортуністів до «першого уряду» (2014)); військовий, який був усунений внаслідок внутрішньополітичної боротьби (2014-2018); бюрократичний, який оновив керівний склад утворень та здійснив оновлення «конституцій» із орієнтацією на законодавство та політичну систему Російської Федерації. Фактичне положення так званих «ЛДНР» відповідає критеріям «невизнаних/частково-визнаних держав» [123], [124], окрім пункту «ефективні та добре організовані державні структури». Тож визначимо їх як невизнані державні утворення із міцними неформальними інститутами, та широкими владними повноваженнями «голів», що контролювали виконавчу владу і «внутрішні процеси» та підтримували канали зв'язку із державою-патроном.

Невизнані та частково-визнані держави стикаються з двома ключовими проблемами – суверенітету (зовнішня) та підтримка внутрішньої легітимності.

Врегулювання першої покладалося на переговори у Мінському (ТКГ: Україна, Росія, ОБСЄ) та Нормандському (Україна, Росія, Німеччина, Франція) форматах. Мінський формат привів до підписання угод (2014, 2015), а Нормандський забезпечував політичну підтримку їх реалізації. Загалом відбулося сім зустрічей, спрямованих на досягнення компромісів.

Мінські угоди, укладені за посередництва ОБСЄ та Нормандського формату, мали на меті припинення бойових дій та політичне врегулювання конфлікту [179], [180]. Проте вони викликали суперечності: Росія наполягала на визнанні особливого статусу Донбасу та конституційних змінах, тоді як Україна вимагала відновлення суверенітету й міжнародного контролю над процесом [181, с. 11-16]. Попри тимчасове зниження інтенсивності бойових дій та обміни полоненими, сторони не змогли досягти компромісу [182], [183, с. 41-53]. У 2019 році Україна погодилася на «формулу Штайнмаєра», що мала визначати порядок імплементації угод, але сторони продовжили розходитися в трактуванні їх виконання [184], [185], [186]. Те що Росія розглядала як переможний акт і визнання успіхів, Україна розглядала як проміжний захід для локалізації конфлікту, відновлення сил та посилення позицій [187]. За таких обставин довгостроковий успіх перемовин був приречений. Відсутність прогресу, розбіжності позицій до згорання переговорів і повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році.

У внутрішньополітичній площині так звані «ЛДНР» мали сформувати умови для підтримки внутрішньої легітимності. У авторитарних режимах підтримка населення може бути досягнута якщо невизнана держава виконує свої основні функції, забезпечує економічний розвиток і добробут, безпеку, доступ до соціальних послуг та освіти, чим самим формує довіру населення та сприяє внутрішній легітимності. На неї також впливає колективна ідентичність місцевого населення, усвідомленнями ним спільності та причетності до невизнаної держави.

Взаємовідносини держави-патрона із місцевими акторами характеризуються дослідниками та неофіційними джерелами через так звану систему «кураторства», що передбачає неформальну відповідальність і управління напрямом «ЛДНР»

посадовими особами із адміністрації президента Росії, через власну мережу довірених осіб. Фактично це неофіційна мережа взаємовідносин між державою-патроном та місцевими акторами на рівні політичних інституцій, що представляють інтереси президента Росії з одного боку та політичну владу так званих «ЛДНР». За період 2014-2022 року, у неофіційних та дослідницьких джерелах кураторами називали Владислава Суркова (2013-2020), помічника президента РФ, та Дмитра Козака (2020-2022), заступника керівника адміністрації президента РФ. Обидві посади у вертикалі підпорядковувались керівнику адміністрації президента РФ.

Владислав Сурков в адміністрації президента був відповідальним за управління із соціально-економічного співробітництва з державами СНД, та самопроголошеними «Республікою Абхазія» і «Республікою Південна Осетія». З 2014 року у сферу відповідальності управління була віднесена співпраця із так званими «ЛДНР» та взаємодія з Україною відносно Донбасу. Сурков відповідав за політичні справи Росії та місцевих акторів, був архітектором політичної структури державних утворень, відповідальним за кадрову політику та головним переговорником з Україною у ТКГ та нормандському форматі протягом 2014-2020 рр. [188]. Його бачення полягало в тому, щоб переформатувати Україну за менш антиросійським зразком, використовуючи регіон як плацдарм для розгортання політики [189, с. 425-426].

До 2020 року разом із Сурковим, відповідальним за економічне співробітництво із так званими «ЛДНР» був Дмитро Козак, що займав посаду віцепрем'єра. Після звільнення Суркова у 2020 році, Козак, став відповідальним в адміністрації за управління прикордонного співробітництва та управління з міжрегіональних і культурних зв'язків із зарубіжними країнами, що займались співробітництвом у пострадянському просторі. Заміну кадрів в адміністрації пов'язували із багаторічною відсутністю прогресу нормандського формату та реалізації мінських домовленостей, а отже і з неефективністю політичних заходів [190].

Заміна кураторів мала дати нову хвилю інтенсифікації переговорів із Україною, виходу із глухого кута, з метою пришвидшення погодження умов і інтеграції так званих «ЛДНР» в її склад [191]. Дмитро Козак мав багаторічний досвід участі у врегулюванні проблеми суверенітету Молдовії щодо статусу невизнаного Придністров'я, очолював спеціальну комісію по Криму після його анексії, був прагматичним бюрократичним політиком із досвідом управління в економічному секторі Росії [192].

Разом із політичними кураторами, безпекову ситуацію та силові відомства контролювали Міністерство Оборони, ГРУ та ФСБ РФ, які проводили власну розвідувальну діяльність та сформували свою вертикаль взаємодії [189, с. 426]. Економічна політика, промисловість та дотації до місцевих бюджетів були в зоні відповідальності Міністерства економічного розвитку, за участю профільних кадрів із інших міністерств, що взаємодіяли із керівництвом так званих «ЛДНР» [193].

Відповідні інституції Москви не завжди дотримувались спільного бачення щодо політичних перспектив так званих «ЛДНР», що проявлялось у періодичних сутичках за владу в Донецьку та Луганську. Місцеві лідери використовували різницю поглядів між «кураторськими» відомствами для посилення власних позицій та усунення конкурентів. За весь досліджуваний період, заміни керівного складу утворень здійснювалась тричі. Місія ж головного «куратора» полягала у контролі всіх зацікавлених гравців та дотриманні «генеральної» лінії адміністрації президента [194, с. 22-25].

Тож визначимо систему «кураторства» – як неофіційну багатопрофільну систему взаємодії між державою-патроном та місцевими акторами, у рамках якої вирішуються питання інституційного будівництва, зовнішньої, внутрішньої, кадрової та безпекової політик, економічно-соціального і військового співробітництва. Через цю систему РФ змогла сформувати, утримувати так звані «ЛДНР» до того стану, щоб представляти їх інтереси у зовнішньому просторі як невизнаних представників підконтрольної території Донбасу.

Донбас розглядався Кремлем як полігон та плацдарм. Загальна чисельність військових формувань включала 32-35 тис. осіб, включно з кадровими російськими військовими, найманцями та місцевими бойовиками. Управління здійснювалось командуванням «Донецьк» та «Луганським корпусом» під кураторством російських військових структур. РФ забезпечувала матеріальне оснащення, підготовку кадрів та постачання військової техніки [195, с. 36-40].

Через міжнародну ізоляцію та розрив економічних зв'язків із Україною, місцеві адміністрації запровадили націоналізацію підприємств, перехід на російський рубль та створення власних банківських систем [167, с. 123-125]. Відсутність юридичних механізмів унеможливила міжнародні фінансові відносини, що посилювало економічну кризу. РФ створила Міжвідомчу комісію для координації фінансування окупованих територій [196].

У 2017-2018 рр. ключові підприємства для експорту та реалізації були передані під управління структур у частково визнаній «Південній Осетії», яка стала посередником для торгівлі з РФ. Укладення контрактів, фінансові розрахунки та імпорту продукції здійснювалися через осетинські компанії, а місцеві центральні банки діяли як кореспонденти Банку Південної Осетії [197]. Бюджетне фінансування йшло через некомерційний фонд Міжнародного розрахункового банку Південної Осетії [195, с. 42-50]. Завдяки механізму зовнішнього управління вдалося частково відновити виробничу активність у промисловому секторі, що досягав третини довоєнних можливостей у гірничо-металургійному комплексі та енергетиці. Водночас дотаційність бюджетів так званих «ЛДНР» становила 70-80% [198], [199].

РФ забезпечувала регіони газом, електроенергією та гуманітарною допомогою після введення Україною блокади [200]. Оцінки кількості населення варіюються: за українськими даними – 1,6 млн осіб [201], за ООН – 2,6 млн [202], за так званими «ЛДНР» – 3,6 млн [203]. Значна частина населення залежала від соціальних виплат, що фінансувалися Росією. Рівень безробіття досягав 30-50% [202]. Серед ключових заходів Росії спрямованих на надання соціальної допомоги жителям окупованих

територій: монополізація надання гуманітарної допомоги (ізоляція територій від міжнародних інституцій та фондів), відкриття спеціальних центрів адміністративної та соціальної допомоги, видача російських паспортів місцевим жителям за спрощеною процедурою, визнання документів виданих місцевими інституціями, надання пільг на освіту в Росії та фінансування місцевих бюджетів.

Соціально-економічне становище так званих «ЛДНР» залишалося критично залежним від фінансування та ресурсного забезпечення з РФ. Щорічні витрати Росії на утримання регіонів оцінювались у 1-2 млрд доларів США [204, с. 5-9], [205]. До 2021 року економіка регіонів скоротилася вдвічі, промисловий потенціал використовувався менш ніж на третину, рівень зарплат був удвічі нижчим, ніж у РФ та Україні [195, с. 45-50]. Незважаючи на зусилля РФ, окуповані території не змогли відновити довоєнний рівень економіки та залишались у стані економічної стагнації. Проблема суверенітету, міжнародна ізоляція, економічне ембарго України та негативний вплив бойових дій – залишались ключовими проблемами у економічній сфері.

Згідно методології Freedom House, глобальний рівень свободи так званих «ЛДНР» (Eastern Ukraine) станом на 2021 р. визначався за шкалою 2/100, що визначало її невідомою територією. За цим показником вона значно поступалась «материнській» державі, показник якої станом на 2021 р. становив 60/100 (частково вільна країна), та незначно поступалась державі-патрону, показник якої станом на 2021 р. 20/100 (невідомою країна) [206]. Згідно загальної оцінки так звані «ЛДНР» повністю залежні від Москви у фінансовій та військовій підтримці, а їхні лідери відкрито виступали за приєднання до РФ. Політика на цих територіях жорстко контролювалась службами безпеки, що унеможливлювало функціонування повноцінної опозиції. Місцеві ЗМІ також перебували під жорсткими обмеженнями, а користувачів соціальних мереж заарештовували за критичні пости. Верховенство права та громадянські свободи не дотримувались загалом [207]. Місцеві політичні еліти за кураторства Росії створили мережу політичного контролю, яка унеможливлює участь будь-яких опозиційно налаштованих груп навіть із числа

сепаратистів, а в усіх сферах ключові посади можуть отримати лише лояльні до режиму особи. Реальні владні зміни радше визначались розподілом сил та домовленостей на вершині вертикалі системи «кураторства», у Росії, ніж на місцевому рівні. Середовище утвореного політичного режиму сприяло розквіту тіньової економіки, неформальних та патрон-клієнтських відносин, корупції та привласненню «державних» коштів [208, с. 44-53].

За результатами опитування місцевого населення, періодично здійснюваного російськими фондами та організаціями, більшість не розглядала перспективу існування незалежних «ЛДНР», а підтримувала ідею об'єднання із Росією. Ці дані корисні можуть бути корисними для розуміння наскільки внутрішньо легітимним був місцевий політичний актор.

Узагальнюючи проведений аналіз окупації так званих «ЛДНР» визначимо, що цей випадок відноситься до запропонованого виду окупації з метою анексії, відповідає критерію реакції на проблему – непряме управління (створення або підтримка контрольованого невизнаного уряду), та відповідає критеріям запропонованим для виділення таких випадків. Це дорога довготривала окупація, яка не досягла головної мети, але змогла частково досягти проміжних результатів, що дозволяє охарактеризувати її як невдачу (із частковими досягненнями) із точку зору оцінки досягнень Росії.

Росії вдалось попередньо анексувати Крим та «відв'язати» обговорення проблеми так званих «ЛДНР» в окремому переговорному процесі. В той же час їй не вдалося досягти остаточної згоди української сторони на Мінські угоди відповідно до власної мети, натомість Україна постійно пропонувала власні підходи до імплементації угод та їх послідовність. Врешті ні нормандській, ні мінський формат не сприяли фактичному вирішенню конфлікту і виявилися провальними.

Управління територією пройшло декілька еволюційних етапів – становлення місцевої влади та системи кураторства, затвердження урядів через односторонні референдуми та загальні вибори, незалежні невизнані держави в окупації

(«ЛДНР»). Місцевий політичний режим характеризується тотальним контролем місцевим актором політичних процесів та свободи на місцевому рівні, економічною залежністю, неформальними зв'язками та розквітом тіньової економіки, та таким же контролем місцевого актора державою-патроном через систему «кураторства», контрольовану адміністрацією президента РФ. На вищому «кураторському» рівні також виділяється зміна циклів управління: перший (2014-2020) під загальним контролем Владислава Суркова, другий (2020-2022) під загальним контролем Дмитра Козака.

Серед ключових проблем які постали перед так званими «ЛДНР» – проблема суверенітету у зовнішній площині та підтримка внутрішньої легітимності. Вирішення обох проблем повністю залежало від Росії. Місцевий актор не мав механізмів впливу на власне зовнішньополітичне становище, і хоча створив механізми утримання та захисту влади у внутрішній політиці, проте держава-патрон прямо впливала на розподіл влади і за необхідності могла змінювати його. Захист влади для місцевого актора не передбачався можливим через відсутність демократичних процесів, які б теоретично могли забезпечити підтримку населення та легітимність у разі виникнення розбіжностей із державою-патроном.

За час довготривалої окупації ні першу, ні другу проблему вирішити не вдалось. Так звані «ЛДНР» хоча і змогли створити систему державних органів та забезпечити їх функціонування, все ж перебували у невизнаному стані, а внутрішня легітимність підривалася тотальною залежністю від Росії у всіх сферах. Навіть враховуючи, що авторитарні режими можуть досягати внутрішньої легітимності задовольняючи потреби місцевого населення, досягнути стабільності не вдалось, а місцева влада не сприймалась самотійною. Тож місцевий актор повністю адаптувався та відповідав межам стратегічних інтересів Росії.

Ми припускаємо, що саме зважаючи на недосягнення ключової мети пов'язаної із переговорним процесом, що покладався на мінський та нормандський формат, а також неспроможність так званих «ЛДНР» до самотійного існування, Росія перейшла до наступного етапу окупації – військового вторгнення та

здійснення прямої окупації з метою анексії. Цей перехід імовірно розглядався Росією як дієвий засіб «перелому» ситуації, яка сформувалась протягом 2014-2022 рр.

За результатом аналізу, нижче пропонується Додаток 10 – реалізація влади на території так званих «ЛДНР» (2014-2022 рр.).

3.2 Здійснення окупації та формування вертикалі влади на тимчасово окупованих територіях України після 24 лютого 2022 року

У цьому розділі ми зосередимося на дослідженні окупованої території України після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну з 24 лютого 2022 року. Напередодні вторгнення відбувся ряд важливих подій, які можна назвати його передумовами. Західні країни попереджали про концентрацію російських військ біля кордону. 21 лютого 2022 року відбулося засідання Ради безпеки РФ, де всі ключові відомства підтримали визнання так званих «ЛДНР» [209]. Того ж дня Путін підписав укази про їх «незалежність» і доручив встановити дипломатичні відносини [210]. 22 лютого Рада Федерації дозволила використання російських військ за кордоном [211] (BBC, 2022). 24 лютого 2022 року Путін оголосив про «спеціальну військову операцію», розпочавши повномасштабне вторгнення та новий етап війни [212]. Це ознаменувало перехід від непрямой до прямої окупації з метою анексії.

Ми стверджуємо, що Росія не досягла своїх цілей в Україні у 2014–2022 роках: анексія Криму та підтримка «ЛДНР» не принесли міжнародного визнання, Україна не погоджувалася на російські умови врегулювання, а санкції та міжнародна ізоляція підживляли економіку РФ [213], [214]. У цих умовах війна стала способом змусити Україну та Захід визнати амбіції Росії, перешкодити українській інтеграції до ЄС і НАТО та закріпити політичний контроль над країною [152], [215].

Причини вторгнення ми визначаємо як комплексні: історичні (сприйняття України як частини «руського мира»), міжнародні (провал переговорів і санкційний

тиск), економічні (спроба зменшити наслідки ізоляції), політичні (бажання призупинити євроінтеграцію України), ідеологічні (відмова визнати українську самостійність), геополітичні (протидія впливу НАТО та США) [216], [217]. Війна супроводжувалася риторикою про «денацифікацію» та «демілітаризацію», але фактично мала на меті трансформацію України в залежну від Росії державу [215, с. 207-219]. З огляду на це, за групою причин вторгнення віднесемо випадок до змішаного типу – недопущення потенційних негативних наслідків та максимізація очікуваних прибутків.

Переходячи до окупації зазначимо, що якщо вторгнення було інструментом територіального розширення, то була окупація інструментом політичної реорганізації захоплених територій. Російську окупації в Україні після 24 лютого 2022 року, визначимо як окупацію з метою анексії. За критерієм проблеми цей випадок можна віднести до прямого захоплення (розширення території та її інтеграція).

Для дослідження формування і структури окупаційної влади ми послідовно проаналізуємо як вона сформувалась після окупації, яке структурне оформлення отримала та які першочергові заходи здійснила.

На початковому етапі вторгнення Росії вдалося захопити ряд середніх та великих міст на території Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей України. Зважаючи на те, що масштаби російського вторгнення виявились неочікуваними для української влади, то на деяких територіях, які були найближчими до Росії місцева влада не встигла евакуюватись. Це характерно переважно для південних територій України.

Тому одні із перших викликів пов'язаних із формуванням окупаційної влади які виникли перед Росією, стосувались взаємовідносин із чинною українською місцевою владою в тих містах де вона залишилась та із місцевим населенням, яке було вороже налаштовано. Відповідно, перед агресором стояло 2 ключові задачі з точки зору управління – формування нової окупаційної влади та закріплення її на

місцях, як владних структур у порівнянні із законними українськими, взаємовідносини із якими були невизначеними.

Російські військові коменданти, силовики або місцеві колаборанти здійснювали спроби домовитись із місцевими мерами щодо «передачі» повноважень новим представникам [218], [219]. Це відбувалось із позиції сили та примусу. Однією із тактик примусу було викрадення місцевих голів, тиск на місцевих посадовців та погрози [220]. По всій окупованій території півдня України зафіксовані випадки викрадення та залякування місцевих голів та депутатів. Деяких із них вдалося обміняти [218], проте доля інших досі залишається невідома.

Випадків переходу місцевої влади на сторону Росії або підписання будь-яких документів про «передачу» повноважень не зафіксовано. Проте спроба українських адміністрацій продовжити діяльність в окупації, виявилась малоефективною і лише призвела до вразливості місцевої влади. Вони змушені були припинити діяльність та відновлювати її у евакуації [221]. Тобто, Росії не намагалась встановити відносини із місцевою владою як такою, що перебуває в умовах окупації та має піклуватись про населення.

Інший виклик – взаємовідносини із місцевим населенням, яке вороже налаштовано. По території півдня України протягом березня-квітня тривали стихійні протестні демонстрації проти російського захоплення. Проте за умов тиску на місцеву владу та відсутності захисту громадян, демонстранти лише наражали себе на небезпеку. Росії вдалося придушити ці виступи, шляхом заборон, викрадення та катування активістів, погроз демонстрантам та ін. силовим методам. Після придушення вуличних протестів, рух опору трансформувався у підпільний формат: через символічну демонстрацію прихильності до України, в якому вагому роль відіграє рух «Жовта стрічка», та у партизанську збройну мережу, з метою підризу окупаційної структури [222].

Зазначимо, що з початку повномасштабного російського вторгнення у 2022 році український опір діє на основі сформованої нормативної бази, має впорядковану систему координації та широку мережу партизанських осередків.

Операції таких осередків децентралізовані, але взаємодоповнюючі та послаблюють матеріально-технічне забезпечення окупаційних сил і зменшують бажання колаборантів співпрацювати з окупантами. Загалом рух опору обмежує здатності Російської Федерації утвердити адміністративний контроль на окупованих територіях [223], [224].

Для детальної демонстрації діяльності Росії по формуванню окупаційної влади на початковому етапі окупації створено Додаток 11 [225], [226], [227]¹.

Паралельно із процесом, який Росія могла б назвати «встановленням порядку» або «стабілізацією ситуації на захоплених територіях», відбувався підбір кадрів для місцевого управління.

Протягом березня-квітня 2022 року, в тих містах, де залишалась українська місцева влада, за підтримки російських військових виникали самопроголошені владні утворення (наприклад «народна рада», «комітет спасіння») [228]. Формування проросійських структур є стартовою складовою умовно «шаблонного» підходу Росії у комплексі заходів, які призводять до інтеграції території до її складу [229, с. 48-54].

Членами цих короткотривалих утворень були особи, які претендували на нові посади, хотіли перебрати на себе місцеве управління та «ізолювати» українську владу від впливу на населення. Ці організації підтримувались російськими військовими комендантами та орієнтувались на співпрацю із Росією. Їх учасники згодом отримали посади в окупаційних адміністраціях.

Після остаточно придушення української влади, захоплення адміністративних будівель, Росія перейшла до проголошення нового уряду. У випадку Запорізької та Херсонської областей, затвердження нових військово-цивільних адміністрацій та призначення на керівні посади здійснювалось військовою комендатурою. Працівникам українських адміністрацій пропонувалось два варіанти – продовжити працювати із новим керівництвом, або залишитись без роботи.

¹ Перелік джерел, інтерв'ю та публікацій ЗМІ українського та російського походження використаних для відтворення політичної ситуації у окупованих містах України на початку повномасштабного вторгнення.

Так званим головою окупаційного утворення Запорізької військово-цивільної адміністрації (ВЦА) став Євген Балицький, відомий регіональний політик та бізнесмен, колишній член «Партії регіонів», який не приховував симпатій до Російської Федерації у минулому [230]. Саме команда Балицького взяла активну участь у формуванні нової влади, люди із його оточення отримали управлінські посади, а його довірені особи взяли відповідальність за кураторство окремих напрямів на локальному рівні [231]. Так званим головою окупаційного утворення Херсонської ВЦА став Володимир Сальдо, регіональний політик, в минулому мер міста [232]. Його кадрові та бізнес зв'язки у регіоні сприяли формуванню нової влади, залученню кадрів на посади.

На території Донецької та Луганської областей процедура формування влади була дещо інакша. З огляду на те, що ці окуповані території, адміністративно відносились до Донецька та Луганська, то влада так званих «ЛДНР» вважає ці території своїми. Після захоплення там призначалась нова влада, яка підпорядковується існуючому адміністративному апарату. Голови так званих «ЛДНР» протягом лютого-квітня прийняли ряд розпоряджень пов'язаних із утворенням нових адміністративних районів [233], створенням нових адміністрацій [234] та призначення осіб на посади [225]². Загалом процес утворення місцевих адміністрацій та призначення їх керівників тут проходив швидше. По перше – через те що місцева українська влада встигала покидати місто його до захоплення, а по друге – через те, що за 8 років у так званих «ЛДНР» вже була створена державна структура.

Узагальнюючи діяльність Російської Федерації на початковому етапі окупації українських територій зазначимо, що вона не сприймала місцеві українські адміністрації, як законних представників населення і як «владу в окупації». Росія відмовилась у своїх діях покладатись на Женевські конвенції 1949 року та Гаазькі конвенції 1907 року та Додатків до них [235, с. 121-125], а саме вимогам до

² Використовуються оприлюднені «офіційні документи» окупаційних адміністративних структур для аналізу рішень.

проведення військової окупації. Варіант політичної співпраці місцевої влади із Росією був настільки малоперспективним, що набагато простішою стала тактика ізоляції законної влади та створення альтернативної. Місцева влада була відсторонена від виконання обов'язків, а протестні настрої населення з часом були придушені.

Паралельно із цим Російська Федерація встановила нову альтернативу владу, яка взяла на себе обов'язки розбудови управління на локальному та регіональному рівні та монополізувала взаємодію із населенням. Було утворено дві великі окупаційні структури – військово-цивільні адміністрації Херсонської та Запорізької областей, а окуповані території Донецьких та Луганських областей України були включені до складу так званих «ЛДНР». Умовний початковий етап створення окупаційної цивільної влади можна хронологічно обмежити березнем-квітнем 2022 року.

Наступним етапом діяльності Російської Федерації стало вирішення питання політичної організації чотирьох сформованих окупаційних одиниць: так званих Запорізької ВЦА, Херсонської ВЦА, «ДНР», «ЛНР». Для цього періоду характерні декілька напрямів діяльності окупаційної влади на локальному, регіональному та вищому (федеральному) рівнях: розбудова місцевих адміністративних апаратів, підготовка до проведення референдуму та налагодження активної взаємодії із російським керівництвом. Тобто, діяльність направлена на підготовку до включення цих територій у адміністративно-територіальний простір РФ.

Специфічної відмінністю між окупаційними одиницями було те, що Херсонська та Запорізька ВЦА мали створити систему управління, а так звані «ДНР», «ЛНР» включити захоплені території до свого складу.

Наприклад, на початку березня 2022 року на території так званої «ДНР» місцевим парламентом було затверджено введення «перехідного періоду» до 1 січня 2023 року. На цей період так званий «голова республіки» наділявся особливими повноваженнями, а особливий порядок «державного управління» вводився з метою пришвидшення інтеграції нових окупованих територій Донецької

та Луганської областей. На цей період його укази мали силу закону на території так званої республіки та мали вищу силу у порівнянні із діючим законодавством [236]³.

На території так званої «ЛНР» були видані укази про створення нових адміністрацій та органів виконавчої влади в її адміністративних кордонах, які де-факто включали ще не окуповані на той момент території. Головою так званої «ЛНР», Леонідом Пасічником, протягом весни-літа 2022 року були видана низка указів що стосувались сфери «державного» управління та адміністрацій окупованих територій, які по своїй суті були спрямовані на оптимізацію управління територіями та розподіл повноважень між «головою» та «урядом» [237].

В цьому розрізі окупаційні одиниці Запорізької та Херсонської ВЦА становлять відмінний випадок і є показовими у підходах до становлення влади на вперше окупованих територіях після 24 лютого 2022 року.

Вже з травня 2022 року, новопризначеною окупаційною владою публікуються так звані «укази» та «розпорядження». Серед найперших: про структуру органів виконавчої влади, про впровадження російського рубля в місцеву економіку, про створення громадських рад при адміністраціях [238], [239].

Процес встановлення окупаційної влади, можна узагальнено описати наступним чином:

Військовий комендант Російської Федерації своїм указом затверджував створення військово-цивільних адміністрацій – обласної та місцевих, погоджував призначення мерів міст, керівників створених підрозділів [240]. Адміністрації Запорізької, Херсонської ВЦА, на чолі із призначеним головою (губернатором), визначала створення місцевих, районних адміністрацій та призначала керівників на місцях. Затвердження керівників та їх заступників відбувалось за погодженням із Федеральною Службою Безпеки РФ.

Структура ВЦА, якою її затверджувала влада Запорізької та Херсонської ВЦА, включала: «голова» (вища політична посада), самопроголошені ради ВЦА (місцеві

³ Джерела 236-242 представлені оприлюдненими «офіційними законами» окупаційних адміністративних структур для аналізу рішень.

«парламенти»), військово-цивільну адміністрацію (затверджує місцеві закони, вищий орган виконавчої влади), структурні органи виконавчої влади, які складались із департаментів або головних управлінь (аналог міністерств), комітетів, служб, агентств, інспекцій, ін. [241]. До підрозділів керівництва якими здійснював безпосередньо голова ВЦА відносились – радники, помічники, приймальня, управління справ та прес-служба при голові [242].

У своїй діяльності окупаційні органи зобов'язувались взаємодіяти із підрозділами збройних сил Російської Федерації та Росгвардії, органами безпеки, підприємствами та незаконно «націоналізованими» державними установами. Регулювались ВЦА законами України, в тих місцях де вони не суперечили указам нових голів ВЦА. Тобто, умовні «закони», які приймалися головою окупаційної адміністрації мали домінуючу силу над законами України, що фактично означає самопроголошення незалежності і невизнання суверенітету України. Територіальний поділ областей зберігався відповідно до українських законів для зручності. Тож, враховуючи, що посада «голови» ВЦА передбачала необмежені повноваження (відміна законів, видання указів, призупенення діяльності муніципальних органів влади, затвердження структури влади, призначення і звільнення з посад та ін.), нелегітимність походження так званих ВЦА, взаємодію та підпорядкування військовій комендатурі РФ, участь у «безпекових заходах» пов'язаних із репресіями, а також участь у процесах підготовки «референдумів», визначимо політичний режим на створених окупаційних «Запорізькій та Херсонській ВЦА» як авторитарно-репресивний.

Далі ми зосередимося на дослідженні вищої вертикалі управління, а саме як Росія здійснювала владу на окупованих територіях та як взаємодіяла із новоствореними місцевими політичними акторами. У попередньому розділі ми визначили систему «кураторства», яка існувала у так званих «ЛДНР» протягом 2014-2022 років, тепер простежимо як вона трансформувалась.

Робочі візити в Херсон, Запоріжжя, Бердянськ, Мелітополь, Маріуполь та інші міста окупованих територій регулярно здійснювали політики РФ вищого рівня:

Сергій Кірієнко – перший заступник адміністрації президента Росії, Марат Хуснуллін – заступник голови уряду РФ, Андрій Турчак – Секретар Генеральної ради партії «Єдина Росія». В березні 2023 року з’явилась інформація про робочий візит Президента Росії, Володимира Путіна, до окупованого Маріуполя [243].

Сергія Кірієнка неофіційні джерела та аналітичні дослідження називали головним куратором та архітектором політичних процесів на окупованих територіях. Після повномасштабного вторгнення Росії, він очолив напрямок роботи по управлінню окупованими територіями, замінивши неофіційного попереднього куратора – Дмитра Козака. Тим самим відбулась зміна відомств у адміністрації Президента Росії, які відповідають за управління окупованими територіями: від управління співробітництвом прикордонними територіями (до 24 лютого 2022 року) до управління внутрішньою політикою (після 24 лютого 2022 року), яким опікувався на той момент Кірієнко [244, с. 1-6]. Найімовірніше, що його роль пов’язана із політичною організацією окупованих територій – від формування окупаційних одиниць до територіального оформлення у складі РФ.

Питання організації територій включало ще одну важливу складову – підбір кадрів та формування фахівців для цієї роботи. Під час своїх робочих візитів, Сергій Кірієнко проводив зустрічі із керівниками окупованих територій, на яких обговорювались питання подальшого розвитку, управління, підготовка до референдуму.

Наприклад, під час робочого візиту у квітні 2022 року Сергія Кірієнка та начальника управління Президента Росії з внутрішньої політики, Андрія Яріна, в Донецьк, із головами так званих «ЛДНР» були обговорені кадрові зміни та перестановки. Це сприяло затвердженню цілого рядку нових чиновників із Росії, які були кадрами із команди Кірієнка, в структурі «ЛДНР»: заступників голів уряду та заступника голови адміністрації «ДНР» [245]. Схожа тенденція залучення кадрів спостерігалась і у Херсоні, Запоріжжі: їх брак заповнювався більш досвідченими працівниками адміністрацій окупованого Криму, так званих «ЛДНР», або регіональних адміністрацій Росії. Вони мали допомагати новоствореним

адміністраціям розвивати окремі напрямки політики – будь-то розбудова телекомунікацій чи підготовка до організації виборів. Крім цього, була створена система патронажу територій, в якій регіони Російської Федерації брали на себе «шефство» над окупованими територіями, та у спільній взаємодії повинні вирішувати питання економічного відновлення, фінансової допомоги, вирішення першочергових проблем [244, с. 1-6]. Комплекс заходів повинен був сприяти політичній інтеграції окупованих територій до Росії, проникненню російських кадрів на окупований простір.

Секретар генеральної ради партії «Єдина Росія» та перший заступник голови Ради Федеральних Зборів Російської Федерації, Андрій Турчак, розгорнув мережу гуманітарних центрів «Єдиної Росії» по всій окупованій території. На кожному із окупаційних утворень були створені координаційні центри із призначеним із Росії куратором, членом партії. Активна гуманітарна діяльність Росії на цих територіях, відбувалась на фоні заборони та недопущення іноземної гуманітарної допомоги та діяльності міжнародних організацій [246]. Росія монополізувала право гуманітарної допомоги, що надавало можливість прямого контакту з вразливим населенням та збору даних щодо нього, поширення агітації, а також впливу на прояв лояльності.

Діяльність президентської політичної партії здійснювалась у взаємодії із управлінням з внутрішньої політики адміністрації Президента Росії [247]. До сфери діяльності таких центрів входила гуманітарна допомога, збір даних про населення, видання карт мобільного зв'язку, формування активу із числа місцевих, залучення кадрів із Росії на окуповані території, допомога окупаційним адміністраціям у вирішенні соціально-економічних питань і пропагандистська робота.

В травні 2022 року окуповані території відвідав Марат Хуснуллін, віцепрем'єр-міністр уряду Російської Федерації. Під час свого візиту він відвідав важливі інфраструктурні об'єкти на окупованій території України, такі як порти, електростанції, заводи, зустрівся із місцевою окупаційною владою міст та зробив ряд гучних заяв [248]. Основна суть висловлювань зводилась до економічної

переорієнтації окупованих територій на російські ринки, масштабні плани по відбудові та підготовки проектів відновлення для всіх окупованих територій. Він анонсував масштабні роботи по інфраструктурному відновленню по всій окупованій території, кошти на які резервувались із російського бюджету. Зокрема, будівництво доріг на Запоріжжі було включене у національний проект «Безпечні якісні дороги» [249].

Хуснулліну було довірено шефство над інфраструктурною складовою на окупованих територіях – стратегічного будівництва для швидкої переорієнтації та входження до російського економічно-інфраструктурного простору. Ця діяльність здійснюється у тісній взаємодії із головою окупованого Криму – Сергієм Аксьоновим, та куратором діяльності пропрезидентської партії «Єдина Росія» на окупованій території – Андрієм Турчаком.

З жовтня 2022 року на міністерство будівництва і житлово-комунального господарства РФ покладено повноваження щодо соціально-економічного розвитку окупованих регіонів. Відповідно до доручення Президента Росії спільно з федеральними органами виконавчої влади Міністерство будівництва Росії розробило проект програми соціально-економічного розвитку окупованих територій [250]. Стратегічна мета програми – досягти на окупованих територіях загальноросійського рівня життя до 2030 року та прискорено інтегрувати окуповані регіони в економічний, правовий, освітній та культурний простори Росії [251]. У рамках програми задіяно 32 федеральних відомства, 26 держкомпаній і 82 регіони-шефи [252]. Ключові напрями реалізації програми, які публічно оголошені: відновлення житлового комплексу, будівництво єдиного транспортного сполучення, відновлення критичної інфраструктури. У проекті федерального бюджету на 2024-2026 рр. була закладена державна програма «відновлення та соціально-економічного розвитку ДНР, ЛНР, Запорізької та Херсонської областей». На її реалізацію у 2024 р. було заплановано виділити 37,5 млрд руб [253].

Отже головними політичними відомствами щодо окупованих територій можна назвати управління внутрішньої політики адміністрації президента, уряд Росії, зокрема міністерство будівництва і житлово-комунального господарства РФ, а також пропрезидентську партію «Єдина Росія». Саме ці три структури проявляли найбільшу політичну активність і присутність на окупованих територіях. Разом із цим, військове управління перебувало під контролем Міністерства Оборони Росії, а питання безпеки, встановлення «правопорядку, боротьби із загрозами режиму та розвідки – МВС, ФСБ та ГРУ Росії. Тож після 24 лютого 2022 року, система «кураторства» не зникла, а розширила свою зону відповідальності включно на нові окуповані території та спрямовувалась на підготовку анексії та інтеграції територій до складу РФ.

3.3 Анексія та реалізація влади на тимчасово окупованих територіях України після 24 лютого 2022 року

Після умовно виділеного етапу «встановлення» влади та налагодження вертикалі управління для реалізації подальшого «правового» оформлення окупованих територій існували дві проблеми, які ми виділили для окупацій з метою анексії – суверенітету (зовнішня) та підтримка внутрішньої легітимності (внутрішні).

На зовнішню впливає два фактори: перебіг бойових дій та переговорний процес Росії та України. Україна визначає окуповані території як тимчасово окуповані та офіційно дотримується політики їх деокупації. Міжнародний актор (ООН) не визнає легітимність дій РФ, класифікує їх як порушення МГП та підтримує суверенітет України. Водночас зростає тиск деяких західних лідерів на переговорний процес. Вирішення зовнішньої проблеми залежатиме від розвитку бойових дій, узгодженості позицій України та її союзників, а також умов, висунутих сторонами для мирного врегулювання. Тривалість війни та її наслідки

впливають на готовність західних країн до переговорів, посилюючи пошук невійськових варіантів завершення конфлікту.

Росія намагається вирішити проблему суверенітету окупованих територій шляхом військового розширення контролю та подальшого закріплення досягнень через переговори. У 2022 році, за даними ЗМІ, Росія пропонувала Україні визнати незалежність так званих «ЛДНР», відмовитися від військового повернення Криму та відкласти його статус на 10–15 років [254]. Станом на 2025 рік позиція РФ змінилася: на Петербурзькому міжнародному економічному форумі президент Росії заявив, що переговори мають ґрунтуватися на «актуальних реаліях», фактично маючи на увазі визнання суверенітету РФ над окупованими територіями. Росія також намагається впливати на українську сторону через її союзників, обговорюючи потенційні умови переговорів із лідерами ЄС та США неофіційними каналами або оголошуючи своє бачення, спрямоване на країни заходу, через зовнішньополітичне відомство.

Для аналізу «внутрішньої» проблеми, підтримки легітимності, автор розділяє аналіз на дві складові: «легітимізація» – як відбувалась процедура «правового оформлення» територій, тобто анексія, та власне «підтримка внутрішньої легітимності» – які заходи здійснювались окупаційною владою.

Окупаційна влада ще в червні 2022 року оголосила про підготовку до «референдумів» та курс на приєднання до Росії. Для підготовки населення попередньо здійснювалась політика паспортизації та «ізоляції» місцевого населення від доступу до соціальної допомоги та «правових» послуг, у разі відмови від отримання паспорту громадянина РФ. Для залучення більшої кількості людей до голосування населення Росія використала комплекс заходів примусу та заохочення: створення екстериторіальних дільниць, голосування на виїзді через «мобільні групи», можливість голосування із інших регіонів Росії та традиційні для пост-радянських країн методи підкупу. Було також забезпечено масове примусове голосування працівників адміністративних структур, підприємств та «націоналізованих» установ [255].

Влітку 2022 року Запорізька та Херсонська ВЦА видали ідентичні розпорядження про створення виборчих комісій, а всі існуючі до цього часу комісії визнано «нелегітимними» [256], [257]⁴. Процедура організації виборів на території окупованих Донецький та Луганських областей вже була створена, тому для них актуальним завданням було лише затвердити організацію референдуму.

Всі 4 окупаційні утворення прийняли протягом серпня-вересня 2022 року розпорядження про «підготовку організації проведення референдуму про входження до складу Російської Федерації». У випадку ВЦА Запоріжжя та Херсону повна назва референдуму складалась із формулювання «про вихід із складу України та приєднання до Росії», адже визнання їх незалежності з боку Росії на момент референдуму не відбулось. У випадку так званих «ДНР», «ЛНР» визнання незалежності відбулось ще 21 лютого 2022 року, тому референдуму проводився із формулювання питання «про входження до складу РФ». Разом із ними, окупаційна влада затвердила два укази «про адміністративну» та «кримінальну» відповідальність за порушення при проведенні референдуму. Остаточна дата проведення «референдумів» була назначена на 23 – 27 вересня 2022 року.

Оголошені результати так званих референдумів очікувано одностайно підтримували ідею «приєднання» до Росії:

1) Так звана «ДНР» – 99, 23 %, 2) так звана «ЛНР» – 98,42 %, 3) Запорізька ВЦА – 93,11 %, 4) Херсонська ВЦА – 87,05 %.

28 жовтня президентом РФ були підписані укази про визнання незалежності Херсонської та Запорізької областей на основі прийнятих місцевою окупаційною владою декларацій про незалежність та суверенітет, 4 жовтня відбулась ратифікація договорів щодо приєднання окупованих територій до складу Російської Федерації. 5 Жовтня Володимир Путін підписав укази про призначення на посади тимчасово виконуючих обов'язки губернаторів Херсону та Запоріжжя та голів так званих «ЛДНР» у нових суб'єктах Російської Федерації [258].

⁴ Використовуються оприлюднені «офіційні документи» окупаційних адміністративних структур для аналізу рішень.

Відповідно до договорів для окупованих територіях вводився «перехідний період» до 1 січня 2026 року. Період тривалістю у 3 роки відводиться для повної інтеграції цих територій у простір РФ.

4-5 жовтня, Росія насамперед «легалізувала» нею ж створені нові суб'єкти, чим завершила попередні етапи окупації. Президент Росії затвердив місцеву окупаційну владу, але статус тимчасово виконуючих обов'язки означав, що окуповані території очікувала участь у майбутніх виборах до законодавчих та муніципальних органів Російської Федерації.

Підготовка до наступних виборів почалася 15 червня 2023 із затвердження рішення центральної виборчої комісії Російської Федерації провести вибори на окупованих територіях у загальноросійський єдиний день голосування – 10 вересня. 29 травня 2023 року в законодавство Росії були внесені зміни, які дозволяли організовувати вибори на територіях, в яких введено «воєнний стан». Вони також надавали окупаційним утворенням можливість особливої реалізації окремих положень закону «Про основні гарантії виборчих прав і права на участь у референдумі громадян РФ» [259].

Процедура виборів на окупованих територіях пройшла у декілька етапів: 1-4 вересня – дострокове голосування у створених по території Росії «екстериторіальних дільниць», 1-10 вересня – голосування через «мобільні групи» (фізичний обхід домівок призначеними особами з військовими), 8-10 вересня – голосування на місцевих дільницях у російський «єдиний день голосування» [260].

До участі у виборах були допущені тільки російські офіційні політичні партії – «Єдина Росія» (ЄР), «Комуністична партія Російської Федерації» (КПРФ), «Ліберально-демократична партія» (ЛДПР), «Справедлива Росія – За правду» (СРЗП), «Нові люди» (НЛ). Жодних зусиль по створенню «місцевих» політичних проєктів, або спроб представити політичні сили, які б відображали місцеве населення цих територій не відбувалось. Ті формальні політичні проєкти, які раніше були створені на території так званих «ЛДНР» також не були допущені до участі у виборах.

До списків партій на голосування входили як місцеві, так і російські громадяни. Залученням росіян до партійних списків Росія імовірно вирішувала дві проблеми: 1) заповнення браку кадрів із числа місцевих, 2) залучення росіян до діяльності на окупованій території, тобто більш надійних співробітників, які будуть дотичні до управління територіями.

Основними висуванцями на керівні посади окупаційних адміністрацій стали вже затверджені раніше Володимиром Путіним тимчасово виконуючі обов'язки керівників регіонів – Володимир Сальдо («Херсонська ВЦА»), Євген Балицький («Запорізька ВЦА»), Леонід Пасічник («ЛНР»), Денис Пушилін («ДНР»). Всі чотири «кандидати» були членами пропрезидентської партії «Єдина Росія». Згідно затвердженої процедури непрямого голосування для окупованих територій, кандидатів на посади керівників регіонів пропонував Володимир Путін, а їх затвердження відбулось на першому засіданні вже нових «обраних» законодавчих органів. Так само, на перших засіданнях нових місцевих «законодавчих» та «виконавчих» органів влади, від кожного регіону затверджувались по два так звані сенатори до Ради Федерації, верхньої палати Федеральних Зборів (парламенту Російської Федерації).

За оприлюдненими результатами Центральної виборчої комісії Російської Федерації, явка на виборах по окупованих територіях складала: у так званій «ДНР» – 76%, так званій «ЛНР» – 73%, Херсонській області – 65%, Запорізькій області – 68%. В усіх окупованих регіонах за оголошеними результатами найбільшу кількість голосів отримала Єдина Росія, а рівень її підтримки тут був найбільшим по країні.

Тож результатом «вересневої кампанії» в 2023 році на окупованих територіях стало: 1) обрання парламентарів до місцевих законодавчих органів («законодавчі зібрання» у Херсонській та Запорізькій ВЦА та «народних рад» у так званих «ДНР», «ЛНР»), 2) затвердження новими «парламентарями» керівників окупованих регіонів (Сальдо, Балицький, Пушилін, Пасічник), 3) обрання депутатів до місцевих адміністрацій, виконавчих органів, 4) затвердження новими

окупаційними органами влади по два сенатори від кожного регіону до парламенту Росії, Федеральних Зборів.

Можна виділити три характерні особливості формування влади на окупованих територіях під час «єдиного голосування»:

1) Затвердження та легалізація всередині Росії тих кадрів, які проявили себе під час початкового етапу окупації; 2) Введення до нових місцевих «законодавчих» та «виконавчих» органів влади росіян, які відтепер отримали, з точки зору Росії, «законне право» працювати на території, до якої не мають жодного відношення; 3) Подальше призначення на керівні управлінські посади до місцевих органів влади (заступники губернаторів та голів, керівники відомств, члени законодавчих органів та адміністративних рад, працівники департаментів та очільники міністерств) кадрів із Росії, які знаходяться в орбіті високопоставлених чиновників, що відповідальні за політичні та економічні процеси на окупованих територіях України.

Тобто, якщо референдум і «приєднання» окупованих територій був відповіддю Росії на питання «чому» вона керує окупованими територіями України, то проведення виборчої кампанії до місцевих законодавчих та муніципальних органів стало відповіддю на питання «яким чином» Росія здійснює управління цими територіями.

Умовним завершальним етапом із серії заходів направлених на внутрішню «легітимізацію» влади стало проведення виборів президента Російської Федерації 15 – 17 березня 2024 року. Для окупованих територій ці вибори також проходили у особливий спосіб: із достроковим голосуванням, що почалося 10 березня та на особливих умовах, як і у попередніх випадках [260].

Оголошена явка на президентських виборах на окупованих територіях склала: на території так званої «ДНР» – 88,25%, так званої «ЛНР» – 87,12%, Запорізької області – 85%, Херсонської області – 83,87%.

Результати голосування: у так званій «ДНР» – 95,23% голосів, так званій «ЛНР» – 94,12%, Запорізькій області – 92,95%, Херсонській області – 88,12% [261].

Як і у попередніх виборах, показники підтримки Путіна і явка на виборах оголошені вищими за середній показник у Росії. Демонстрація таких показників мала засвідчити: 1) по перше, політичну інтеграцію окупованих територій до Росії, успішне проведення серії виборів із високою явкою та результатами, попри всі виклики для неї, 2) по друге, рекордний рівень підтримки курсу як окупаційної влади щодо «приєднання» до РФ, так і підтримку курсу Володимира Путіна та його політики щодо окупованих територій.

Тепер проаналізуємо заходи окупаційної влади для підтримки внутрішньої легітимності протягом досліджуваного періоду. Паралельно до процесу організації влади та підготовки «референдумів», окупаційна влада приймала «закони» для регулювання порядку на територіях.

Одними із першим таких законів став закон Російської Федерації від 07.02.2011 «Про поліцію», яким на окупованих територіях було уведено в дію кримінальний, кримінально-процесуальний, кримінально-виконавчий кодекси Російської Федерації. Були також введені в дію Федеральні Закони від 25 червня 2002 року «Про правове положення іноземних громадян в Російській Федерації» та від 19 лютого 1993 року «Про біженців». Внаслідок цього громадяни України під час реєстрації відносились до категорії біженців, і отримували свідоцтва про тимчасовий прихисток. Інші особи без громадянства мали отримувати свідоцтво особи без громадянства. Ці заходи передували проведенню перепису населення, та фіксації кількості українських громадян, які не отримували російський паспорт.

25 травня 2022 року президент РФ Володимир Путін підписав указ, за яким для жителів «Запорізької, Херсонської ВЦА», так званих «ЛДНР», вводився в дію спрощений порядок отримання російського громадянства. Жителі окупованих територій отримали право звернутися із заявами про прийом до громадянства Російської Федерації у спрощеному порядку відповідно Федерального закону від 31 травня 2002 р. «Про громадянство Російської Федерації». Ці заходи свідчать про введення на початковому етапі окупації правової системи Російської Федерації в найбільш важливих сферах – примус і одночасна мотивація паспортизації

громадян, посилення контролю населення та заходів безпеки для захисту нової влади.

Разом із тим по всій території створювались гуманітарні центри і центри надання послуг. Їх діяльність можна вважати засобом пришвидшення паспортизації частини населення та підвищення лояльності. З весни 2022 року відбувалось вибіркове надання послуг та обслуговування лише для громадян РФ, включно із реєстрацією та перереєстрацією будь яких правових актів, нерухомості та майна лише для громадян Російської Федерації на цих територіях. Ця практика поділу населення стала основою інтеграційного процесу: після анексії, та трансформації окупованих територій у статус «суб'єктів РФ» в усіх сферах їх діяльності застосовується російська законодавча база. Відповідно тільки маючи паспорт громадянина РФ, місцеве населення здатне отримати доступ до будь-яких послуг. Для тих осіб, які не бажають отримувати громадянство та «узаконювати» власне майно у рамках російського правового поля, єдиним реальним інструментом залишається евакуація із цих територій. Тож створені умови таким чином, щоб місцеве населення було розділене на тих хто вимушено або за власним бажанням інтегрується, та тих, хто покидає території через ізоляцію. Станом на 2024 рік, за офіційними даними різних відомств РФ, кількість паспортизованого населення на окупованих територіях досягала від 3,2 до 4,5 млн. осіб [262], [263]. В той же час ця статистика не враховує населення, що не отримало паспорт громадянина РФ, а точних цифр загальної кількості населення цих територій немає. Тож можемо говорити, що є частина «загублених», по суті не врахованих людей, що проживають там. Також відсутні точні дані щодо кількості населення яке покинуло ці території.

Якщо взяти урядові дані України станом на 2019 р. по кількості населення підконтрольних територій України, то на території Херсонської, Запорізької областей проживало приблизно 2,57 млн. осіб [264]. При цьому, за даними представників українських ОВА Запоріжжя та Херсону станом на 2023 рік, на їх території проживало сумарно близько 760-860 тисяч осіб [265], [266]. Тобто близько на 1,8 млн. населення цих регіонів зменшилось, частина з яких залишилась

на окупованих територіях. За даними «Центру економічної стратегії» відсоток зменшення населення на підконтрольних територіях Запорізької, Херсонської, Донецької та Луганської областей досягає 63,8%, 82,3%, 87,3% та 100% відповідно [267]. Українська сторона і міжнародний актор (ООН) також інформували про практику примусового вивезення громадян України і дітей з окупованих територій до РФ та фільтраційні заходи з метою контролю за пересуванням населення та його ідентифікації [268, с. 6-15]. Російська сторона також повідомляла про велику кількість «біженців» із окупованих територій [269]. Повідомлення свідчать, що загальна кількість переміщеного населення може досягати від 1,5 до 3-4 млн. осіб, що також підтверджує тезу про велику кількість населення, що з примусових чи добровільних причин залишили рідні території.

Ці дані демонструють демографічні зміни – зменшується кількість етнічних українців і громадян України, збільшується кількість громадян РФ за рахунок як місцевого населення, так і «прибулого» населення із РФ. Тож на окупованих територіях під контролем РФ змінюється демографічний склад населення, і здійснюються «державні» заходи спрямовані на зміну його громадянства та етнічного складу. Ми можемо пов'язувати це як і з причинами, викликаних власне війною, так і штучними заходами окупаційної влади з метою «оновлення» складу населення на лояльне до РФ, так званими «адаптивними заходами» пов'язаними із анексією. Як зазначає у своєму звіті УВКБ ООН, резюмуючи стан прав із правами людини в умовах окупації, Моніторинговою місією зафіксовано: системне знищення основоположних прав та свобод; комплексні заходи з метою придушення інакомислення; підриву українських систем державного управління, адміністрування, правосуддя та освіти; впровадження російських систем і законодавчої бази; та придушення проявів української культури та ідентичності, що впливають на кожний аспект повсякденного життя громадян. При цьому, в той час як уряд України надав повний необхідний доступ для діяльності місії, російська сторона не надала доступ ні до території, ні до ув'язнених осіб [271].

Економічна політика на окупованих територіях РФ включає програму розвитку з бюджетом понад 1,26 трлн руб [272]. Залучено 41 федеральне міністерство, 82 регіони-шефи, заплановано будівництво 30 тис. об'єктів, розвиток житлового фонду, доріг та фінансового сектору. У 2023 році створено вільну економічну зону (ВЕЗ) з податковими й митними преференціями до 2050 року [273]. У 2024 р. до ВЕЗ увійшло 171 російське підприємство, що інвестувало понад 74 млрд руб. [274], [275]. Бюджети регіонів формуються на 80-90% із дотацій, які у 2024 р. частково скоротили [276].

Логістика і ресурси окупованих територій розвиваються та експлуатуються для інтеграції в економіку РФ, зокрема через націоналізацію банків, промислових підприємств та експорт аграрної продукції [277, с. 220-237], [278], [279]. РФ захопила стратегічні об'єкти – Каховську ГЕС і Запорізьку АЕС [280], активно експортує зерно та інші ресурси, отримавши прибуток від 800 млн до 6 млрд дол. США [281], [282].

Соціальна політика РФ включає масову ротацію кадрів із Росії, насильницьку паспортизацію та експансію «вахтових» працівників на адміністративні та освітні посади [283], [284]. Відбувається націоналізація житла, яке передають військовим та державним службовцям. Через комплекс управлінських заходів російська окупація півдня України від початкового стану трансформується з неформального стану «інформаційної невизначеності» у адміністративну структуру, що використовує широку палітру тисків на населення: від контролю інформаційного простору до управління повсякденним життям. Зокрема, дослідники фіксують формування механізмів «повільної залежності», поступову структурну реорганізацію місцевого середовища, а також руйнівне згасання масового опору з одночасною еволюцією менш помітних стратегій виживання. При цьому місцеві громади демонструють здатність зберігати свою ідентичність та соціальні структури, що виявляє нову форму паралельного «соціального порядку» в умовах тривалої окупації [285].

Освіта та інформаційна політика спрямовані на русифікацію, уніфікацію відповідно до стандартів «внутрішнього ринку» Росії. Українську мову та історію усувають, натомість розширюють російські стандарти освіти та впроваджують мілітаризацію молоді [286, с. 10-21], [287, с. 18-23]. Окупаційна влада замінила інформаційний простір тільки російськими комунікаційними каналами, формуючи образ «відновлення», формування «стабільності» та просуваючи наратив про «визволення» [288, с. 30-47].

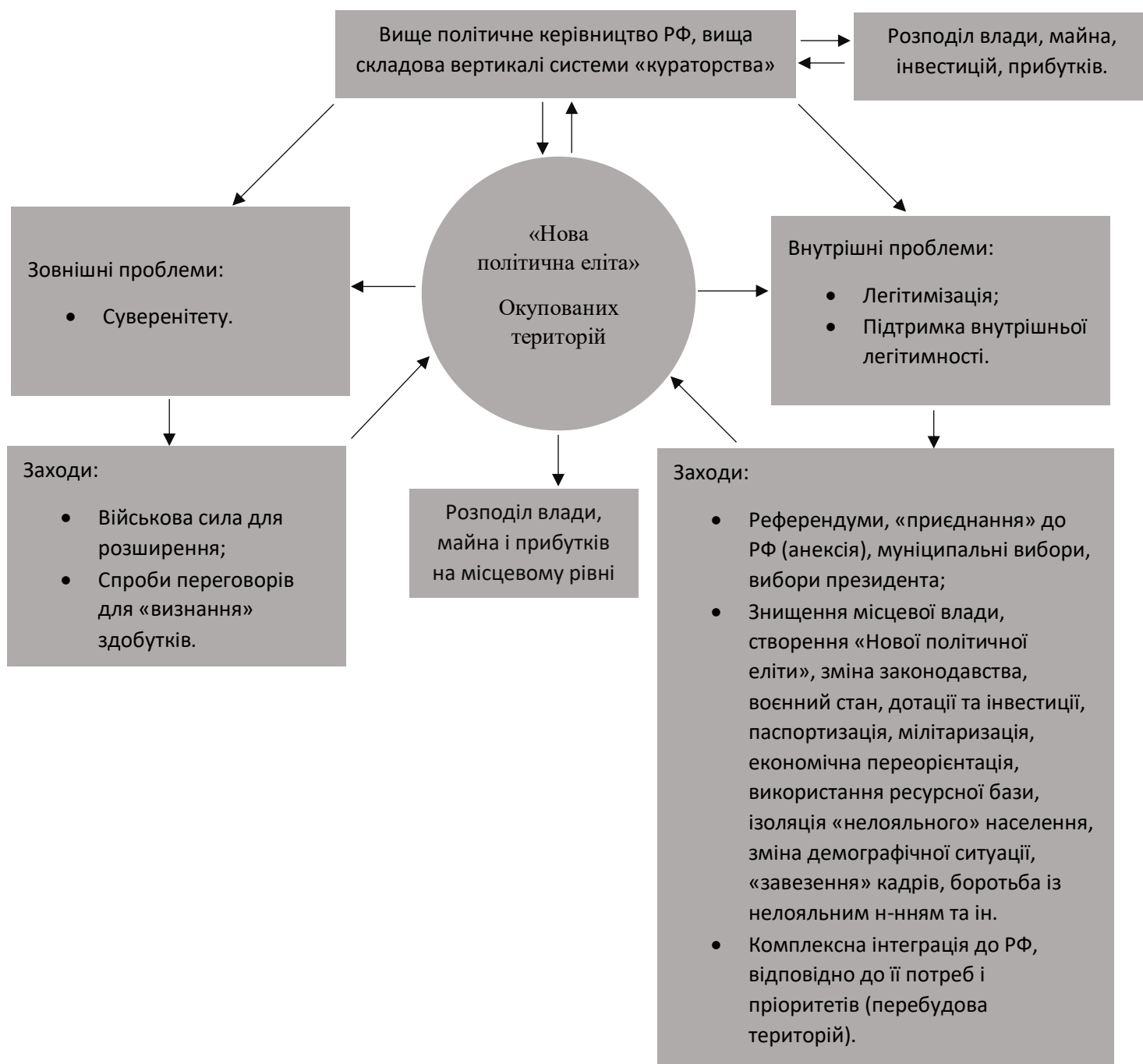
Для узагальнення та демонстрації підходів Росії до управління окупованими територіями пропонується Рисунок 3.

Узагальнюючи проведений аналіз окупації територій України після 24 лютого 2024 року зазначимо, що Росія здійснила пряму окупацію з метою анексії. Вона застосувала досвід і практики, із попередніх випадків окупації – Криму та так званих «ЛДНР». При чому ці три епізоди пов'язані між собою, і пряма окупація із метою анексії – є наслідком попередніх окупаційних та переговорних процесів щодо них та їх безперспективність, що призвело до зміни стратегії з метою «перелому».

Цей випадок відноситься до запропонованого виду окупації з метою анексії, відповідає критерію реакції на проблему – прямого захоплення (розширення території та її інтеграція). Це дорога довготривала окупація, яка на проміжному етапі частково досягла головної мети, але не змогла вирішити одну із головних зовнішніх «проблем» легітимізації. Оскільки наразі війна триває, некоректно давати загальний висновок щодо успіху чи невдачі окупації.

Для вирішення «зовнішньої» проблеми Росія застосовує силу та спроби виходу на переговори із «західними» країнами та Україною, як спосіб закріпити воєнні досягнення та перейти до обговорень «легітимізації» територіальних здобутків.

Рисунок 3. Управління окупованими територіями Росією після 24 лютого 2024 року:

Управління територіями умовно можна розділити на два великі етапи: «до анексії» – лютий-вересень 2022 року, «після анексії» – вересень 2022-2024. Росія ліквідувала муніципальну українську владу, створила власну альтернативну, і вибудувала із нею відносини як із носієм «суверенітету». Через ці підконтрольні утворення було проведено процес внутрішньої легітимізації. Важливим висновком

також є те, що рівень опозиції місцевого населення та місцевої влади, за умови відсутності захисту країни-суверена, не заважає країні-агресору створити альтернативну місцеву владу, нову політичну еліту, що буде готова реалізувати легітимізаційні заходи для анексії.

У внутрішній площині автор виділив дві «проблеми» – легітимізація та підтримка внутрішньої легітимності. Процес внутрішньої легітимізації мав декілька складових: проведення референдумів, проведення муніципальних виборів, участь у чергових виборах президента РФ. На місцевого актора покладалась задача із виконання заходів необхідних для реалізації цих складових на місцевому рівні. Під час легітимізації не було представлено «місцевих політичних проектів», вся створена місцева вертикаль була повністю інтегрована у російську структуру. Після анексії, відсутні спроби із представництва місцевого актора як потенційного учасника можливих переговорних процесів із Україною, його роль зводиться виключно до забезпечення стійкості російської вертикалі на місцевих рівнях.

Задля підтримки внутрішньої легітимності Росія знищила українські державні структури в усіх сферах, та здійснює заходи для комплексної інтеграції територій у РФ. Це зокрема передбачає крім політичної «уніфікації» управління, повний перехід на законодавчу базу РФ, зміну демографічного складу територій, паспортизацію населення, економічну переорієнтацію на російські ринки, використання ресурсної бази, встановлення тотального контролю та боротьбу із «українськими проявами» в будь-якій із сфер життя. Фактично, на анексованих територіях сформовані умови авторитарного режиму воєнного часу, в якому реалізацію влади можна сформулювати наступним чином: нова місцева політична еліта отримує доступ до управління та перерозподілу влади і майна за умови повної лояльності Москві, в той час як на федеральному рівні через систему «кураторства» ключові особи реалізують генеральну політичну лінію РФ та впливають на розподіл влади, майна цих територій та фінансових потоків Москви, відповідно до стратегічних інтересів РФ та власного політичного, економічного збагачення.

Монополія на владу місцевого рівня витікає і залежить від монополії на владу вищого політичного керівництва Росії на цих територіях.

При цьому, РФ виступає головним і єдиним донором територій, і як стратегічну мету економічної інтеграції проголошує досягнення російського середньостатистичного рівня життя до 2030 року. Тобто, після багаторічного руйнування цих територій внаслідок війни, «відновити» їх до умовного стандартного рівня життя в Росії, вже в оновленому, інтегрованому варіанті.

Тож на анексованих територіях встановлений авторитарний режим воєнного часу, який характеризується: 1) повним контролем усіх сфер життя новою політичною елітою, яка визначається, контролюється і за необхідності змінюється вищою владою РФ; 2) введенням воєнного стану, який передбачає розширенні повноваження «нової влади», обмеження та контроль за пересуванням населення, мобілізацію та ін. обмежувально-превентивні заходи; 3) існуванням тільки лояльних до режиму російських політичних партій і організацій, домінуванням в політичній площині пропрезидентської партії «Єдина Росія», існуванням тільки провладного «громадського сектору»; 4) мілітаризацією регіону, збільшенням кількості військових, силових структур та їх контролем за проявами «ворожих елементів» на окупованій території; 5) економічною переорієнтацією на країну, що здійснила окупацію та анексію; 6) ресурсним використанням територій і процесі економічного відновлення з урахуванням військових потреб країни, що здійснила окупацію та анексію; 7) інформаційним, культурним та освітнім «перевихованням» місцевого населення; 8) заходами спрямованими на паспортизацію місцевого населення, із одночасним збільшенням частки населення із країни, що здійснює окупацію та анексію, в першу чергу «службового населення» – військових, працівників силових та правоохоронних структур, адміністративних органів, навчальних та медичних закладів, а також відряджених політичних «активістів» та найманих робітників; 9) ізоляцією місцевого населення від впливу на політичні процеси, відсутність прозорості та підзвітності перед громадами, повною його залежністю від рішень нової політичної еліти та нової «нормативно-правової» бази;

10) боротьбою із «ворожими елементами» на окупованій території, що може включати будь-які прояви незгоди із нинішнім політичним курсом, новою владою та законами, а також мовний, культурний, освітній спротив та ін.; 11) можливістю кар'єрного розвитку за умови лояльності до нової політичної еліти; 12) можливістю для існування лише за умови прийняття «нової реальності» після анексії;

Відповідно, в таких умовах нелояльне населення вимушено або покидати території або адаптуватися для подальшого виживання.

Варто також врахувати досліджену у передніх випадках тенденцію, що врегулювання зовнішньої проблеми «суверенітету», досягнення консенсусу щодо статусу окупованих територій серед зацікавлених акторів, має один із визначальних впливів на перспективу всіх окупаційних процесів і з рештою на їх довгострокову результативність. Тому будь-які проміжні процеси, «досягнення», а також заходи здійснені окупаційною стороною на окупованих територіях, можуть змінитися при зміні умов щодо їх статусу. Відсутність врегулювання питання статусу територій у міжнародному просторі підіриватиме всі зусилля окупаційної сторони і перспективи розвитку. Для Росії це означатиме неможливість досягнення стабільності, постійний підрив внутрішньої легітимності, ризиковість інвестицій та триваючу міжнародну ізоляцію на анексованих територіях до поки не буде вирішено питання їх статусу у міжнародній площині. Відповідно, навіть при короткостроковому ефекті вжитих заходів на цих територіях, їх довгострокова результативність підривається зовнішніми умовами щодо них.

Важливо також врахувати наступний висновок, який дозволяє зробити аналіз реалізації влади на окупованих територіях. Окупація досягла цілей лише частково: 1) вирішення виділених автором внутрішніх проблем призвело до зростання матеріальних, людських та фінансових витрат Росією, одночасно із цим вкладені ресурси не забезпечують «відновлення» і безпеки територій, а є лише умовно стартовими інвестиціями на території яка постійно перебуває в умовах військової загрози. Конкретним здобутком Росії є сам факт здатності до проведення анексії та встановлення місцевої вертикалі влади із послідовними інтеграційними

процесами, тобто фактичним розширенням «російського простору», а також подальшим послабленням України і збільшенням впливу на її стабільність. 2) Вирішення зовнішньої проблеми не досягнуто, попередні анексія та окупація, разом із анексією 2022 року залишаються міжнародно невизнаними, що також призвело тільки до політичних збитків: санкцій, посилення міжнародної ізоляції, навантаженням на економіку, а також репутаційним збиткам. Отже серед здобутків та збитків:

- Фактична анексія, територіальне розширення і посилення впливу на Україну (що проявляється у негативному впливі на її стабільність), можливі внутрішньополітичні іміджеві здобутки;
- Невизнання анексії, деградація репутації, посилення санкцій, міжнародної ізоляції, збільшення витрат (матеріальних та нематеріальних), що врешті має комплексний негативний вплив на економіку країни, в перспективі на її внутрішньополітичну стабільність.

Відповідно, у випадку «заморозки» війни, Росія отримає лише констатацію ситуації де-факто та продовження зростання збитків, в умовах недосягнення мети. Тож, автор роботи пропускає, що для Росії пріоритетними залишатимуться потенційно наступні варіанти:

- Часткове або повне визнання її «досягнень» на міжнародному рівні, разом із зняттям санкцій та виходом із ізоляції, а також гарантії щодо неприєднання України до НАТО, її нейтральний «буферний» статус.
- Повне визнання її «досягнень», зняття санкцій та вихід із ізоляції, разом із розподілом сфер впливу НАТО та РФ у Східній Європі (відновлення геополітичних позицій на пострадянському просторі), де Україна має перебувати у підконтрольній Росії сфері.

Росія створила ситуацію, в якій «знижувати ставки» не матиме жодного практичного сенсу та прибуткового результату після десятиріччя «інвестицій» та взятих ризиків, а отже імовірно, що поступово або періодично, вона буде тільки «збільшувати ставки» з метою визнання її «здобутків» та врахування претензій. У

такій ситуації для іншої сторони конфлікту потенційними варіантами поведінки залишаються: або врахування претензій опонента та пошук дотичних позицій, що сприятимуть досягненню консенсусу між заінтересованими сторонами, або реакція на «збільшення ставок» через збільшення «негативних наслідків» від них, які потенційно будуть набагато збитковішими для Росії за вже проінвестовані «здобутки» та збитки протягом 2014-2025 рр. При неможливості другого, і ігнорування першого, автор припускає, що Росія продовжуватиме використовувати вже вжиті заходи вирішення зовнішньої проблеми з метою розширення «здобутків» для перекриття отриманих збитків.

За результатом аналізу пропонується Додаток 12 – реалізація влади на ТОТ України після 24 лютого 2022 року.

Висновки до розділу 3

Досліджено трансформацію управлінських підходів та державотворчі процеси на ТОТ України (так званих «ЛДНР»), а також окупацію й анексію територій після 24 лютого 2022 року. Аналіз показує, що еволюція окупаційної політики РФ узгоджується з концепцією «військової окупації з метою анексії» (ВОА). Особливу увагу приділено переходу від непрямой до прямої окупації через невдачі попередніх стратегій.

Розглянуто державотворчі процеси в так званих «ЛДНР». РФ реалізувала непрямую окупацію через створення контрольованих урядів, забезпечених системою «кураторства» та зовнішнього управління. Легітимація здійснювалася через нелегітимні «референдуми» та «вибори». Виділено три цикли зміни влади: початковий (2014), військовий (2014–2018) та бюрократичний (2018–2022), що відповідали стратегічним пріоритетам РФ. Так звані «ЛДНР» відповідають критеріям невизнаних державних утворень, характеризуються належністю міцних неформальних інститутів та широкими повноваженнями «голів». Основні проблеми – питання суверенітету та повна економічна й політична залежність від

РФ. Провал Мінських домовленостей та неможливість інтеграції «ЛДНР» до України змусили РФ змінити стратегію.

Росія створила військово-цивільні адміністрації в Херсонській та Запорізькій областях, а окуповані райони Донецької та Луганської областей інтегрувались до так званих «ЛДНР». Головна мета окупаційної влади – підготовка до анексії через «референдуми» та політичну реорганізацію. Анексія у вересні 2022 року супроводжувалася репресіями, ліквідацією українських адміністрацій та інформаційною кампанією. Виділено такі тенденції управління:: 1) перехід від непрямой до прямої окупації; 2) інтеграція окупованих територій у правове поле РФ; 3) ігнорування міжнародного права та реакції міжнародної спільноти; 4) стратегія «збільшення ставок» для досягнення визнання «нових кордонів». Для легітимації окупаційної влади РФ здійснює комплексну інтеграцію регіонів, контроль нових політичних еліт та фінансове утримання окупованих територій.

Окреслено ключові політики РФ. У політичній сфері створено місцеву еліту, інтегровану у владну вертикаль РФ. В економіці відбувається націоналізація підприємств, переорієнтація на військові потреби, субсидіювання бюджетів. Соціальна сфера охоплює введення російських соціальних програм, паспортизацію та обмеження пов'язані із воєнним станом. У культурній сфері заборонено українську мову, знищено національні символи, здійснюється пропаганда російської ідентичності. В освіті впроваджено російські програми, вилучено українські підручники, залучено російські кадри. Демографічна ситуація характеризується зміною етнічного балансу через переселення російських громадян і депопуляцію українського населення в сформованих умовах. В інформаційній сфері заблоковано альтернативні джерела, розвиваються російські медіа, створюється уявлення про «історичну справедливість» інтеграції територій до РФ.

Ці заходи сприятимуть подальшій русифікації та інтеграції ТОТ до РФ. У разі тривалої окупації зростатиме ризик перетворення цих територій на російський

прифронтовий анклав із посиленням військового контролю, централізованим управлінням та впливом неформальних політичних інститутів.

Розділ підтвердив, що реалізація влади РФ відповідає теоретичній конструкції ВОА, оскільки передбачає претензію на постійний суверенітет, необмежені владні повноваження та ігнорування норм МГП. Водночас проблема міжнародного визнання залишається невирішеною.

ВИСНОВКИ

Дисертація на тему «Реалізація влади на окупованій території: порівняльний аналіз» стала комплексним дослідженням явища окупації як прояву іноземного або міжнародного контролю над певною територією. В основі роботи закладена ідея, що явище окупації не обмежується лише визначенням у міжнародному гуманітарному праві (МГП). Дослідження підтвердило, що визначення та норми МГП щодо окупації – це спроба надати цьому явищу форми, рамок, які були б прийнятні в умовах війни та знижували імовірні негативні ризики. Це означає, що явище окупації у своїх проявах може виходити за рамки вимог визнаних у міжнародних відносинах щодо нього. Здійснене дисертаційне дослідження реалізації влади на окупованих територіях як форми іноземного або міжнародного контролю дозволило сформулювати низку висновків.

1. Окупацію розглянуто як ширше політичне явище у рамках іноземного контролю, що проявляється у трьох формах: військова окупація (ВО), військова окупація з метою анексії (ВОА) та міжнародна територіальна адміністрація (МТА). Розроблена модель типологізації окупації враховує сучасні наукові дискусії та реальні прояви цього явища. Визначено критерії порівняльного аналізу окупаційних режимів, що включають: правовий статус території, тривалість та характер контролю, політичну мету, обсяг та механізми реалізації влади, походження та легітимність режиму, а також вплив на суверенітет території, роль та інтереси акторів. Ці критерії дозволили здійснити компаративний аналіз міжнародного та іноземного досвіду реалізації влади у підібраних кейсах окупації.
2. Доведено, що окупація як політичний інститут виконує такі функції: витіснення або знищення місцевих політичних суб'єктів, вирішення зовнішніх та внутрішніх «проблем», досягнення стратегічної чи ситуативної мети. На основі цього сформовано структурований підхід до аналізу реалізації влади в окупації, що включає такі ключові категорії: мета, причина,

завдання, правова основа, структура, проблеми, політичні заходи, результат. Завдяки визначеним критеріям, функціям і категоріям обґрунтовано підходи до аналізу та способи дослідження окупації як окремого політичного режиму та політичного інституту.

3. Досліджено функціонування МТА на прикладах місій ООН у Косово та Східному Тиморі:

- Встановлено, що попри високу міжнародну легітимність, ці інститути стикаються з труднощами у забезпеченні стабільності після завершення мандату. МТА у Косово не змогла остаточно вирішити питання територіального статусу, оскільки була спрямована на проблему «вакууму влади», тоді як у Східному Тиморі успішно підготувала країну до незалежності.
- Ефективність визначав міжнародний консенсус: у Східному Тиморі він був досягнутий через референдум і узгоджений статус, тоді як у Косово його відсутність ускладнила реалізацію влади та спричинила конфлікти. У Косово сербські громади залишилися ізольованими, що посилювало соціальну напругу, тоді як у Східному Тиморі вдалося залучити місцеві політичні групи до управління.
- Доведено, що обидві місії сприяли «транзиту суверенітету», припиненню бойових дій і формуванню державних інституцій, але не змогли забезпечити стабільність без подальшої міжнародної підтримки. Основним викликом стала боротьба місцевих еліт за владу, що підіривало соціальну єдність і довіру до адміністрацій. Досвід місій свідчить, що ефективність МТА залежить від міжнародного консенсусу, здатності місцевих акторів до діалогу та чітких механізмів реалізації влади.

4. Досліджено функціонування ВО на прикладах окупації Іраку та Палестини:

- Встановлено, що окупація Іраку була трансформаційною, спрямованою на зміну політичного режиму та створення нового уряду для переходу до

демократії, тоді як ізраїльська окупація Палестини має безпековий характер, орієнтований на контроль території та недопущення загроз.

- В Іраку окупація мала тимчасовий характер із передачею влади місцевим політичним суб'єктам, однак це не забезпечило стабільності та не вирішило проблем безпеки. У Палестині ж питання суверенітету залишається ключовою перешкодою для завершення окупації, оскільки Ізраїль продовжує контролювати політичні процеси, ресурси та інституційну спроможність Палестинської автономії.
 - Попри відмінності, обидва випадки демонструють, що військова окупація виходить за межі міжнародного гуманітарного права, хоча й у різному ступені, оскільки окупаційна влада здійснює політичні зміни, які визначають майбутнє територій. В Іраку окупаційна адміністрація заклала основи демократичних реформ, але не врахувала регіональні, релігійні та етнічні фактори, що призвело до конфлікту, тероризму та нестабільності. У Палестині окупація також не досягла своєї мети, але посилила позиції Ізраїлю через територіальний контроль і блокування створення незалежної палестинської держави.
 - Доведено, що військова окупація як політичний інститут може виконувати різні функції – слугувати перехідним механізмом зміни влади (подібно до МТА) або інструментом довготривалого контролю та зовнішньополітичного впливу. Вона здатна змінювати баланс сил у регіоні, впливати на суверенітет територій та їхню політичну траєкторію. Її ефективність залежить від політичних, соціальних та історичних чинників, а також від вирішення проблеми суверенітету.
5. Досліджено функціонування ВОА на прикладі Турецької Республіки Північного Кіпру (ТРПК):
- Відповідно до розроблених критеріїв, цей випадок класифіковано як непряму окупацію. Туреччина досягла ключових цілей: запобігла приєднанню Кіпру до Греції, забезпечила військову присутність та захист

турецького населення, однак проблема суверенітету залишилася невирішеною – ТРПК досі є невизнаною державою.

- Політичний суб'єкт, що виник унаслідок окупації, еволюціонував від автономії до невизнаного державного утворення. Особливістю цього кейсу є демократичні тенденції ТРПК, водночас ключовий механізм контролю – військова, економічна та політична залежність залишається незмінними, що обмежує самостійність місцевого уряду.
 - Доведено, що на відміну від МТА, де управління здійснюється через міжнародні механізми, або ВО, де військовий контроль є тимчасовим, у цьому випадку окупація використовується як засіб довготривалого зовнішнього управління.
6. Досліджено реалізацію влади Росією на окупованих територіях України:
- Реалізація влади РФ на окупованих територіях України демонструє перехід від непрямой до прямої окупації, що підтверджує відповідність цього випадку концепції «військової окупації з метою анексії» (ВОА). Спочатку управління здійснювалося через підтримку та контроль невизнаних «ЛДНР», що відповідає моделі непрямой окупації. Однак після 24 лютого 2022 року РФ перейшла до прямої окупації, створивши військово-цивільні адміністрації, які мали підготувати інтеграцію захоплених територій у правову та адміністративну систему РФ та реалізувати анексію через невизнані «референдуми».
 - Ключова особливість цього процесу – ігнорування міжнародного гуманітарного права та міжнародних реакцій, що характерно для ВОА. РФ не лише змінила місцевих політичних суб'єктів, визнавши їх суверенами, а й повністю трансформувала державні інститути, включивши їх у російську політичну, економічну, соціальну та культурну систему. Це свідчить не лише про контроль та тимчасове управління, а про поступове включення територій до РФ, що є ознакою довготривалого утвердження суверенітету через окупацію.

- Визначено, що РФ використовує окупацію як інструмент геополітичного контролю для витіснення українських політичних та культурних елементів і зміцнення легітимності анексії. Використовуючи такі заходи, як примусова паспортизація, демографічні зміни, економічне підпорядкування, інформаційно-культурна політика та репресії, Росія змінює соціальну структуру регіонів, забезпечуючи їхню лояльність.
 - Доведено, що, на відміну від МТА, окупаційна влада не діє як тимчасова адміністрація з чітким мандатом, а на відміну від більшості ВО, ця окупація не має заявленої тимчасовості та спрямована на повне знищення української державності й заперечення її суверенітету. Таким чином, РФ використовує окупацію як постійну силову форму інтеграції, що робить цей випадок прикладом ВОА у сучасному світі.
7. На підставі теоретичних розробок та узагальнення результатів аналізу запропонована концептуалізація політичного інституту окупації, особливостей реалізації влади та оцінки впливу на окуповані території:
- Окупація як політичний інститут реалізується через іноземний або міжнародний контроль, який відрізняється за механізмами реалізації влади, цілями та впливом на суверенітет. Дослідження показало, що окупаційний режим може виступати як специфічний політичний порядок, що змінює баланс влади на підконтрольних територіях.
 - Три проаналізовані моделі іноземного контролю: військова окупація (ВО), військова окупація з метою анексії (ВОА) та міжнародні територіальні адміністрації (МТА) мають різні підходи до реалізації влади та впливу на місцеві інститути:
 - 1) ВО функціонує в межах міжнародного гуманітарного права та зберігає статус-кво суверенітету, хоча трансформаційна окупація може включати зміни політичного режиму;

- 2) МТА має міжнародну легітимність і тимчасові цілі, спрямовані на врегулювання конфліктів або вирішення проблем «вакууму влади», «суверенітету», проте її успіх залежить від міжнародного консенсусу.
 - 3) ВОА, навпаки, ігнорує міжнародні норми, не визнає тимчасового характеру окупації та спрямована на зміну суверенітету над територіями.
- Як політичний інститут, окупація поєднує формальну та неформальну інституціоналізацію. ВО та МТА створюють офіційні органи управління, тоді як ВОА часто використовує неформальні механізми, включаючи особисті зв'язки та військово-політичний контроль. Основна відмінність полягає у ставленні до місцевих акторів: ВО та МТА здійснюють тимчасове управління, тоді як ВОА ліквідує місцеві суб'єкти, замінюючи їх підконтрольними політичними структурами або здійснюючи анексію.
 - Дослідження підтверджує, що окупація спричиняє глибокі соціально-економічні, політичні та демографічні трансформації. Це робить її ефективним механізмом зовнішнього контролю, що може використовуватися для послаблення опонента та зміцнення геополітичного впливу. Межа між ВО, МТА та ВОА визначається правовою базою, повноваженнями окупаційної влади та її відповідальністю.
 - Встановлено, що з теоретичної точки зору, ВО та МТА можуть бути регульовані через механізми підзвітності, міжнародного контролю, збільшення ролі місцевих політичних суб'єктів та обмеження повноважень окупаційної влади. Для ВОА такі заходи неможливі, оскільки в її основі відсутні механізми контролю та стримування.
 - Доведено, що іноземний актор, використовуючи окупацію, отримує повноту влади, але її реалізація, межі та наслідки залежать від конкретних політичних обставин. Це підтверджує тезу про динамічний характер окупації як політичного інституту, що змінюється відповідно до цілей окупанта та міжнародного контексту.

Результатом дослідження стало виявлення закономірностей функціонування окупаційної влади та формування нових теоретичних моделей для аналізу цього явища. Результати дослідження підтверджують гіпотезу, що окупацію слід розглядати не лише як тимчасовий політичний режим у межах міжнародного гуманітарного права, а й як політичний інститут – інструмент зовнішнього управління територією, який реалізується іноземними або міжнародними акторами у межах політичних відносин для досягнення стратегічних цілей. Отримані висновки базуються на поставлених завданнях та відповідають загальній меті дослідження. Дисертація пропонує нові підходи до аналізу окупації як політичного інституту. Розроблені теоретичні конструкції, моделі та категорії аналізу дозволяють поглибити розуміння явища окупації та його впливу на політичні, соціальні й економічні процеси. Практичне значення роботи полягає у створенні бази для розробки стратегій реінтеграції територій, а також для формування ефективної міжнародної політики у сфері запобігання конфліктам та вирішення проблем, пов'язаних з окупацією.

Таким чином, дисертація «Реалізація влади на окупованій території: порівняльний аналіз» відповідає заявленій меті та поставленим завданням. Вона розширює наукові уявлення про окупацію як політичний інститут і надає цінні інструменти для аналізу та вирішення сучасних проблем, пов'язаних з іноземним контролем над територіями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Roberts A. What Is a Military Occupation? // *British Yearbook of International Law*. – 1984. – Vol. 55, Issue 1. – P. 249-305. DOI: <https://doi.org/10.1093/bybil/55.1.249>
2. Siegrist M. The Functional Beginning of Belligerent Occupation. – Graduate Institute Publications, Institut de hautes études internationales et du développement, 2011. DOI: <https://doi.org/10.4000/books.iheid.75>
3. Cuycckens H. Revisiting the Law of Occupation / by Hanne Cuycckens. – Nova et vetera iuris gentium. – Boston: Brill Nijhoff, 2018
4. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі // Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text
5. Cohen J. L. The Role of International Law in Post-Conflict Constitution-Making: Toward a Jus Post Bellum for «Interim Occupations» // *The New York Law School Law Review*. – 2007. – Vol. 51, Issue 3. – P. 497–532
6. Korman S. The Right of Conquest: The Acquisition of Territory by Force in International Law and Practice. – New York: Clarendon Press, 1996
7. Cohen J. L. Sovereign Equality vs. Imperial Right: The Battle over the «New World Order» // *Constellations*. – 2006. – Vol. 13. – P. 485–505. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8675.2006.00412.x>
8. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими // Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_153
9. Meron T. The Humanization of Humanitarian Law // *American Journal of International Law*. – 2000. – Vol. 94, No. 2. – P. 239–278. DOI: <https://doi.org/10.2307/2555292>
10. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року // Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200

11. Ferraro T. Determining the Beginning and End of an Occupation under International Humanitarian Law // *International Review of the Red Cross*. – 2012. – Vol. 94, No. 885. – P. 133–163. DOI: <https://doi.org/10.1017/S181638311200063X>
12. Stirk P. M. R. The Politics of Military Occupation. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009. URL: <http://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt1r26dx>
13. Kondoch B. The United Nations Administration of East Timor // *Journal of Conflict & Security Law*. – 2001. – Vol. 6, No. 2. – P. 245–265. URL: <http://www.jstor.org/stable/26294294>
14. United Nations Security Council Resolution 1483, S/RES/1483: adopted by the Security Council at its 4761st meeting on 22 May 2003. New York, 2003. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/495555?ln=en&v=pdf>
15. Bansal S. Transformative Occupation is Colonization. – 2022. URL: https://www.researchgate.net/publication/362002308_Transformative_Occupation_is_Colonization
16. Roberts A. Transformative Military Occupation: Applying the Laws of War and Human Rights // *The American Journal of International Law*. – 2006. – Vol. 100, No. 3. – P. 580–622. URL: <http://www.jstor.org/stable/4091371>
17. Benvenisti E. The International Law of Occupation. Oxford : Oxford University Press, 2012. 416 p.
18. Fox G. H., Benvenisti E. The International Law of Occupation // *European Journal of International Law*. – 2013. – Vol. 24, No. 1. – P. 453–458. DOI: <https://doi.org/10.1093/ejil/cht003>
19. Wallace D. A. The Law of Occupation and Post-Armed-Conflict Governance // The Professional Journal of the U.S. Army. 2007. P. 20–30. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/citations/ADA499771>
20. Edelstein D M. Occupational Hazards: Why Military Occupations Succeed or Fail // *International Security*. 2004. Vol. 29 No. 1. P. 49–91. URL: <http://www.jstor.org/stable/4137547>

21. Stahn C. *The Law and Practice of International Territorial Administration: Versailles to Iraq and Beyond*. Cambridge University Press; 2008. P. 43–85.
22. Benvenisti E. The Applicability of the Law of Occupation to UN Administration of Foreign Territory // University of Cambridge Faculty of Law Research Paper. 2019. No. 36/2019. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3498872>
23. Wilde R. *International Territorial Administration: How Trusteeship and the Civilizing Mission Never Went Away*. Oxford : Oxford University Press, 2008. 500 p.
24. Brahimi L. Report of the Panel on United Nations Peace Operations. A/55/305, S/2000/809. 21 August 2000. 280 p. URL: <https://peacekeeping.un.org/en/brahimi-report-0>
25. Pinzauti G. Belligerent occupation or creeping annexation? Identifying the red flags // *The Military Law and the Law of War Review*. 2023. Vol. 61 No. 1. P. 86–122.
26. Асланов С. Невизнані квазідержавні утворення як фактор етнополітичної нестабільності в Україні // *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2015. Вип. 1. С. 207–216.
27. Azarova V. An Illegal Territorial Regime? On the Occupation and Annexation of Crimea as a Matter of International Law. In: Sayapin S., Tsybulenko E. (eds) *The Use of Force against Ukraine and International Law*. The Hague : T.M.C. Asser Press, 2018. P. 41–71.
28. O'Leary B. Annexation. *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-632>
29. Scheffer D J. Beyond Occupation Law // *The American Journal of International Law*. 2003. Vol. 97 No. 4. P. 842–860.
30. Roberts A. Prolonged Military Occupation: The Israeli-Occupied Territories Since 1967 // *American Journal of International Law*. 1990. Vol. 84 No. 1. P. 44–103.

31. Salmoodi R A. Prolonged Military Occupation: Rethinking the Israeli Occupation on the Occupied Palestinian Territories // Arab Law Quarterly. 2023. P. 1–22.
32. Разметаєв А. С. Сучасні окупаційні режими: огляд концептуальних інтерпретацій // Сучасне суспільство. 2019. Вип. 1. С. 169–188. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cuc_2019_1_17
33. Gilder A. Bringing Occupation into the 21st Century: The Effective Implementation of Occupation by Proxy // Utrecht Law Review. 2017. Vol. 13 No. 1. P. 60–81. DOI: <https://doi.org/10.18352/ulr.361>
34. Prosecutor v. Boskoski and Tarculovski (Trial Judgment). IT-04-82-T. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY): Trial Chamber II: Chapter VII. Responsibility. 10 July 2008. P. 197–219. URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/2008/en/61641>
35. Aćić M. The evolution and practice of international administration on states and territories // Acta Politica Polonica. 2019. Vol. 47 No. 1. P. 15–27. DOI: <https://wnus.usz.edu.pl/ap/en/issue/1149/article/18129/>
36. Vianès E. What is an International Post-Belligerent Administration? // Indiana International & Comparative Law Review. 2015. Vol. 25 No. 3. P. 422–459.
37. Worsham J. Mapping Regime Political Variation and Policy Change // APSA 2014 Annual Meeting Paper. 2014. 26 p. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2453037>
38. Скакун О. Ф. Теорія права і держави. 4-те видання, стереотипне. Підручник. Київ : Алерта, 2021. 528 с.
39. Євтушенко О. Н. Політичний режим та його роль у регулюванні взаємовідносин суспільства й держави // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія : Політологія. 2016. № 284, Вип. 272. С. 12–16.
40. Стойко О М. Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України Логос, 2016. 416 с.

41. Хейвуд Е. Політологія : підручник для студентів вишів / пер. з англ. під ред. Г. Г. Водолазова, В. Ю. Вельського. Москва : ЮНІТІ-ДАНА, 2005. 544 с.
42. Алмонд Г., Пауелл Дж. Б., Стром К., Далтон Р. Порівняльна політологія сьогодні: світовий огляд. Москва : Аспект-Прес, 2002. 816 с.
43. Рибій О. Інститут політичний: в Політична енциклопедія / редкол. : Левенець Ю. та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. С. 288–289.
44. May P J., Jochim A E. Policy Regime Perspectives: Policies, Politics, and Governing // Policy Studies Journal. 2013. Vol. 41 No. 3. P. 426–452. DOI: <https://doi.org/10.1111/psj.12024>
45. Ханстантинов В О. Політичні інститути і процеси : курс лекцій. Миколаїв : МНАУ, 2017. 144 с.
46. March J. G., Olsen J. P. Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics. New York: Free Press, 1989. 227 p.
47. Helmke G., Levitsky S. Informal Institutions and Democracy: Lessons from Latin America. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2006. 368 p.
48. Morgenthau H. J. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. New York: Alfred A. Knopf, 1948. 387 p.
49. Waltz K. N. Theory of International Politics. University of Michigan: Addison-Wesley Publishing Company, 1979. 251 p.
50. Mearsheimer J. J. The Tragedy of Great Power Politics. New York: Norton, 2001. 555 p.
51. Kline H., Wade C. Actors: Interest Groups and Political Parties // Kline H., Wade C. (eds.) Latin American Politics and Development. 10th ed. New York : Routledge, 2022. P. 42–61.
52. Miller E F. What Does Political Mean? // The Review of Politics. 1980. Vol. 42 No. 1. P. 56–72.
53. Stone C N. Rethinking the Policy–Politics Connection // Policy Studies. 2005. Vol. 26 No. 3–4. P. 241–260.

54. Офіційний вебсайт United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (UNMIK). URL: <https://unmik.unmissions.org/>
55. Офіційний вебсайт United Nations Transitional Administration in East Timor (UNTAET). URL: <https://peacekeeping.un.org/mission/past/etimor/etimor.htm>
56. Garcia F. P., Dias M., Duque R. The UN in Conflict Resolution: the case of East Timor // JANUS.NET e-journal of International Relations. 2019. Vol. 10 No. 2. P. 12. DOI: <https://doi.org/10.26619/1647-7251.10.2.1>
57. Nurboja R. International Civil Administration and State Building Process in Kosovo // European Scientific Journal, ESJ. 2015. Vol. 11 No. 13. P. 10. URL: <https://eujournal.org/index.php/esj/article/view/5656>
58. United Nations Security Council Resolution 1244, S/RES/1244 (1999): adopted by the Security Council at its 4011th meeting on 10 June 1999. New York, 1999. URL: <https://unmik.unmissions.org/united-nations-resolution-1244>
59. United Nations Security Council Resolution 1272, S/RES/1272 (1999): adopted by the Security Council at its 4057th meeting on 25 October 1999. New York, 1999. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/291410?ln=en&v=pdf>
60. Tjarsono I., Amelya R. Kebijakan United Nations Interim Administration Mission In Kosovo (UNMIK) dalam Memulihkan Kosovo Pasca Konflik Etnis (1999-2006) // Jurnal Online Mahasiswa Fakultas Ilmu Sosial dan Ilmu Politik Universitas Riau. 2016. Vol. 3 No. 1. P. 12
61. Brendan H., Yuji U. The Legality and Legitimacy of UN Peacekeeping Missions in East Timor // Waseda Global Forum. 2016. Vol. 12 No. 12. P. 81–107. URL: https://researchmap.jp/yuji_uesugi/published_papers?lang=en&limit=20
62. Silander D. The United Nations Interim Mission in Kosovo: Standards Before Status: A Policy of Catch 22. Saarbrücken : VDM Verlag Dr. Müller Aktiengesellschaft & Co. KG, 2009. 161 p.
63. United Nations Security Council. Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, S/1999/779. New York, 1999. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/275998>

64. United Nations Interim Administration Mission in Kosovo. The Joint Interim Administrative Structures. Pristina, 1 February 2000. URL: [https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/144 - ktc26.1.200 .doc](https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/144_-_ktc26.1.200_.doc)
65. Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, S/2002/436. 22 April 2002. URL: <https://www.refworld.org/reference/countryrep/unsc/2002/en/19513>
66. Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, S/2004/613. 30 July 2004. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/527161?v=pdf>
67. Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, S/2004/932. 30 November 2004. URL: <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/kos-s2004-932.php>
68. Павленко О. С. Позиція міжнародного співтовариства щодо самовизначення Косова : дис. канд. політ. наук. Київ, 2018. 226 с.
69. Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, S/2006/707. 1 September 2006. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/582476?v=pdf>
70. Steiner M. UN sees progress in Kosovo, Security Council told. UN News. 2002. 30 July. URL: <https://news.un.org/en/story/2002/07/41522>
71. Naegele J. Kosovo: Steiner, Rugova, Kadare discuss future status. Radio Free Europe. 2002. 30 Dec. URL: <https://reliefweb.int/report/serbia/kosovo-steiner-rugova-kadare-discuss-future-status>
72. Fridl D D. Kosovo Negotiations: Re-visiting the Role of Mediation // International Negotiation. 2009. Vol. 14 No. 1. P. 71–93.
73. Nimani G C. Kosovo's Independence Constitution: A Unilateral Commitment to an Internationalized Pouvoir Constituant. In: Ginsburg T., Bisarya S. (eds) Constitution Makers on Constitution Making: New Cases. Cambridge : Cambridge University Press, 2022. P. 77–125

74. Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo. S/2008/354. 12 June 2008. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/629166>
75. Report of the Secretary-General on the United Nations Transitional Administration in East Timor. S/2000/53. 26 January 2000. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/407609>
76. Report of the Secretary-General on the United Nations Transitional Administration in East Timor. S/2001/42. 16 January 2001. URL: <https://peacekeeping.un.org/mission/past/etimor/docs/UntaetDr.htm>
77. Report of the Secretary-General on the United Nations Transitional Administration in East Timor. S/2002/432/Add.1. 24 April 2002. URL: <https://peacekeeping.un.org/mission/past/etimor/docs/UntaetDr.htm>
78. Report of the United Nations Independent Special Commission of Inquiry for Timor-Leste. OHCHR. 2 October 2006. Geneva. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/COITimorLeste.pdf>
79. Shiosaki E. We have resisted, now we must build: Regionalism and nation-building in Timor-Leste // Journal of Southeast Asian Studies. 2017. Vol. 48 No. 1. P. 53–70.
80. Feijó R G. Review of Political Institutions in East Timor: Semi-presidentialism and Democratization, by L. M. Beuman // Contemporary Southeast Asia. 2016. Vol. 38 No. 2. P. 318–320. URL: <http://www.jstor.org/stable/24916637>
81. Howe B M., Peou S., Uesugi Y. A Critical Reflection on the UN Mission's Contributions to Human Security in Timor-Leste. In: UN Governance: Peace and Human Security in Cambodia and Timor-Leste. Seoul : GSIS, 2020. P. 83–110. D
82. Gunn G C. The state of East Timor studies after 1999 // Journal of Contemporary Asia. 2007. Vol. 37 No. 1. P. 95–114. DOI: <https://doi.org/10.1080/00472330601104672>

83. Hohe T. The Clash of Paradigms: International Administration and Local Political Legitimacy in East Timor // Contemporary Southeast Asia. 2002. Vol. 24 No. 3. P. 569–589.
84. Tofiq Z., Amin K X. Why did the United States lead an invasion of Iraq in 2003 // Political Science. 2014. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Why-did-the-United-States-lead-an-invasion-of-Iraq-Tofiq-Amin/7747b8763c6a4e7e749c8e6a88f3a2c21b1792c0#related-papers>
85. Hinnebusch R. American invasion of Iraq: causes and consequences // Perceptions. 2007. Vol. 12 No. 1. P. 9–27
86. Tudor A., Onea. The United States Supreme: The Invasion of Iraq. In: US Foreign Policy in the Post-Cold War Era. New York : Palgrave Macmillan, 2013. P. 121–148.
87. Harvey F. P. President Al Gore and the 2003 Iraq War: A Counterfactual Test of Conventional W’Isdom // Canadian Journal of Political Science. 2012. Vol. 45 No. 1. P. 1–32.
88. Chinnappa A E. The United States and the Coalition Provisional Authority – Occupation by Proxy? // Leiden Journal of International Law. 2019. Vol. 32 No. 3. P. 415–436.
89. Coalition Provisional Authority, Regulation No. 6, Governing Council of Iraq, CPA/REG. 13 July 2003. URL: https://govinfo.library.unt.edu/cpa-iraq/regulations/20030713_CPAREG_6_Governing_Council_of_Iraq_.pdf
90. Coalition Provisional Authority, Mem 1: Implementation of De-Baathification Order No. 1. 3 June 2003. URL: <https://govinfo.library.unt.edu/cpa-iraq/regulations/index.html#Regulations>
91. Iraq: Law of 2004 of Administration for the State of Iraq for the Transitional Period. Coalition Provisional Authority, UNHCR. 8 March 2004. URL: <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/2004/en/39004>

92. Beehner L. Iraq's Parliamentary Elections: An Explainer. The Council on Foreign Relations (CFR). 7 December 2005. URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/iraqs-parliamentary-elections-explainer>
93. Ямпольська Л. М. Курдський національний рух і «проблема Кіркуку» в контексті державотворчих процесів Іраку новітнього періоду // Гілея: науковий вісник. Київ, 2019. С. 170–177
94. Iraqi Council of Representatives 2005 General. ElectionGuide. 15 December 2005. URL: <https://www.electionguide.org/elections/id/1431/>
95. Fox G. H. The Occupation of Iraq // Georgetown Journal of International Law. 2005. Vol. 36 No. 2. P. 195–208
96. Roberts L., Lafta R., Garfield R., Khudhairi J., Burnham G. Mortality before and after the 2003 invasion of Iraq: cluster sample survey. The Lancet. 2004. Vol. 364, № 9448. P. 1857–1864.
97. Nakdon T., Ladol C. America's Occupation of Iraq and its Implications // Research Review International Journal of Multidisciplinary. 2023. Vol. 8 No. 5. P. 101–108. DOI: <https://doi.org/10.31305/rrijm.2023.v08.n05.015>
98. Council on Foreign Relations. The Iraq War (timeline 2003–2011). CFR.org. URL: <https://www.cfr.org/timeline/iraq-war>
99. Allawi A A. The Occupation of Iraq: Winning the War, Losing the Peace. New Haven : Yale University Press, 2008. 544 p.
100. United Nations Security Council Resolution 242, S/RES/242 (1967): adopted by the Security Council on 22 November 1967. New York, 1967. URL: <https://main.un.org/securitycouncil/ru/content/resolutions-adopted-security-council-1967>
101. United Nations Security Council Resolution 338, S/RES/338 (1973): adopted by the Security Council on 22 October 1973. New York, 1973. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/93466?ln=ru&v=pdf>

102. United Nations General Assembly Resolution 66/225, A/RES/66/225: adopted on 22 December 2011. New York, 2011. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n11/472/34/pdf/n1147234.pdf>
103. Ruling Palestine: A history of the legally sanctioned Jewish-Israeli seizure of land and housing in Palestine. Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE). Geneva: BADIL Resource Center for Palestinian Residency & Refugee Rights, 2005. URL: http://www.miftah.org/Doc/Reports/2005/RulingPalestine_full.pdf
104. United Nations General Assembly. Living conditions of the Palestinian people in the occupied Arab territories: report of the Secretary-General, A/35/533. 17 October 1980. New York, 1980. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/16213?ln=en&v=pdf>
105. The Amended Basic Law: Palestine Central Election Commission (2003). President of the Palestinian National Authority. Geneva: Centre For Security Sector Governance. URL: <https://security-legislation.ps/latest-laws/the-amended-basic-law-of-2003/>
106. Palestinian state-building: achievements at high risk. UN Special Coordinator for the Middle East Peace Process. UNSCO. Brussels, 2012. URL: https://unsco.unmissions.org/sites/default/files/unsco_ahlc_report_march_2012.pdf
107. Gordon N. From Colonization to Separation: Exploring the Structure of Israel's Occupation // Third World Quarterly. 2008. Vol. 29 No. 1. P. 25–44. URL: <https://www.jstor.org/stable/20455024>
108. Ron J. Frontiers and Ghettos: State Violence in Serbia and Israel. Berkeley : University of California Press, 2003. 286 p. DOI: <https://doi.org/10.1525/9780520936904>
109. Roy S. The Gaza Strip: The Political Economy of De-development. Washington : DC, 1995. 372 p.
110. Human Rights Watch. A Threshold Crossed: Israeli Authorities and the Crimes of Apartheid and Persecution. 2021. URL:

<https://www.hrw.org/report/2021/04/27/threshold-crossed/israeli-authorities-and-crimes-apartheid-and-persecution>

111. Amnesty International. Israeli Occupation: 50 Years of Dispossession. 2017. URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/campaigns/2017/06/israel-occupation-50-years-of-dispossession/>
112. Faustmann H., Ker-Lindsay J. The Colonial Legacy of Division. In: Ker-Lindsay J., Faustmann H. (eds) The Government and Politics of Cyprus. Bern : Peter Lang, 2008. P. 45–62
113. Kıralp Ş. The Cyprus Question in the Period 1967-1974: Turkish and Greek Policies on Cyprus // Journal of History Culture and Art Research. 2018. Vol. 7 No. 2. P. 444–460
114. United Nations Security Council Resolution 541, S/RES/541 (1983): adopted by the Security Council on 18 November 1983. New York, 1983. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/58970?ln=en&v=pdf>
115. Dodd C. The History and Politics of the Cyprus Conflict. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2010. 317 p.
116. United Nations Security Council Resolution 353, S/RES/353 (1974): adopted by the Security Council on 20 July 1974. New York, 1974. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/93470?ln=en&v=pdf>
117. United Nations General Assembly Resolution 37/253, A/RES/37/253: Question of Cyprus. 13 May 1983. New York, 1983. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/112447?ln=en&v=pdf>
118. Borowiec A. Cyprus: A Troubled Island. Westport : Praeger, 2000. 176 p. DOI: <http://dx.doi.org/10.5040/9798400636592>
119. Sonan S. From Bankruptcy to Unification and EU Membership? The Political Economy of Post-Nationalist Transformation in Northern Cyprus // RAMSES Working Paper. 2007. P. 23.

120. Isachenko D. The Production of Recognized Space: Statebuilding Practices of Northern Cyprus and Transdnistria // Journal of Intervention and Statebuilding. 2008. Vol. 2 No. 3. P. 353–368. DOI: <https://doi.org/10.1080/17502970802436353>
121. Bostancı M. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilânı ve buna yönelik tepkilerin Türk kamuoyundaki yankıları // TAD. 2015. Vol. 34 No. 57. P. 317–356. DOI: https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000608
122. Constitution of the Turkish Republic of Northern Cyprus. Yüksek Yönetim Denetçisi (Ombudsman). 5 May 1985. URL: <http://www.cypnet.co.uk/ncyprus/main/polsyst/constitution/>
123. Kyris G. The Europeanisation of Contested Statehood: The EU in Northern Cyprus. London : Routledge, 2015. 176 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315600003>
124. Caspersen N., Stansfield G. (eds). Unrecognized States in the International System. 1st ed. London : Routledge, 2010. 272 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203834510>
125. Osiewicz P. Turecka Republika Cypru Północnego jako przykład państwa nieuznanego // Perspektywy Kultury. 2020. Vol. 31 No. 4. P. 149–160. DOI: <https://doi.org/10.35765/pk.2020.3104.11>
126. Çarkoğlu A., Sozen A. The Turkish Cypriot General Elections of December 2003: Setting the Stage for Resolving the Cyprus Conflict? // South European Society & Politics. 2004. Vol. 9 No. 3. P. 122–136.
127. Özsağlam M. T. Turkish Republic of Northern Cyprus as a De Facto and Limited Recognized State: From Federal Solution to Two State Model // Journal of International Analytics. 2022. Vol. 13 No. 4. P. 129–146.
128. Freedom House. Northern Cyprus: Freedom in the World 2020 Report. 2020. URL: <https://freedomhouse.org/country/northern-cyprus/freedom-world/2020>
129. The vision of Türkiye in Foreign Policy Has Always Been Focused on Peace. Presidency of the Republic of Türkiye. 20 September 2022. URL: <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/139746/-the-vision-of-turkiye-in-foreign-policy-has-always-been-focused-on-peace->

130. EU assistance increases trade and free movement in Cyprus, supporting the island's reunification. European Commission Representation in Cyprus. 4 July 2024. URL: https://cyprus.representation.ec.europa.eu/news/eu-assistance-increases-trade-and-free-movement-cyprus-supporting-islands-reunification-2024-07-04_en
131. Time to engage again for peace in Cyprus. The Diplomatic Service of the European Union. 8 March 2021. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/time-engage-again-peace-cyprus_en
132. Kücüksener E., Sonan S., Gokcekus O. Internal Legitimacy in a De Facto State: The Case of the Turkish Republic of Northern Cyprus // Geopolitics. 2004. Vol. 30 No. 2. P. 1–30
133. Berg E., Mölder M. Who is Entitled to «Earn Sovereignty»? Legitimacy and Regime Support in Abkhazia and Nagorno-Karabakh // Nations and Nationalism. 2012. Vol. 18 No. 3. P. 527–545. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1469-8129.2011.00527.x>
134. Akçalı E. Getting real on fluctuating national identities: insights from Northern Cyprus // Antipode. 2011. Vol. 43. P. 1725–1747. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.2010.00787.x>
135. Kendirci B., Sin T., Darbaz I. 2016 KKTC Ekonomik Durum Raporu [2016 TRNC Economy Situation Report]. Kalkınma ve Ekonomik İşbirliği Ofisi, 2018. URL: <https://kei.gov.tr/storage/files/2016-ekonomik-durum-raporu.pdf>
136. Pelagidis T., Theophanous A., Tirkides Y. An Anatomy of the Economy of the «Turkish Republic of Northern Cyprus» (TRNC) // Journal of Modern Hellenism. 2008. No. 25–26. P. 31. URL: <https://ssrn.com/abstract=1931229>
137. Lacher H., Kaymak E. Transforming identities: Beyond the politics of non-settlement in North Cyprus // Mediterranean Politics. 2005. Vol. 10 No. 2. P. 147–166. DOI: <https://doi.org/10.1080/13629390500124341>
138. Historic agreement between Ankara and the TRNC. BRTK – Bayrak Radyo Televizyon Kurumu. 5 June 2024. URL: <https://brtk.net/historic-agreement-between-ankara-and-the-trnc/?lang=en>

139. Sonan S., Küçükşener E., Porat E. Politics and Society in Northern Cyprus: Insights from a Survey Study. Friedrich-Ebert-Stiftung. 2020. 44 p. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/zypern/17602.pdf>
140. Freedom House. Northern Cyprus: Freedom in the World 2024. 2024. URL: <https://freedomhouse.org/country/northern-cyprus/freedom-world/2024>
141. Why is Turkish Cypriot leader declared «enemy» in Turkey? AL-Monitor. February 2020. URL: <https://www.al-monitor.com/originals/2020/02/turkey-mediterranean-turkish-cypriot-leader-declared-enemy.html>
142. Закон України № 1207-VII від 15 квітня 2014 року «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-VII#Text>
143. Закон України № 2268-VIII від 18 січня 2018 року «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях». Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text>
144. Закон України № 2217-IX від 7 травня 2022 року «Про внесення змін до Закону України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб"». Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2217-20#Text>
145. Постанова Верховної Ради України № 757-VII від 22 лютого 2014 року «Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України». Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-18#Text>
146. Кузьо Т. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет / наук. ред.: В. Ліхачов, І. Винокуров; пер. з англ. А. Павлишина. Київ : Дух і Літера, 2018. 560 с.

147. Василенко В. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки // Український тиждень. 2014. № 42. С. 27–42
148. Hosaka S. Putin the «Peacemaker»?—Russian Reflexive Control During the 2014 August Invasion of Ukraine // The Journal of Slavic Military Studies. 2019. Vol. 32 No. 3. P. 324–346. DOI: <https://doi.org/10.1080/13518046.2019.1646950>
149. Яшин І., Шоріна О., Кашин С., Алексащенко С., Винокурова К., Мартинюк Л., Кох А., Муждабаєв А. Незалежна експертна доповідь «Путін. Війна». М. : Путин-итоги, 2015. URL: https://www.putin-itogi.ru/cp/wp-content/uploads/2015/05/Putin.Voina_.pdf
150. Мацієвський Ю. В. Внутрішній конфлікт чи прихована агресія: академічна дискусія і експертні оцінки війни на Донбасі // Політичне життя. 2019. Вип. 2. С. 55-68. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.2.9>
151. Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи розвитку подій. Аналітична доповідь Центру Разумкова // Національна безпека і оборона. 2014. № 5–6. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD148-149_2014_ukr.pdf
152. Arel D., Driscoll J. Ukraine's Unnamed War: Before the Russian Invasion of 2022. Cambridge : Cambridge University Press, 2023. 273 p.
153. Гібридна війна Росії проти України після Революції гідності. Наук. ред. М. Дорошко, В. Балюк. Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, Центр Східної Європи і ф-т політології Ун-ту М. Кюрі-Склодовської в Любліні. Київ : Ніка-Центр, 2018. 279 с.
154. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 серпня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності». Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0011525-14>
155. Гарбар О., Конопкін А., Кореньков О., Мовчан С. Збройний конфлікт в Україні: військова підтримка незаконних збройних формувань «ДНР» та

- «ЛНР» з боку Російської Федерації. За ред. О. Павліченка, О. Мартиненка. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2018. 40 с.
156. Інформаційне агентство УНІАН. ОБСЄ опублікувала мінський протокол (документ). Київ : УНІАН. URL: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/New.pdf>
 157. Umland A., von Essen H. Russia's Dictated Non-Peace for Ukraine in 2014-2022. Stockholm Centre for Eastern European Studies. 10 May 2022. URL: <https://sceeus.se/en/publications/russias-dictated-non-peace-for-ukraine-in-2014-2022/>
 158. Комплекс заходів з виконання Мінських угод. Organization for Security and Co-operation in Europe. 12 лютого 2015. URL: <https://www.osce.org/cio/140156>
 159. United Nations General Assembly Resolution 68/262, A/RES/68/262: Territorial Integrity of Ukraine. 27 March 2014. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/767883?ln=en&v=pdf>
 160. United Nations General Assembly Resolution 71/205, A/RES/71/205: Situation of Human Rights in the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol (Ukraine). 19 December 2016. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/858544?ln=en&v=pdf>
 161. Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Resolution 2132 (2016): Political Consequences of the Russian Aggression in Ukraine. 12 October 2016. URL: <https://pace.coe.int/en/files/23166/html>
 162. Міністерство закордонних справ України. Україна і Парламентська асамблея Ради Європи. 20 липня 2022. Офіційний вебпортал МЗС України. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/rada-yevropi>
 163. Ukraine and the Netherlands v. Russia, European Court of Human Rights: Legal summary, № 43800/14, 8019/16 and 28525/20. European Court of Human Rights. January 2023. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22002-13989%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-13989%22]})

164. Українська криза: що заважає домовитись? BBC News Русская служба. 20 травня 2015. URL: https://www.bbc.com/russian/russia/2015/05/150520_russia_ukraine_lavrov_analysis
165. Matveeva A. No Moscow Stooges: Identity Polarization and Guerrilla Movements in Donbass // Southeast European and Black Sea Studies. 2016. Vol. 16 No. 1. P. 26. DOI: <https://doi.org/10.1080/14683857.2016.1148415>
166. Piechal T. The War Republics in the Donbas One Year after the Outbreak of the Conflict. Centre for Eastern Studies. № 174. 17 June 2015. URL: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/commentary_174.pdf
167. Kasianenko N. Internal Legitimacy and Governance in the Absence of Recognition: The Cases of the Donetsk and Luhansk «People's Republics» // Ideology and Politics. 2019. No. 1(12). P. 116–130
168. Віхров М., Бутченко М. Феномен «народних республік» Донбасу. Берлінський центр Карнегі. 12 квітня 2016. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2016/04/fenomen-narodnyh-respublik-donbassa?lang=ru¢er=russia-eurasia>
169. Katchanovski, I. The Separatist War in Donbas: A Violent Break-up of Ukraine? // European Politics and Society. Vol. 17 No. 4, pp. P. 473–489.
170. Risch W. J. Prelude to War? In: Marples D. R. (ed.) The War in Ukraine's Donbas: Origins, Contexts, and the Future. Budapest : CEU Press, 2022. P. 7–28
171. Melnyk O. From the «Russian Spring» to the Armed Insurrection: Russia, Ukraine and Political Communities in the Donbas and Southern Ukraine // The Soviet and Post-Soviet Review. 2020. Vol. 47 No. 1. P. 3–38
172. Matsuzato K. The First Four Years of the Donetsk People's Republic. In: Marples D. R. (ed.) The War in Ukraine's Donbas: Origins, Contexts, and the Future. Budapest : CEU Press, 2022. P. 43–66
173. Platonova D. The Donbas Conflict in Ukraine: Elite, Protest and Partition. London – New York : Routledge, 2022. 237 p.

174. Конституція так званої ЛНР. «Народный совет Луганской Народной Республики». 18 травня 2014 року. URL: https://nslnr.su/zakonodatelstvo/normativno-pravovaya-baza/591/?sphrase_id=248862
175. Конституція так званої ДНР. «Верховный совет Донецкой Народной Республики». 14 травня 2014 року. URL: <http://npa.dnronline.su/2014-05-14/konstitutsiya-donetskoj-narodnoj-respubliki-dejstvuyushhaya-redaktsiya-po-sostoyaniyu-na-06-03-2020-g.html>
176. Офіційний вебсайт так званої «Народної ради ЛНР». Нормативно-правова база: закони 1 скликання. URL: https://nslnr.su/zakonodatelstvo/normativno-pravovaya-baza/222?PAGEN_1=2
177. Офіційний вебсайт так званої «Донецької Народної Республіки». Закони «Народної ради ДНР»: 2014 рік. URL: <http://npa.dnronline.su/category/akty-narodnogo-soveta-donetskoj-narodnoj-respubliki/zakony-narodnogo-soveta-dnr/2014-zakony-narodnogo-soveta-dnr/page/3>
178. Lyubashenko I. Samozwańcze republiki w ukraińskim Donbasie: udawane quasi-państwa // Roczniki Nauk Społecznych. 2016. Tom 44 No. 1. P. 60–65. DOI: [https://doi.org/10.18290/rns.2016.8\(44\).1-4](https://doi.org/10.18290/rns.2016.8(44).1-4)
179. Protocol on the Results of Consultations of the Trilateral Contact Group. Organization for Security and Co-operation in Europe. 5 September 2014. URL: <https://www.osce.org/home/123257>
180. Package of Measures for the Implementation of the Minsk Agreements. Organization for Security and Co-operation in Europe. 12 February 2015. URL: <https://www.osce.org/cio/140156>
181. Сліпецька Ю. Політико-правовий аналіз Мінських домовленостей: чому не спрацював дипломатичний сценарій? // Науково-теоретичний альманах «Грані». 2022. № 25(4). С. 11–16. DOI: <https://doi.org/10.15421/172244>
182. United Nations Security Council Resolution 2202 (2015), SC/11785. 17 February 2015. URL: <https://press.un.org/en/2015/sc11785.doc.htm>

183. Артьомов І. Мінські угоди, їх наслідки та значення для України // Геополітика України: Історія і Сучасність. 2020. № 24(1). С. 41–53. DOI: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2020.1\(24\).41-53](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2020.1(24).41-53)
184. Прокопчук Д. Зустріч у «нормандському форматі»: без прориву. DW. 11 травня 2016.
185. Україна узгодила «формулу Штайнмаєра» на переговорах у Мінську. BBC News Україна. 1 жовтня 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-49896873>
186. Paris «Normandie» Summit. Official website of the French Presidency. 9 December 2019. URL: <https://www.elysee.fr/en/emmanuel-macron/2019/12/09/paris-normandie-summit>
187. Lohsen A., Morcos P. Understanding the Normandy Format and Its Relation to the Current Standoff with Russia. Center for Strategic and International Studies. 9 February 2022. URL: <https://www.csis.org/analysis/understanding-normandy-format-and-its-relation-current-standoff-russia>
188. Сурков собирается покинуть пост кремлевского куратора Донбасса. BBC News. 12 травня 2018. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-russian-44092962>
189. Matveeva A. Donbas: the post-Soviet conflict that changed Europe // European Politics and Society. 2022. Vol. 23 No. 3. P. 410–441. DOI: <https://doi.org/10.1080/23745118.2022.2074398>
190. «Это, конечно, не провал, но близко». Об итогах саммита в «нормандском формате». Радио «Б FM». 11 грудня 2019. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/4189686>
191. Сурков: мне интересно действовать против реальности. Актуальные Комментарии. Интерв'ю. 26 лютого 2020. URL: <https://actualcomment.ru/surkov-mne-interesno-deystvovat-protiv-realnosti-2002260855.html>
192. Socor V. Kozak to Replace Surkov as Putin's Top Aide on Ukraine (Part Two) // Eurasia Daily Monitor. 2020. Vol. 17 No. 12. 30 January. URL:

- <https://jamestown.org/program/kozak-to-replace-surkov-as-putins-top-aide-on-ukraine-part-two/>
193. Произведение Пелевина в авторской трактовке Суркова. Meduza. 25 січня 2020. URL: <https://meduza.io/feature/2020/01/25/proizvedenie-pelevina-v-avtorskoy-traktovke-surkova>
 194. Fischer S. The Donbas Conflict: Opposing Interests and Narratives, Difficult Peace Process. SWP Research Paper. April 2019. Berlin. URL: https://www.swp-berlin.org/publications/products/research_papers/2019RP05_fhs.pdf
 195. Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання. Разумков центр. Проєкт реалізований за підтримки МЗС Нідерландів. Київ, 2019. 144 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbas.pdf
 196. Aslund A. Kremlin Aggression in Ukraine: the Price Tag. Atlantic Council. 19 March 2018. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/publications/reports/>
 197. Troianovski A. «To avoid sanctions, Kremlin goes off the grid». The Washington Post. 21 November 2018. URL: <https://www.washingtonpost.com/news/world/wp/2018/11/21/feature/how-russia-avoids-sanctions-and-supports-rebels-in-eastern-ukraine-using-a-financial-system/>
 198. Грицак В. «Бюджет самопроголошених терористичних республік на окупованих територіях Донбасу є на 75% дотаційним». Брифінг голови Служби безпеки України. Еспreso. 22 липня 2017. URL: https://espreso.tv/news/2017/07/22/byudzhet_quotlnrdnrquot_dotacyyny_na_75_s_bu
 199. Скорик М. «Как дела делаются. На чем держатся экономика и финансы ДНР и ЛНР». Spektr.press. 8 лютого 2017. URL: <https://spektr.press/kak-dela-delayutsya-na-chem-derzhatsya-ekonomika-i-finansy-dnr-i-lnr/>
 200. Чем Россия обеспечивает Донбасс и сколько это стоит. Meduza. 27 квітня 2017. URL: <https://meduza.io/feature/2017/04/27/chem-rossiya-obespechivaet-donbass-i-skolko-eto-stoit>

201. Асєєв С. «ОРДЛО в цифрах: чи є кого повертати?». Радіо Свобода. 17 березня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/donbas-ordlo-v-tsyfrakh/31151759.html>
202. The UN Refugee Agency. UNHCR Ukraine, Operational Update. May 2019. URL: <https://www.unhcr.org/ua/publications>
203. Что из себя представляют Донецкая и Луганская народные республики. Kommersant. 22 лютого 2022. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/5227039>
204. International Crisis Group (ICG). Russia and the Separatists in Eastern Ukraine. Crisis Group Europe and Central Asia Briefing No. 79. 5 February 2016. URL: <https://www.refworld.org/reference/countryrep/icg/2016/en/108793>
205. Шуклінов П. «Москва витратила \$2 млрд на терористів у Донбасі у 2016-му році». LIGA.net. URL: https://news.liga.net/politics/news/moskva_potratila_2_mlrld_na_terroristov_v_donbasse_v_2016_m_godu
206. Freedom House. Countries and Territories: Freedom Countries Dataset. November 2024. URL: <https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores>
207. Freedom House. Freedom in the World 2021: Eastern Donbass. 2021. URL: <https://freedomhouse.org/country/eastern-donbas/freedom-world/2021>
208. Gricius G. Corrupting or Stabilizing: The Political Economy of Corruption in Donbas's «People's Republics» // Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal. 2019. No. 5. P. 37–57. DOI: <https://doi.org/10.18523/kmlpj189980.2019-5.37-57>
209. Путин провел срочное заседание Совета безопасности России. Meduza. 21 лютого 2022. URL: <https://meduza.io/news/2022/02/21/putin-provel-srochnoe-zasedanie-soveta-bezopasnosti-rossii-vse-ego-uchastniki-vystupili-za-priznanie-nezavisimosti-dnr-i-lnr>
210. Подписание документов «О признании Донецкой Народной Республики» и «О признании Луганской Народной Республики». Сайт президента РФ. 21 лютого 2022. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/67829>

211. Совет Федерации разрешил Путину использовать армию за рубежом. BBC News Русская Служба. 22 лютого 2022. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-60480511>
212. Обращение президента РФ «О проведении специальной военной операции». Сайт президента РФ. 24 лютого 2022. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/67843>
213. МИД раскрыл требования России к США по гарантиям безопасности. РБК. 17 грудня 2021. URL: <https://www.rbc.ru/politics/17/12/2021/61bc677a9a794774aa95d5bd>
214. Fedorenko V., Fedorenko M. Russia's Military Invasion of Ukraine in 2022: Aim, Reasons, and Implications // Krytyka Prawa. Niezależne Studia Nad Prawem. 2022. Vol. 14 No. 1. P. 7–42. DOI: <https://www.doi.org/10.7206/kp.2080-1084.506>
215. Marples D. R. Russia's war goals in Ukraine // Canadian Slavonic Papers. 2022. Vol. 64 No. 2–3. P. 207–219. DOI: <https://doi.org/10.1080/00085006.2022.2107837>
216. Driedger J. J. Risk acceptance and offensive war: The case of Russia under the Putin regime // Contemporary Security Policy. 2023. Vol. 44 No. 2. P. 199–225. DOI: <https://doi.org/10.1080/13523260.2023.2164974>
217. Parakhonskyi B., Yavorska H. The war as a result of the fragile peace: the conceptual logic of war // Strategic Panorama. 2022. P. 12–24. DOI: <https://doi.org/10.53679/2616-9460.specialissue.2022.02>
218. Yaffa J. A Ukrainian City Under a Violent New Regime // The New Yorker. 16 May 2022. URL: <https://www.newyorker.com/magazine/2022/05/23/a-ukrainian-city-under-a-violent-new-regime>
219. Карловський Д. Мер Маріуполя розповів, коли і чому залишив місто. Українська правда. 10 квітня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/10/7338680/>
220. Кошляк А. Референдуму щодо «ХНР» не буде. Інтерв'ю з мером Херсона Колихаєвим. NV, 28 квітня 2022. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/yak->

[zhive-okupovaniy-herson-interv-yu-z-merom-kolihayevim-viyna-v-ukrajini-2022-ostanni-novini-50237477.html](https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-berdyansk-interv-yu-svidlo/32012294.html)

221. Проект Радіо Свобода «Новини Приазов'я». «Або садять, або переховуєшся» – в.о. мера Бердянська. Радіо Свобода. 31 серпня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-berdyansk-interv-yu-svidlo/32012294.html>
222. Matsiyevsky Y., Worschech S. Ze Ukrajina! Zum Widerstand in den besetzten Gebieten // Ukraine-Analysen. 2022. № 317. С. 2–6. URL: <https://laenderanalysen.de/ukraine-analysen/317/ukrainischer-widerstand-in-den-besetzten-gebieten/>
223. Мацієвський Ю. В., Кардаш С. Ю. Український рух опору на окупованих територіях // Політичне життя. 2023. Вип. 4. С. 5-17. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.4.1>
224. Matsiyevsky Y. The Ukrainian Resistance Movement in the Occupied Territories // PONARS Eurasia Memo. 2023. № 837. URL: <https://www.ponarseurasia.org/the-ukrainian-resistance-movement-in-the-occupiedterritories/>
225. Указ главы так званої «ДНР» № 108. «Об администрации города Мариуполя». «Офіційний сайт» главы так званої «ДНР». 31 березня 2022. URL: <https://denis-pushilin.ru/akty-glavy-dnr/ukazy/>
226. О. Виноградов. Росія віддала Северодонецьк «немісцевому»: хто погодився керувати містом у руїнах. Радіо Свобода. 10 липня 2022 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/noviy-rukovoditel-severodonetska/31934939.html>
227. Луганский информационный центр. Эдуард Сахненко стал новым руководителем Лисичанска. LIC. 8 августа 2022. URL: <https://lug-info.ru/news/byvshij-direktor-shahty-imeni-mel-nikova-eduard-sahnenko-stal-novym-rukovoditelem-lisichanska/>
228. Алимов М. «Нас проклинаят, нам угрожают»: стихийные власти Херсона описали обстановку. МКРУ. 19 марта 2022. URL:

- <https://www.mk.ru/social/2022/03/18/nas-proklinayut-nam-ugrozhayut-stikhiynye-vlasti-khersona-opisali-obstanovku.html>
229. Chitadze N. Main characteristics of Russia's imperialistic and occupation policy in Ukraine // Strategic Panorama. 2023. № 2. P. 48–54. URL: <https://doi.org/10.53679/2616-9460.2.2022.04>
230. Геращенко А. «Горжусь смелыми мерами Генического и Мелитополя» // Telegram-канал радника міністра МВС України. 12 березня 2022. URL: https://t.me/Pravda_Gerashchenko/3951
231. Лотарёва А., Захаров А. Кто стал новой властью на оккупированных территориях Украины. BBC News Русская служба. 12 квітня 2022. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-60948087>
232. ВГА Херсонской области (окупаційна адміністрація). Имена новых глав администрации стали известны. Telegram-канал «ВГА Херсонской области». 27 квітня 2022. URL: https://t.me/VGA_Kherson/1388
233. Укази главы так званої «ЛНР» № 159/22. «О некоторых вопросах административно-территориального устроства». «Офіційний сайт» главы так званої «ЛНР». 12 березня 2022. URL: https://xn--80aafc4bdoy.xn--p1ai/documents/bank/Ukaz_Glavi_Luganskoi_Narodnoi_Respubliki_%22O_nekot_ori_kh_voprosakh_administrativno-territorialnogo_ustroistva_Luganskoi_Narodnoi_Respubliki%22?id=473
234. Укази главы так званої «ЛНР» № 918/18. «О структуре исполнительных органов государственной власти». «Офіційний сайт» главы так званої «ЛНР». 12 березня 2022. URL: [https://xn--80aafc4bdoy.xn--p1ai/documents/bank/Ukaz_Glavi_Luganskoi_Narodnoi_Respubliki_%22O_strukt_ure_ispolnitelnikh_organov_gosudarstvennoi_vlasti_Luganskoi_Narodnoi_Respubliki_\(s_izmeneniyami\)%22?id=1097](https://xn--80aafc4bdoy.xn--p1ai/documents/bank/Ukaz_Glavi_Luganskoi_Narodnoi_Respubliki_%22O_strukt_ure_ispolnitelnikh_organov_gosudarstvennoi_vlasti_Luganskoi_Narodnoi_Respubliki_(s_izmeneniyami)%22?id=1097)
235. Deshko L., Vasylychenko O. Regime of military occupation, human rights, elections and referendums: case of Ukraine // Аналітично-порівняльне правознавство.

2024. № 1. С. 121–125. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/299753/292269>
236. Закон так званої «ДНР» № 357-ІІНС. «О некоторых вопросах государственного управления в связи с освобождением населенных пунктов». «Офіційний сайт» так званої «ДНР». 25 березня 2022. URL: <http://npa.dnronline.su/2022-03-25/357-iins-o-nekotoryh-voprosah-gosudarstvennogo-upravleniya-v-svyazi-s-osvobozhdeniem-naselennyh-punktov-donetskoj-narodnoj-respubliki-vremenno-nahodivshihsya-pod-kontrolem-ukrainy-i-v-usloviyah-voenno.html>
237. Указ главы так званої «ЛНР» № 125/22. «Об администрации городов и районов». «Офіційний сайт» главы так званої «ЛНР». 3 березня 2022. URL: https://xn--80aafc4bdoy.xn--p1ai/documents/bank/Ukaz_Glavi_Luganskoi_Narodnoi_Respubliki_%22Ob_obrazovanii_administratsii_gorodov_i_raionov_Luganskoi_Narodnoi_Respubliki%22?id=1070
238. Укази так званого «губернатора» Херсонської області («Херсонської ВГА»). «Документи. Укази «губернатора» за 2022 рік. «Офіційний сайт» так званого «губернатора» Херсонської області. 2022. URL: <https://khogov.ru/documentation/ukazi-gubernatora/2022-ukazi-gubernatora/page/5/>
239. Укази так званого «губернатора» Запорізької області («Запорізької ВЦА»). «Документи. Укази «губернатора» за 2022 рік». «Офіційний сайт» так званого «губернатора» Запорізької області. 2022. URL: https://gubernator.zo.gov.ru/docs/show_group/ukazy_rasporyazheniya_gubernatora1
240. Указ так званого «губернатора» Херсонської області («Херсонської ВГА»). «Об утверждении временного положения о Военно-гражданской администрации». № 127-р. «Офіційний сайт» так званого «уряду» Херсонської

- області. 27 червня 2022. URL: <https://khogov.ru/wp-content/uploads/2024/02/ukaz-%E2%84%96127-r-ot-27.06.2022.pdf>
241. Указ так званого «губернатора» Херсонської області («Херсонської ВГА»). «О структуре органов исполнительной власти». № 018-р. «Офіційний сайт» так званого «уряду» Херсонської області. 12 травня 2022. URL: <https://khogov.ru/wp-content/uploads/2024/02/ukaz-%E2%84%96018-r-ot-12.05.2022.pdf>
242. Указ так званого «губернатора» Запорізької області («Запорізької ВЦА»). «О структуре органов исполнительной власти». № 19-р. «Офіційний сайт» так званого «губернатора» Запорізької області. 19 травня 2022. URL: https://gubernator.zo.gov.ru/docs/show_group/ukazy_rasporyazheniya_gubernatora1
243. Президент России. Рабочая поездка в Мариуполь. Офіційний сайт президента Росії. 19 березня 2023. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/70742>
244. Insikt Group. Putin's potential successors part 1: Sergei Kirienko. Recorded Future Threat Analysis. 2022. P. 1–6. URL: <https://go.recordedfuture.com/hubfs/reports/ta-2022-1104.pdf>
245. «Человек Кириенко» возглавил «правительство ДНР». BBC Russian Service. 9 червня 2022. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-61743682>
246. Haroun A. Ukrainian officials say Russia is breaking its promise to allow humanitarian aid into a captured city. Business Insider. 5 March 2022. URL: <https://www.businessinsider.com/ukraine-says-russia-not-allowing-humanitarian-aid-into-captured-city-2022-3>
247. Pertsev, A. «He walks the walk». Meduza. 28 July 2022. URL: <https://meduza.io/en/feature/2022/07/28/he-walks-the-walk>
248. Santora M., Nechepurenko I., Troianovski A. A Russian official tours occupied southern Ukraine. The New York Times. 19 May 2022. URL: <https://www.nytimes.com/2022/05/19/world/russia-ukraine-kherson-zelensky.html>

249. Гусий А. Как Марат Хуснуллин будет восстанавливать Херсон, Запорожье и Донбасс. Федерал Пресс. 19 травня 2022. URL: <https://fedpress.ru/article/3005571>
250. Минстрой России. Правительство РФ утвердило программу социально-экономического развития «новых регионов» России. Публикации пресс-центра. 27 квітня 2023. URL: <https://minstroyrf.gov.ru/press/pravitelstvo-rf-utverdilo-programmu-sotsialno-ekonomicheskogo-razvitiya-ser-novykh-regionov-rossii/>
251. Правительство России. Марат Хуснуллин доложил Президенту о темпах «восстановления». Новости правительства России. 1 лютого 2024. URL: <http://government.ru/news/50761/>
252. Редакция газеты «Московский Комсомолец» «С возвращением: новая жизнь регионов». MKRU. 2023. URL: <https://www.mk.ru/projects/novayazhiznregionov/>
253. Бойко А. В проект бюджета включили госпрограмму восстановления новых регионов. Ведомости. 27 вересня 2023. URL: <https://www.vedomosti.ru/economics/articles/2023/09/27/997295-v-proekt-byudzheta-vklyuchili-gosprogrammu-vostranovleniya-novih-regionov>
254. Troianovski A., Entous A., Schwirtz M. Ukraine-Russia Peace Is as Elusive as Ever. But in 2022 They Were Talking. The New York Times. 15 червня 2024. URL: <https://www.nytimes.com/interactive/2024/06/15/world/europe/ukraine-russia-ceasefire-deal.html>
255. Центр національного спротиву. «Псевдовибори, організовані Кремлем». ЦНС. 18 вересня 2023. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/en/the-national-resistance-center-presents-an-analytical-review-of-the-elections-in-the-temporarily-occupied-territories-of-ukraine/>
256. Указ так званого «губернатора» Херсонської області («Херсонської ВЦА»). «Об избирательной комиссии Херсонской области». № 245-р. «Офіційний сайт» так званого «уряду» Херсонської області. 22 липня 2022. URL:

<https://khogov.ru/wp-content/uploads/2024/02/ukaz-%E2%84%96245-r-ot-22.07.2022.pdf>

257. Указ так званого «губернатора» Запорізької області («Запорізької ВЦА»). «Об избирательной комиссии Запорожской области». № 154/1-у. «Офіційний сайт» так званого «губернатора» Запорізької області. 21 липня 2022
258. Президент Росії. «Федеральный конституционный закон о принятии в Российскую Федерацию Херсонской области и образовании в составе РФ нового субъекта». Офіційний сайт президента Росії. 5 жовтня 2022. URL: <http://kremlin.ru/acts/news/69516>
259. А. Коновалов. Организация выборов в «новых регионах» в 2023 году. ТАСС. 8 вересня 2023. URL: <https://tass.ru/info/18678417>
260. Центр національного спротиву. «Президентські вибори Росії на тимчасово окупованих територіях». ЦНС. 23 листопада 2024. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/en/nrc-presents-an-analytical-report-on-the-russian-presidential-elections-in-the-tot/>
261. Центральна виборча комісія Російської Федерації. Результаты выборов президента. 2024. URL: http://www.cikrf.ru/analog/prezidentskiye-vybory-2024/p_itogi/
262. РБК. «Власти впервые назвали численность россиян в новых регионах». 20 вересня 2023. URL: <https://www.rbc.ru/economics/29/09/2023/6516e5449a79477c35e5f12d>
263. Тихонов А. За счет новых регионов в России стало на 4,56 млн избирателей больше. Vedomosti. 5 лютого 2024. URL: <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2024/02/05/1018368-za-schet-novih-regionov-v-rossii-stalo-izbiratelei-bolshe>
264. Кабінет Міністрів України. Проект: «Оцінка чисельності наявного населення України». 1 грудня 2019. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/Noviny/new2020/zmist/novini/OnU_01_12_2019.pdf

265. Глухова І. В ОВА озвучили, скільки людей залишилося на Херсонщині. Інтеніт press,. 4 січня 2024. URL: <https://intent.press/news/war/2024/v-ova-povidomili-skilki-lyudej-zalishilosya-na-hersonshini/>
266. Лідер зі знаком мінус: скільки населення втратила Запорізька область з 2022-го року. Інформаційно-аналітичний портал Акцент. 3 листопада 2024. URL: <https://akzent.zp.ua/lider-zi-znakom-minus-skilki-naselennya-vtratila-zaporizka-oblast-z-2022-go-roku/>.
267. М. Самойлюк. «Економіка під час війни», Центр економічної стратегії. 28 жовтня 2024. URL: <https://ces.org.ua/state-of-the-ukrainian-regions/>
268. Синюк О., Луньова А., Рашевська К. та ін. Аналітичний звіт: Депортація громадян України з території ведення активних бойових дій чи з тимчасово окупованої території України на територію Російської Федерації та Республіки Білорусь. Zmina. Київ, 2023. 44 с.
269. Свыше 4,5 млн. беженцев прибыли в Россию с территории Украины и Донбасса с февраля. ТАСС. 3 жовтня 2022. URL: <https://tass.ru/obschestvo/15936967>
270. Что из себя представляют Донецкая и Луганская народные республики. Коммерсант. 22 лютого 2022. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/5227039>
271. УВКБ ООН. Ситуація з правами людини під час російської окупації території України та її наслідки: 24 лютого 2022 – 31 грудня 2023 року. UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine. 20 березня 2024. URL: <https://ukraine.ohchr.org/uk/reports/crimea-and-occupied-territory>
272. Совещание по вопросам социально-экономического развития субъектов Российской Федерации. Офіційний сайт президента Росії. 24 червня 2024. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/74634>
273. В новых субъектах РФ создана свободная экономическая зона. Федеральная налоговая служба РФ. 7 червня 2023. URL: https://www.nalog.gov.ru/rn77/new_region/13748400/

274. С. Семіна, Свободная экономическая зона в новых регионах России, СБИС - екосистема для бізнеса: бухгалтерия и учет, 29 червня 2024, https://sbis.ru/articles/accounting/sez_v_novyh_regionah_rossii
275. Орлова А. Сенатор заявил о важности развития экономики новых регионов для всей России. Lenta.ru. 12 січня 2024. URL: <https://lenta.ru/news/2024/01/12/senator/>
276. О. Агеева. Власти запланували снизить дотации бюджетам новых регионов в 2024 году. Forbes. 22 січня 2024.
277. Malyarenko T., Kormych B. Russian policy towards the economy of occupied Ukrainian territories: crawling de-modernization // Eurasian Geography and Economics. 2023. Vol. 64 No. 2. P. 220–237. DOI: <https://doi.org/10.1080/15387216.2023.2167097>
278. Центр національного спротиву. «ТОТ у першому півріччі 2024 року. Підсумки». 4 липня 2024 року. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/tot-u-pershomu-pivrichchi-2024-roku-pidsumky/>
279. О. Ігнатова, Т. Карабут. Какую выгоду даст экономике и населению России присоединение новых территорий. RG: экономика. 21 жовтня 2022. URL: <https://rg.ru/2022/10/21/kakuiu-vygodu-dast-ekonomike-i-naseleniiu-rossii-prisoedinenie-novyh-territorij.html>
280. Putin asserts control over Ukraine nuclear plant, Kyiv disagrees. Reuters. 5 October 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/zaporizhzhia-plant-operate-under-russian-supervision-after-annexation-ria-2022-10-05/>
281. Є. Дроздова, Н. Кельм. Врожай з окупованих територій. Видання Texty.org.ua. 22 листопада 2023. URL: <https://texty.org.ua/projects/111036/vrojai-z-ocupovanyh-teritorii/>
282. B. Faucon. How Russia Profits From Ukraine Invasion by Selling Stolen Grain on a Global Black Market. The Wall Street Journal. 16 September 2024.
283. Федоров І. «У Мелітополь масово завозять росіян через дефіцит робочих рук». Інтерв'ю: РІА Південь. 23 листопада 2023 року.

284. Почему в новые регионы едут на заработки. Vedomosti: Экономика. 13 вересня 2023. URL: <https://www.vedomosti.ru/economics/articles/2023/09/14/995097-pochemu-v-novie-regioni-edut-na-zarabotki>
285. Міхеєва О. Окупація як процес і соціальний порядок (досвіди окупованих в Херсонській та Запорізькій областях) // Україна модерна: міжнародний інтелектуальний часопис. 2024. URL: <https://uamoderna.com/war/okupatsiia-iak-protses-i-sotsialnyi-poriadok-dosvidy-okupovanykh-v-khersonskii-ta-zaporizkii-oblastiakh/>
286. Honchar M. Education policy of the Russian administration in the occupied Kherson region (end of February – October 2022) // Studies in Comparative Education. 2023. № 2. P. 21. URL: <https://doi.org/10.31499/2306-5532.2.2022.270951>
287. Kostiuk T., Puhach V. Trapped values of education and threat to national security in temporarily occupied territories of Ukraine // Skhid. 2024. Vol. 6. No. 1. P. 18–23.
288. Shmanatov M. Information space in the temporarily occupied territories of Ukraine: How information occupies reality // Strategic Panorama. 2023. № 2. P. 28–47. <https://doi.org/10.53679/2616-9460.2.2022.03>

ДОДАТКИ

Додаток 1

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові статті, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Шманатов, М. (2023). Військова окупація: значення, суперечності та виміри поняття. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*, 44, 26-40. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2023-44-04>
2. Шманатов, М. С. (2023). Формування інформаційного простору на тимчасово окупованих територіях України: як інформація окупує реальність. *Стратегічна панорама*, (2), 28-47. <https://doi.org/10.53679/2616-9460.2.2022.03>
3. Shmanatov M. (2024). Exercise of Power during Military Occupation: a case study of military and transformative occupations. *Регіональні студії*, 39, 105–112.
4. Шманатов, М. С. (2021). Цифрові технології як фактор впливу на політичні процеси: спроби концептуалізації. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*, 40, 29-37. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2021-40-04>

Наукові публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Shmanatov M. (2022) «Ukrainian Territories under Occupation: Events, Collaborationism, Management», *European Socio-Legal & Humanitarian Studies*, 2, 198-210.
6. Шманатов, М. С. (2021). Зростання ролі цифрових технологій у політичному паблік рілейшнз (ppr). *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток суспільних наук: європейські практики та національні перспективи»*. Львів, ГО «Львівська фундація суспільних наук», грудень 2021 року. С. 68–73.
7. Панасенко, А., & Шманатов, М. (2020). Спроби порушення цілісності світового господарства застосуванням сучасних методів ведення нетрадиційної війни: досвід України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*, (11), 15-22. <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2020-11-02>
8. Панасенко, А., & Шманатов, М. (2020). Проблеми військової безпеки Європи та Азії: досвід перших двадцяти років XXI сторіччя. *Eurasian scientific congress. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference, Barca Academy Publishing. Barcelona, Spain*, квітень 2020. С. 343-350.

Додаток 2

Таблиця 1.1. Сприйняття та регулювання явища «окупації» в міжнародних відносинах.

Історичний період	Хронологічний період	Розуміння «окупації» між Договірними сторонами	Повноваження окупаційної сторони
Від давнього часу до Великої французької революції	до кінця 18 сторіччя	від класичного розуміння війни між суверенами та абсолютною їх владою у випадку захоплення території до появи розуміння війни з армією ворога, а не з народом іншої країни, території	абсолютна влада та перехід суверенітету до загарбника на окупованій території
Від Великої французької революції до спроб перших кодифікацій правил поведінки на захопленій, підконт-рольній території	початок – середина 19 сторіччя	зсув у розумінні того, що на окупованій території повинні діяти правила та норми, що допомагали б організувати владні процеси до моменту вирішення, завершення війни	зберігаються широкі владні повноваження, але з'являються вимоги до поведінки із цивільним населенням на окупованій території
Від кодексу Лібермана (1863р.) до Гаазької конвенції (1907р.)	друга половина 19 – початок 20го сторіччя	формування концепції «військової окупації», збереження суверенітету за попередньою стороною, статус-кво тимчасової адміністрації, вимоги до захисту прав цивільного населення та приватної власності	Остаточне затвердження концепції «військової окупації» (belligerent occupation), збереження принципу «debellatio» – можливості повного розгрому іншої сторони та перехід суверенітету.
Від Гаазької конвенції до Женевських конвенцій 1949 р.	початок – середина 20го століття	удосконалення концепції «військової окупації» як відповідь на наслідки світових війн. Збереження суверенітету за попередньою стороною, збільшення уваги до захисту прав людини на окупованій території, статус-кво тимчасової адміністрації, розвиток міжнародного гуманітарного права.	збереження концепції «військової окупації», розширення вимог до захисту прав населення, розширення можливостей для виконання цих вимог.
Від Женевських конвенцій до сучасності (додаткові протоколи до Женевської конвенції, резолюції прийняті міжнародними організаціями, Радою Безпеки ООН як відповідь на нові військові конфлікти сучасності)	друга половина 20го – початок 21го століття	подальший розвиток МГП, збільшення вимог до окупаційної сторони відносно захисту прав цивільного населення, поява та розвиток концепції «трансформаційної окупації»; народ, а не посада чи орган є носіями суверенітету, тому навіть в умовах окупації народ його зберігає.	виникнення протиріч між адміністрацією із статус-кво та адміністрацією, що сприяє захисту прав населення та трансформації попереднього устрою до умов демократичного, сталого розвитку або формуванню нової влади.

Додаток 3

Таблиця 2.1. Порівняння виділених груп іноземного контролю територій, як прояву окупації

Група іноземного контролю територій (окупації)	Міжнародні норми, правила	Тривалість та характер окупації	Мета	Повноваження	Походження	Суверенітет	Актори
Військова окупація	Закон про окупацію, можливі резолюції ГА та Ради Безпеки ООН	Тимчасова, одно або багатостороння	Адміністрація територій до завершення бойових дій та вирішення конфлікту між сторонами (досягнення прийнятної ситуації)	Можуть бути як широкі так і обмежені лише виконавчою владою (адміністративними, безпековими заходами)	Військове втручання	Не претендує на постійний суверенітет, може тимчасово перебирати з метою встановлення «прийнятної» ситуації.	Одна чи група держав
Міжнародні територіальні адміністрації ООН	Резолюції ГА та Ради Безпеки ООН, визначений мандат, закон про окупацію, закони прав людини	Тимчасова, багатостороння	Встановлення миру, створення нового демократичного уряду з метою передачі влади або вирішення питання статусу території	Можливо тимчасове здійснення законодавчої, виконавчої, судової влади	Невійськове, реакція на політ. ситуацію, приймається сторонами	Не претендує на постійний суверенітет, переймає «тимчасово»	Місія ООН, що діє з санкції РБ ООН, відповідно до мандату
Військова окупація з метою анексії	Ігнорується закон про окупацію та інші норми МГП.	Постійна (не має наміру покинути територію без суттєвої зміни політичної ситуації на власну користь), одностороння	Анексія, створення квазидержавного утворення, держави-сателіта, розділ держави.	Здійснення законодавчої, виконавчої, судової влади в якості суверена територій або створення нового контрольованого уряду і визнання його сувереном.	Військове втручання або неофіційна підтримка сепаратистів	Претендує на постійний суверенітет, або визнає сувереном сателіта/квазидержавне утворення.	Держава-агресор, держава сателіт/квазидержавне утворення

Додаток 4

Таблиця 3.1. Місце явища окупації у рамках «іноземного управління» на основі ієрархічної системи.

Рівень 1 (сталий)	Рівень 2 (сталий)	Рівень 3 (сталий)	Рівень 4 (змінний)	Рівень 5 (змінний)
Найширше поняття (родина)	Широке поняття (рід)	Теор. визначене вужче поняття з якого можна почати класифікацію за критеріями (вид)	Введення потрібного критерію в залежності від дослідницького питання (напр. за ступенем відповідальності (амбіцій))	Додається додатковий критерій, який необхідний для подальшої класифікації (напр. пряма чи непряма/ одностороння чи багатостороння і т.д.)
Іноземний контроль	Анексія	Перелік можливих типів		
	Окупація	Військова окупація	Безпекова	
			З метою забезпечення	
			З метою підтримки	
			За перемир'ям	
			Після капітуляції	
			Трансформаційна окупація	
			Пролонгова окупація	
			Нейтральної території	
		Окупація з метою анексії	Пряма для підготовки до анексії	
			Через третіх осіб (проксі) для контролю території	
			Окупація території, статус якої є спірним або невизначеним	
	Міжнародне управління	Міжнародні територіальні адміністрації	МТА з визначення територіального статусу	
			МТА з призначення місцевих суб'єктів на державні посади	
			Міжнародні призначення (ОВП в БіГ, призначення на місцеві посади)	
			Гібридні (змішані)	
		Проекти пов'язані із допомогою	Проекти допомоги (допомога біженцям або гуманітарна допомога)	
	Протекторат	Перелік можливих типів		
	Колоніалізм	Перелік можливих типів		
	Військова операція (короткочасне втручання)	Перелік можливих типів		

Додаток 5

Таблиця 4.1. Типологізація груп окупації та МТА за критерієм «проблеми».

Вид	Військова окупація	Міжнародна-територіальна адміністрація	Окупація з метою анексії
Критерій			
Проблема	Комплексна (зміна політичного режиму)	Реакція на проблему суверенітету (вирішення т-го статусу)	Пряме захоплення (розширення т-ї та її інтеграція)
	Безпекова (недопущення перетворення країни на загрозу)	Реакція на проблему управління (заповнення вакууму влади)	Непряме управління (створення або підтримка контрольованого невизнаного уряду)
	Захист (введення обмеженого контингенту за згодою уряду з метою захисту території)	Реакція на потребу допомоги (реалізація певних функцій держави)	Зміна політичного керівництва (відновлення непрямого контролю)
	Підтримка (введення контингенту з метою врегулювання подальшого статусу)		Проголошення держави (перехід до протекторату)
	Забезпечення (з метою отримання компенсації)		

Додаток 6

Таблиця 5.1. Реалізації влади МТА ООН у Косово та Східному Тиморі.

Критерії аналізу реалізації влади	МТА ООН у Косово	МТА ООН у Східному Тиморі
Проблема	Вакуум управління	Суверенітету (консультації щодо статусу), вакууму управління
Мета	Розбудова автономії, створення умов для безпеки усіх етнічних спільнот, підготовка до подальшого врегулювання політичного статусу Косово.	Розбудова ліберально-демократичної держави, підготовка країни до незалежності.
Як формувалась влада та її структура	Створена МТА із посадою СПГС як вищою політичною посадою, який зосереджував законодавчі, виконавчі повноваження та здійснення правосуддя. Місії складалась із 4х компонентів, до кожного із яких долучався міжнародний суб'єкт. Трансфер влади від МТА до місцевих тимчасових інститутів управління.	Створена МТА із посадою СПГС як вищою політичною посадою, який зосереджував законодавчі, виконавчі повноваження та здійснення правосуддя. Місії складалась із трьох компонентів. Трансфер влади від МТА до місцевих тимчасових інститутів управління.
Які політики (заходи) були використані для досягнення мети	Створення перехідної ради (консультативний орган), Проведення діалогу між сербськими та албанськими громадами, Прийняття Конституційних рамок, Утворення політичних партій та представництв етнічних спільнот, Створення Спільної тимчасової адміністрації (вищий орган місцевої влади), Організація муніципальних та національних виборів, Формування правової бази автономії з урахуванням етнічної різноманітності Косово, Поступова передача повноважень, Відновлення економіки, Трансформація місії та перехід вищої влади до самопроголошеного уряду.	Створення Національної консультативної ради (консультативний орган), Проведення діалогу між Індонезією та Східним Тимором, Утворення політичних партій, Створення Національної ради (вищий орган місцевої влади), Формування Установчих зборів (парламенту), Підготовка Конституції, Формування правової бази Східного Тимору, Організація президентських виборів, Трансформація місії та перехід вищої влади до місцевого уряду, Відновлення економіки.
Чи була ця діяльність спланованою/організованою	Спланована, але ситуативна, залежала від розвитку політичної ситуації	Спланована
Чи була вирішена головна проблема	Частково	Вирішена
Якщо проблема не була вирішена, які фактори завадили цьому	Нездатність сторін конфлікту до діалогу, Ізоляція сербських громад від Тимчасових органів самоврядування, Наростаюча напрута політичного врегулювання Косово, Невдоволенність місцевих політичних суб'єктів широтою повноважень МТА, Економічна залежність від допомоги, Концентрація місцевих суб'єктів на питаннях статусу Косово, а не задоволенні потреб місцевого населення, Місцева політична конкуренція (албанська громада).	

Яке місце відводилось для місцевих політичних суб'єктів під час МТА	Утворенні Тимчасові органи самоврядування (уряд), які поступово отримували повноваження. Місцеві політичні актори були незадоволені обмеженістю повноважень та вимагали незалежності (албанська громада). Сербська громада ізолювалась від участі у ТОС та налагоджувала паралельні структури у взаємозв'язку із Сербією.	Утворенні Тимчасові органи самоврядування, які поступово трансформувались до уряду під контролем МТА. На завершальному етапі вони проголосили незалежність, затвердили Конституцію та стали єдиним вищим політичним органом влади. Політичну стабільність підірвали фактори регіонального поділу та наслідків боротьби за незалежність, що призводило до послідовних криз.
Результат	Першочергова мета МТА не була досягнута. Розбудова автономії та забезпечення миру і стабільності врешті трансформувались у проголошення незалежності, ізоляції етнічних громад, та збереженням протилежних позицій зовнішніх і внутрішніх акторів.	Першочергова мета МТА була досягнута. Результатом стала підготовка і проголошення незалежності Східного Тимору.
Досягнення	МТА ООН вдалось побудувати автономне управління та самоврядування для Косово, відновити політичне життя та частково зупинити насилля, сприяти економічному відновленню регіону та переговорам між сторонами. Проте це не сприяло позитивним зрушенням у переговорних позиціях.	МТА ООН вдалось побудувати архітектуру держави Східного Тимору, відновити політичне життя та призупинити насилля, сприяти економічному відновленню регіону та переговорам між сторонами. Проте новий уряд був не здатен самостійно вирішувати виклики, що постали перед новою державою.

Таблиця 6.1. Основні етапи окупаційного процесу Палестини.

1. Шестиденна війна 1967 р.	Ізраїль окупував території Східного Єрусалиму, Західного берегу річки Йордан, Сектор Гази, Синайський півострів і Голанські висоти. Початок ізраїльської окупації територій у більшості заселеними палестинцями (Сектор Гази, Західний берег річки Йордан, східний Єрусалим).
2. Анексія Східного Єрусалиму у 1980 р.	Кнесет Ізраїлю видав постанову про приєднання Східного Єрусалиму до решти міста (анексія). Резолюція ООН № 478 визнала рішення Ізраїлю неправомірним. Однак ситуація залишається такою "де-факто" до теперішнього часу.
3. Перша інтифада 1987-1993 рр.	Повстання палестинців проти ізраїльської окупації Західного берега та Сектора Гази. Результатом стали Угоди Осло у 1993 році, які передбачали створення Палестинської автономії.
4. Проголошення незалежності Палестини 1988 р.	у Алжирі Палестинська національна рада, як вищий орган ОВП проголосила незалежність держави Палестина.
5. Угоди в Осло 1993-1995 рр.	Домовленості між урядом Ізраїлю та Організацією визволення Палестини (ОВП) за результатами першої інтифади. Створення Палестинської національної адміністрації (ПНА) для управління частинами територій Західного берегу та Сектора Гази у місцях проживання палестинців. Розподіл територій на зони А (військовий і цивільний контроль ПНА), В (військовий контроль Ізраїлю і цивільний контроль ПНА), С (військовий і цивільний контроль Ізраїлю).
6. Друга інтифада 2000-2005 рр.	Нова хвиля насильства між Ізраїлем та палестинцями. Військова ескалація із боку Ізраїлю, як реакція на повстання. Будівництво ізраїльських поселень на Західному березі, як превентивні заходи із посилення впливу та стабілізації на окупованих територіях. Активна залученість організації Хамас у бойові дії. Двосторонні військові операції та терористичні акти.
7. Одностороннє відведення ізраїльських військ із Сектора Гази 2005 р.	Ізраїль офіційно вивів свої війська та демонтував поселення в Секторі Гази, однак зберіг контроль над кордонами, повітряним і морським простором регіону, тримаючи Сектор Гази у блокаді.
8. Зміни сприйняття Палестини на міжнародному рівні 2012 р.	Генеральна Асамблея ООН надала Палестині статус держави-спостерігача, що підкреслило прагнення палестинців до незалежності, попри триваючу окупацію. Станом на 2024 рік 147 країн членів ООН визнали незалежність держави Палестина.

Додаток 8

Таблиця 7.1. Реалізації влади США в Іраку та Ізраїлю у Палестині.

Критерії аналізу реалізації влади	Окупація США Іраку	Окупація Ізраїлем Палестини
Проблема	Комплексна (трансформація політичного режиму)	Безпекова
Мета	Трансформація політичного режиму країни до прийнятної ліберально-демократичної форми із новим місцевим урядом, забезпечення безпеки і стабільності.	Збереження безпеки Ізраїлю, контроль над територіями, посилення колонізації через поселення.
Як формувалась влада та її структура	Створена Адміністрація під керівництвом Коаліції Тимчасового Управління. Адміністратор, як вища керівна посада, зосереджував всю повноту влади. Трансфер влади від КТУ до Тимчасового Уряду Іраку.	Влада здійснюється через військовий контроль, блокади, обмеження пересування палестинців. Уряд Палестинської автономії має обмежені повноваження, контрольовані Ізраїлем.
Які політики (заходи) були використані для досягнення мети	Створення Тимчасового Уряду Іраку, Дебаасизація, Розпуск армії та створення нових збройних сил Іраку, Проведення комплексних секторальних реформ – політичної, судової, економічної, введення стандартів захисту прав людини, Підготовка до виборів, Підготовка нової Конституції, Федералізація держави, Утворення постійного іракського парламенту та уряду, Економічне відновлення, Гуманітарна допомога, Боротьба з повстанцями та тероризмом, Трансформація співпраці на дипломатичну, військову, економічну допомогу.	Політика інтеграції, Політика ізоляції, Операції з безпеки, Побудова бар'єрів та стін, Обмеження руху, Військові рейди, Арешти палестинців, Контроль ресурсів, Зведення поселень на окупованих територіях, Законодавча дискримінація.
Чи була ця діяльність спланованою/організованою	Спланована, але ситуативна, залежала від розвитку політичної ситуації	Чітко спланована, з довготривалою стратегією поселенської політики та контролю.
Чи була вирішена головна проблема	Частково (трансформація політичного режиму до прийнятної ліберально-демократичної форми)	Частково (конфлікт триває, загроза не була ліквідована, проте контроль територій Ізраїлем посилюється, а послаблення ПНА продовжується)
Якщо проблема не була вирішена, які фактори завадили цьому	Вороже ставлення до окупації, ізоляція частини населення, стратегічно невдалі рішення, посилення фрагментації суспільства (між шіїтами, курдами, сунітами), громадянська війна, активність терористичних організацій.	Ворожнеча між сторонами, насильство, відсутність переговорів, міжнародний тиск, посилення поселень, ізоляція палестинців.
Яке місце відводилось для місцевих політичних суб'єктів під час МТА	Утворений Тимчасовий Уряд Іраку, Підготовлений механізм транзиту влади до місцевого	Палестинська автономія має обмежені повноваження, без контролю над ключовими

	суверена, Затверджено конституцію та обрано постійний парламент, президента, уряд Іраку. Утворено автономний суб'єкт Іракський Курдистан із місцевим урядом. Однак значна частка сунітської громади була ізольованою та вороже налаштованою, перейшла у підпілну боротьбу із режимом.	ресурсами і безпекою, її територія контрольована Ізраїлем.
Результат	Вдалося досягти трансформації Іраку у демократичну державу із новим місцевим урядом, проте не вдалося досягти безпеки, стабільності та єдності у країні. Новий уряд отримав у спадок ті проблеми, які не були вирішені під час окупаційного періоду. Боротьба із терористичними та повстанськими організаціями (сунітськими та шіїтськими) перетворили країну на поле бою.	Окуповані території залишаються під контролем Ізраїлю, з посиленням поселень та ізоляцією палестинців, без перспективи довгострокового врегулювання конфлікту.
Досягнення	Комплексні реформи сприяли реорганізації держави Іраку, переходу до ринкової економіки, зміні законодавства відповідно до міжнародних стандартів захисту прав людини, створенню нового політичного класу в країні, політичній конкуренції та діяльності політичних партій, можливостям представництва усіх громад.	Жодного суттєвого поліпшення для палестинців, Ізраїль посилив контроль над територіями, продовження політики колонізації..

Додаток 9

Таблиця 8.1. Реалізації влади Туреччини на північному Кіпрі.

Критерії аналізу реалізації влади	Окупація Туреччини на північному Кіпрі
Проблема	Непряме управління (створення або підтримка контрольованого невизнаного уряду)
Мета	Недопущення приєднання Кіпру до Греції, захист населення турків-кіпріотів, збільшення власного стратегічного впливу на цій території, визнання міжнародною спільнотою суб'єктності організаційної структури турків-кіпріотів.
Як формувалась влада та її структура	Створена автономна адміністрація під контролем Туреччини, яка еволюціонувала до федеративного утворення, а згодом до невизнаного державного утворення ТРПК, із політичним режимом парламентської демократії.
Які політики (заходи) були використані для досягнення мети	Військовий захист, фінансова і економічна підтримка, інституційний розвиток, державотворчі процеси. Встановлено патрон-клієнтські зв'язки в обороні, освіті, культурі та бізнесі між Туреччиною та ТРПК. Застосовуються механізми непрямого впливу на внутрішньополітичні процеси. У зовнішньополітичній площині відстоюються інтереси держави-патрона та ТРПК (якщо не суперечать інтересам патрона).
Чи була ця діяльність спланованою/організованою	Спланована, Туреччина проводила системну політику для підтримки безпеки та життєздатності турецько-кіпрської громади, що передбачало довготривале перебування турецьких військових і створення стабільних інститутів у ТРПК.
Чи була вирішена головна проблема	Частково, Туреччина досягла більшість із першочергових цілей, однак проблема суверенітету місцевого політичного суб'єкту не була вирішена.
Якщо проблема не була вирішена, які фактори завадили цьому	Непримиренні позиції сторін конфлікту неспроможність реалізувати прийнятний варіант об'єднання, або нав'язати варіант визнання незалежності ТРПК.
Яке місце відводилось для місцевих політичних суб'єктів під час МТА	ТРПК пройшла тривалий демократичний розвиток, і сьогодні оцінюється експертами як вільна демократична територія із реальною опозицією та змінюванністю влади. Однак дві її основні проблеми – суверенітету та підтримки внутрішньої легітимності досі не вирішені. Залишається економічно, військово, політично залежною від держави-патрона, яка має здатність впливати на внутрішньополітичні процеси, демографію та соціальний стан всередині окупованої території, що дозволяє корегувати процеси відповідно до власних стратегічних інтересів.
Результат	Захист турецьких інтересів та суб'єктності турків-кіпріотів, послаблення впливу Греції, посилення власного впливу на Кіпрі. Створення ТРПК, яка функціонує як окрема адміністративна одиниця на північному Кіпрі, проте залишається невизнаною та перебуває в ізоляції, що робить її розвиток повністю залежним від держави-патрона.
Досягнення	Забезпечення відносної стабільності на північній частині острова, розвиток турецько-кіпрської громади та побудова власної політичної структури, що забезпечує управління регіоном. У міжнародній площині суб'єктність ТРПК зросла у порівнянні із початковим етапом.

Таблиця 9.1. Реалізації влади на території так званих «ЛДНР».

Критерії аналізу реалізації влади	Окупація Росії на сході України через так звані «ЛДНР»
Проблема	Непряме управління (створення або підтримка контрольованого невизнаного уряду)
Мета	Легітимація окупованих територій в Україні на особливих умовах, задля забезпечення впливу на її внутрішню і зовнішню політику.
Як формувалась влада та її структура	Підтримка створення так званих «ЛДНР», формальне проголошення президентських республік. На практиці управління через систему кураторства, неформальні зв'язки, та необмеженою виконавчою владою посади «голови» на місцевому рівні (авторитарний режим із тоталітарними елементами під контролем держави-патрона).
Які політики (заходи) були використані для досягнення мети	Проведення референдумів, проголошення держав, державотворчі процеси, інституційний розвиток, військовий захист, фінансова, економічна, соціальна підтримка. Встановлено патрон-крієнтські відносини в усіх сферах взаємовідносин між Росією та так званими «ЛДНР». Контроль внутрішньополітичних процесів через затверджених місцевих «голів», у зовнішньополітичній площині відстоювались інтереси держави-патрона та «ЛДНР». В економічній сфері налагоджено систему «зовнішнього управління». Надання гуманітарної та соціальної допомоги, фінансування бюджету, інтеграції місцевого населення до російського простору.
Чи була ця діяльність спланованою/організованою	Сплановані заходи із дестабілізації ситуації в Україні та створення механізмів впливу на неї. Проте процеси утворення, підтримки та управління так званих «ЛДНР» пройшли певну еволюцію, яка була наслідком довготривалих і безрезультатних переговорів. Тому діяльність Росії доречніше визнати як цілеспрямованою та адаптивною.
Чи була вирішена головна проблема	Ні, проблема суверенітету так званих «ЛДНР» не була вирішена, території не були інтегровані в Україну на особливих умовах, а утворені політичні режими були не спроможні до самостійного існування. Однак певний проміжний успіх проявляється у самому існуванні цих утворень на території України, а також «кодіфікації» вимог Росії у мінські домовленості, та розділення питання Криму та так званих «ЛДНР» у два окремі переговорні процеси.
Якщо проблема не була вирішена, які фактори завадили цьому	Непримиренні позиції сторін конфлікту, неспроможність реалізувати прийнятний варіант об'єднання, або нав'язати варіант визнання незалежності «ЛДНР».
Яке місце відводилось для місцевих політичних суб'єктів під час окупації	Нові політичні еліти виконували виконавчу роль. Зона їх відповідальності зводилась у політичній сфері до розбудови формальних державних атрибутів, системи державних органів, адміністративної структури та внутрішньої законодавчої бази, а також контролю; у економічній - до реалізації виділених коштів задля виживання утворень, взаємодії із державою-патроном для відновлення промисловості та переорієнтації економіки на російський ринок. Місцевий актор не мав механізмів впливу на власне зовнішньополітичне становище, та не зміг створити умови для підтримки внутрішньої легітимності.
Результат	Погіршення російсько-українських відносин, зовнішньополітичний курс України в ЄС та НАТО, провал переговорних процесів, безперспективність подальшого існування утворень «ЛДНР» як невизнаних держав. Перехід до прямої окупації з метою анексії.
Досягнення	Досягнуто контролю над частиною територій Донбасу та утворено невизнані держави, які претендували на репрезентацію місцевого населення, що дозволяло заперечувати окупацію або анексію. Через мінський процес та непряму окупацію вдавалось здійснювати вплив на зовнішню і внутрішню політику України, що впливало на її політичну стабільність. Створено ще одну вразливу зону на її території.

Додаток 11

Таблиця 10.1. Формування нової влади на окупованих територіях України після 24 лютого 2022 року.

Область, місто	Відносини з місцевою українською владою	Формування «нової місцевої влади»
Запорізька область	Діяльність припинена силою, встановлена «нова» влада.	Російським військовим комендантом утворено військово-цивільну адміністрацію (надалі – Запорізька ВЦА). Центром стало найбільше місто Мелітополь.
м. Мелітополь	Діяльність припинена силою, встановлена «нова» влада. Законний мер Іван Федоров був викрадений російськими силовиками за відмову у співробітництві. Відбувалося декілька спроб комунікації для «передачі» влади, але вони були безрезультатні.	Російськими військовими комендантами призначено нового мера – Галину Данільченко, затверджена російським військовим керівництвом у місті. Оголошено про створення «комітету народних обранців» для управління територією під час окупації. Пізніше, створена окупаційна адміністрація в складі Запорізької ВЦА.
м. Енергодар	Діяльність припинена силою, встановлена «нова» влада. Місцева влада склала повноваження.	Із числа готових до співпраці осіб була створена «народна рада», на якій новим мером міста проголосили Андрія Шевчика, члена проросійської партії «Опозиційна платформа за життя». Пізніше, створена окупаційна адміністрація в складі Запорізької ВЦА.
м. Бердянськ	Діяльність припинена силою, встановлена «нова» влада. Місцева влада склала повноваження, зафіксовані випадки викрадень та погроз.	Російськими військовими комендантами на керівні посади призначені колаборанти. Пізніше, створена окупаційна адміністрація в складі Запорізької ВЦА.
Херсонська область	Діяльність припинена силою, встановлена «нова» влада.	Російським військовим комендантом утворено військово-цивільну адміністрацію (надалі – Херсонська ВЦА). Центром стало найбільше місто Херсон.
м. Херсон	Законній владі вдавалось продовжувати діяльність протягом перших місяців дистанційно. Згодом чинний мер Ігор Колихаєв був викрадений російськими силовиками за відмову у співробітництві.	Із числа готових до співпраці осіб був створений «комітет спасіння за мир та порядок». Його мета – тісна співпраця з Росією і Республікою Крим. Пізніше, створена окупаційна адміністрація в складі Херсонської ВЦА.
м. Нова Каховка	Діяльність припинена силою, встановлена «нова» влада. Місцева влада склала повноваження, зафіксовані випадки викрадень та погроз. Відбувалося декілька спроб комунікації для «передачі»	Російськими військовими комендантами на керівні посади призначені колаборанти. Пізніше, створена окупаційна адміністрація в складі Херсонської ВЦА.

	влади, але вони були безрезультатні.	
Донецька область	У більшості випадків законна місцева влада встигла евакуюватись.	Після захоплення територій, керівництвом так званої «ДНР» на місцях призначалась нова влада, яка підпорядковувалась її існуючому адміністративному апарату.
м. Маріуполь	Українська влада попередила чинного мера, про плани російської сторони взяти його в полон. За задумом окупаційних сил, він мав публічно погодитись «передати» владу новопризначеному меру. Місцева влада встигла евакуюватись.	Утворена адміністрація міста у складі «ДНР» та призначено нового «мера» міста. .
Луганська область	У більшості випадків законна місцева влада встигла евакуюватись.	Після захоплення територій, керівництвом так званої «ЛНР» на місцях призначалась нова влада, яка підпорядковувалась її існуючому адміністративному апарату.
м. Северодонецьк	Місцева влада евакуювалась.	Утворена адміністрація міста у складі «ЛНР» та призначено нового «мера» міста.
м. Лисичанськ	Місцева влада евакуювалась.	Утворена адміністрація міста у складі «ЛНР» та призначено нового «мера» міста.

Додаток 12

Таблиця 11.1. Реалізації влади на ТОТ України після 24 лютого 2022 року.

Критерії аналізу реалізації влади	Окупація Росії на сході України через так звані «ЛДНР»
Проблема	Пряме захоплення (розширення території та її інтеграція)
Мета	Знищення місцевої муніципальної влади, створення альтернативної підконтрольної місцевої влади і фактичне визнання її «сувереном», розширення т. з. системи «кураторства», підготовка та проведення референдумів, «присєднання» територій до РФ (анексія), проведення муніципальних виборів і «легітимізація» нової місцевої влади, проведення чергових президентських виборів РФ. Встановлення авторитарного режиму воєнного часу.
Як формувалась влада та її структура	Встановлювалися тимчасові військово-цивільні адміністрації, підконтрольні РФ, з використанням місцевих колаборантів.
Які політики (заходи) були використані для досягнення мети	Проведення референдумів, проголошення держав та їх «приєднання» (анексія), державотворчі процеси та інституційний розвиток відповідно до російського зразка в умовах воєнного стану, розподіл влади між центром та окупованими територіями за умови повної лояльності до Москви, перехід на російське законодавство в усіх сферах життя. Контроль внутрішньополітичних процесів через затверджену місцеву владу, у зовнішній площині тільки вище керівництво РФ залучено до вирішення проблеми «сверенітету». У соціальній сфері: паспортизація, зміна демографічної ситуації та етнічного співвідношення, мобілізація, гуманітарна та соціальна підтримка, націоналізація житла, ізоляція «нелояльного» місцевого населення та боротьба із «ворожими» елементами. У економічній сфері: націоналізація майна та його подальший перерозподіл (приватизація), дотації місцевих бюджетів (повне забезпечення), фінансування програм «економічного відновлення» та цільових фондів, створення ВЕЗ, залучення інвестицій та бізнесу із Росії, використання ресурсної бази, інвестиції у логістичні сполучення, підприємства ВПК, житловий фонд, курс на економічну переорієнтацію на російські ринки та інтеграцію в РФ. У освіті та культурі: «русифікація», «перевиховання» відповідно до російських освітніх стандартів та ідеологічного сприйняття подій. Подальша мілітаризація територій. Курс на повну інтеграцію до РФ, збільшення присутності «службових» та «силових» кадрів РФ.
Чи була ця діяльність спланованою/організованою	Спланованою, із використанням попередніх практик анексії Криму та непрямой окупації так званих «ЛДНР», але адаптивною відповідно до поточних умов бойових дій.
Чи була вирішена головна проблема	Частково, зовнішня проблема «суверенітету» вирішена не була і перебуває в залежності від двох факторів – бойових дій та переговорного процесу. Щодо внутрішніх проблем: «легітимізація» була досягнута за рахунок анексії та муніципальних виборів, а «підтримки внутрішньої легітимності» повністю залежить від центральної влади. Жоден із заходів спрямованих на вирішення проблем наразі не був визнаний міжнародною спільнотою.
Якщо проблема не була вирішена, які фактори завадили цьому	Політичний та збройний опір України, міжнародна ізоляція, діяльність міжнародної коаліції.
Яке місце відводилось для місцевих політичних суб'єктів під час окупації	Нові політичні еліти фактично були штучно «створені» із числа політичних опортуністів, виконували виконавчу роль. Зона їх відповідальності зводилась у політичній сфері до реалізації анексії на місцевому рівні, розбудови системи державних органів, адміністративної структури та переходу на законодавчу базу РФ, а

	також контролю; Після анексії - виконання функцій муніципальної влади суб'єктів РФ задля реалізації політик центру на місцевому рівні спрямованих на інтеграцію до РФ та розподіл виділених коштів, націоналізованого майна та влади. Місцевий актор не має механізмів впливу на власне зовнішньополітичне становище, та повністю залежний від центру задля підтримки внутрішньої легітимності.
Результат (проміжний висновок)	Проведена анексія, фактичні територіальні досягнення, які перебувають повністю на утриманні Москви, в умовах постійної загрози бойових дій, що призводить до обмеженості економічних заходів, ризикових інвестицій та потенційних збитків. Доступ до ресурсної бази, людського капіталу та нових логістичних, економічних сполучень, внутрішньополітичні іміджеві здобутки. Подальший опір України, посилення міжнародної ізоляції, репутаційні збитки, посилення міжнародної коаліції та санкцій, напруга зовнішньополітичної ситуації. Підвищення «ставок» у притостоянні як спосіб захисту власних претензій на геополітичний вплив у регіоні.
Досягнення	Здійснено анексію частини території України, яку РФ використовує відповідно до своїх потреб на політичних інтересів. Вона намагається легітимізувати її у міжнародному просторі засобами сили та спроб переговорів із Україною та контактів із країнами «заходу», як спосіб офіційно закріпити досягнення.

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 13:37:32 23.06.2025

Назва файлу з підписом: Shmanatov_diss.pdf.pdf.asice
Розмір файлу з підписом: 1.5 МБ

Перевірені файли:
Назва файлу без підпису: Shmanatov_diss.pdf.pdf
Розмір файлу без підпису: 2.2 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: ШМАНАТОВ МИКИТА СЕРГІЙОВИЧ
П.І.Б.: ШМАНАТОВ МИКИТА СЕРГІЙОВИЧ
Країна: Україна
РНОКПП: 3542304051
Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА
Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 13:37:43 23.06.2025
Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"
Серійний номер: 5E984D526F82F38F04000000CAB63D012B221606
Алгоритм підпису: ДСТУ 4145
Тип підпису: Удосконалений
Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)
Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)
Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2025.02.05 13:00